อนุสรณ์

อุทิศโดย

เสนาะ เอกพจน์

(อดีตผู้พิพากษาศาลฎีกา)

สมาชิกวุฒิสภา

หัวหน้าสำนักกฎหมาย ธนาคารไทยทนุ จำกัด

393 ถนนสีลม กรุงเทพ 5
โทร. 233-9160-9
ต่อ 274

บ้านสุนทรี, 179/1 ตำบลบางค้อ
อ.บางขุนเทียน กรุงเทพ 6
โทร. 4680048

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายไชย ญาณอุดม

ณ ฌาปนสถานคุรุสภา วัดสระเกศ

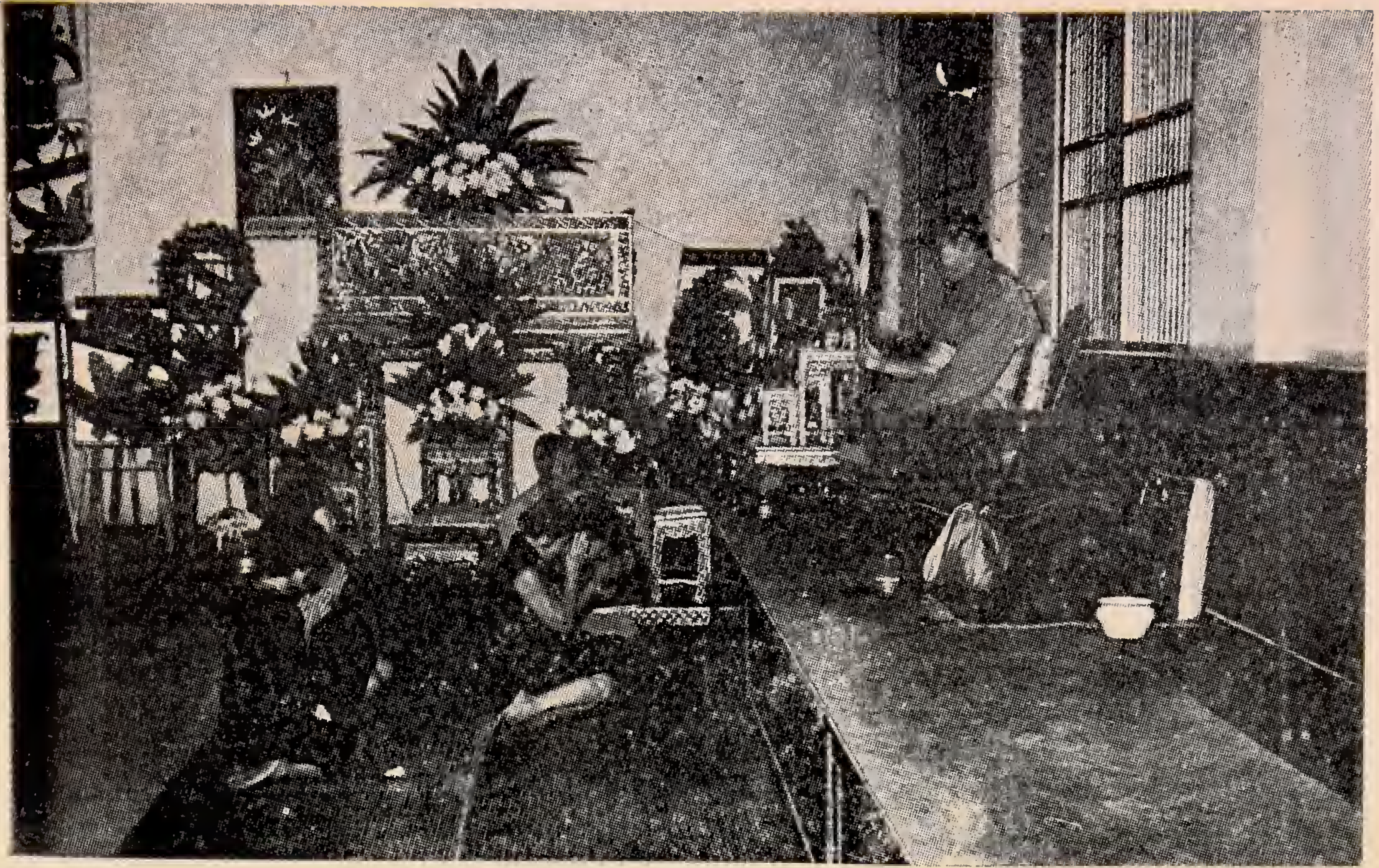
วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖

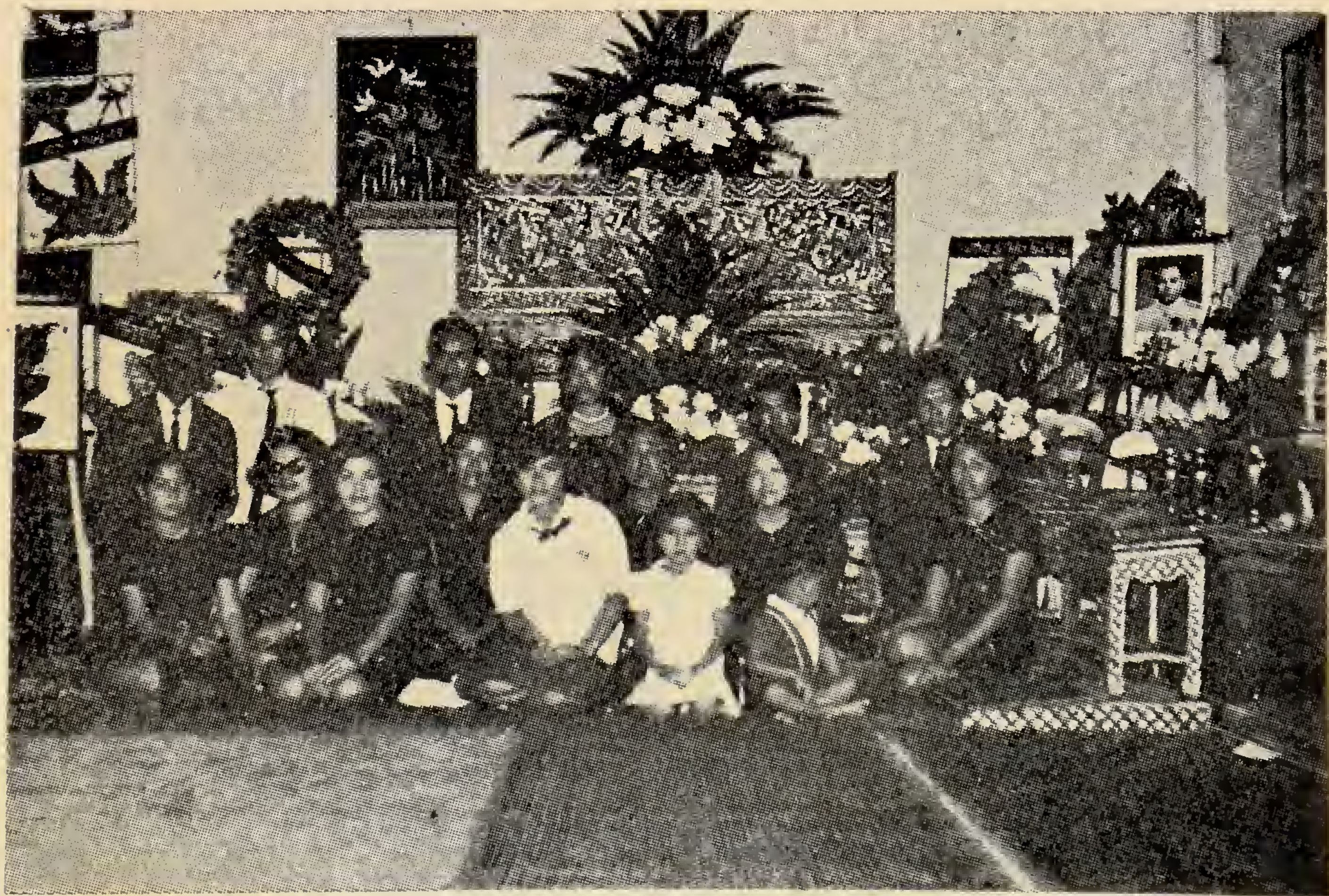
นายไชย ญาณอุดม ตม., ตช.

ชาตะ ๔ กรกฎาคม ๒๔๕๖

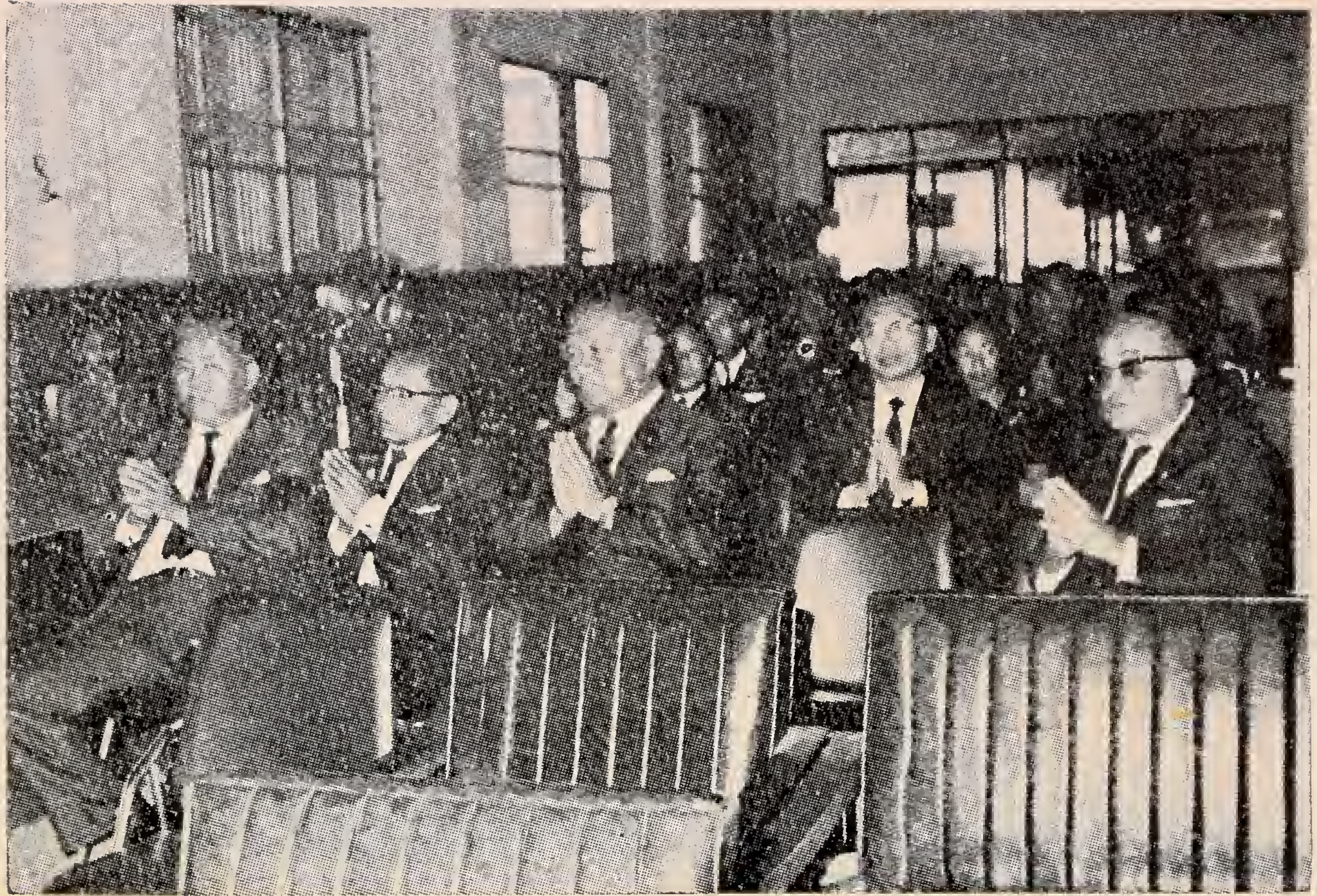
มรณะ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕

เจ้าคุณพระธรรมคุณาภรณ์ แสดงพระธรรมเทศนา ในวันทำบุญสัตตมวาร

บุตร ภรรยา และญาติมิตรในวันสวดพระอภิธรรม

ท่านผู้มีเกียรติในวันทำบุญสัตตมวาร และบรรจุศพ

ประวัติย่อ

นายไชย ญาณอุดม เป็นบุตร นายชุน – นางสมบุญ ญาณอุดม เกิดที่ตำบลสี่พระยา อำเภอบางรัก กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๔๕๖ มีพี่น้องร่วมบิดามารดา คือ

๑. นายธีระ ศุภโชค

๒. นายไชย ญาณอุดม

๓. นางบุญรอด เรืองต่อวงศ์ สมรสกับ นายอุดม

๔. นายกฤติยา ญาณอุดม

๕. พ.อ. ณรงค์ ญาณอุดม

ถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวายที่โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ คำนวณอายุได้ ๕๙ ปี ๓ เดือน ๗ วัน

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๖๓ – ๒๔๖๖	โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม
พ.ศ. ๒๔๖๗ – ๒๔๗๔	โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา
พ.ศ. ๒๔๗๕	ศึกษาด้วยตนเองสอบได้ประโยคครูพิเศษประถม

รับราชการ

๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๕	ครูโรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา
๓๑ สิงหาคม ๒๔๘๒	ครูในกรมสามัญศึกษา
๑๘ กันยายน ๒๔๘๒	ครูโรงเรียนวัดปทุมคงคา
๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๕	ประจำแผนกสารบรรณ สล. กรมสามัญศึกษา
๘ พฤษภาคม ๒๔๙๔	ประจำแผนกการเงินประถมศึกษา กอง รร. ประชาบาล
๑ มกราคม ๒๔๙๕	ประจำแผนกสารบรรณ
๑๕ มกราคม ๒๔๙๖	รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าแผนกสารบรรณ
๓๐ มีนาคม ๒๔๙๖	หัวหน้าแผนกสารบรรณ
๒๖ มีนาคม ๒๕๐๘	อาจารย์ทำหน้าที่ศึกษานิเทศก์เอก

๑ ตุลาคม ๒๕๐๙ ศึกษานิเทศก์เอก กรมสามัญศึกษา

๓ เมษายน ๒๕๑๐ ศึกษานิเทศก์เอกทำหน้าที่หัวหน้าแผนกวิชาการบริหารทั่วไป และได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยตรวจสอบบัญชี โรงเรียนส่วนกลาง จนวันถึงแก่กรรม

เงินเดือน

๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ รับเงินเดือน ๓๐ บาท

ฯลฯ

๑ ตุลาคม ๒๕๑๕ รับเงินเดือน ๔,๘๐๐ บาท

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๕ ธันวาคม ๒๔๙๑	ได้รับพระราชทาน	เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย	(บ.ม.)
๕ ธันวาคม ๒๔๙๘	,,	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก	(บ.ช.)
๕ ธันวาคม ๒๕๐๐	,,	จตุรถาภรณ์มงกุฎไทย	(จ.ม.)
๕ ธันวาคม ๒๕๐๐	,,	เหรียญจักรพรรดิมาลา	(ร.จ.พ.)
๕ ธันวาคม ๒๕๑๑	,,	ตริตาภรณ์มงกุฎไทย	(ต.ม.)
๕ ธันวาคม ๒๕๑๔	,,	ตริตาภรณ์ช้างเผือก	(ต.ช.)

ราชการพิเศษ

๑๘–๓๐ ส.ค. ๒๔๙๕ เป็นเจ้าหน้าที่ประชุมอบรมเรื่องการส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลและการศึกษาผู้ใหญ่ใน ๔ จังหวัดภาคใต้

๑๑ สิงหาคม ๒๔๙๘ เป็นกรรมการรักษากุญแจ และตรวจนับเงินสดประจำวัน (ปฏิบัติหน้าที่นี้อยู่ตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกสารบรรณ)

๓ กันยายน ๒๕๐๐ ได้รับทุน I.C.A. ไปดูงานการศึกษา ณ ประเทศฟิลิปปินส์

๑๖ มกราคม ๒๕๐๑ เป็นกรรมการแผนกประชาสัมพันธ์จัดงานวันครู ครั้งที่ ๒

๑๑ มกราคม ๒๕๐๖ เป็นพนักงานตรวจสอบ ภาพยนต์ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย (ปฏิบัติหน้าที่นี้อยู่จนถึงแก่กรรม)

๑๓ กรกฎาคม ๒๕๐๙ เป็นกรรมการสอบคัดเลือกเพื่อเลื่อนชั้นข้าราชการฯ

๒๔๙๖–๒๕๐๖ ขณะดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกสารบรรณ ได้รักษาการในตำแหน่งเลขานุการกรมเป็นเวลาหลายครั้ง เนื่องจากเลขานุการกรม

ไปราชการต่างจังหวัด, ต่างประเทศ และได้เดินทางติดตามผู้บังคับบัญชาไปต่างจังหวัดอยู่เป็นประจำ

สุขภาพและการงาน

เป็นผู้มีสุขภาพดี ไม่เคยเจ็บป่วยใหญ่ต้องเข้ารักษาตัวในโรงพยาบาลเลย ครั้งสุดท้ายก่อนถึงแก่กรรมประมาณ ๑ ปี ได้ป่วยเป็นโรคเบาหวาน แต่ก็ได้อยู่ในความดูแลของนายแพทย์โดยตลอด จนป่วยครั้งสุดท้ายเพราะโรคแทรก เข้ารักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลพระมงกุฎ ฯ ได้ ๙ วันจึงถึงแก่กรรม

เมื่อเป็นครู ก็จัดว่าเป็นครูที่ดี พยายามหาความรู้อบรมสั่งสอนศิษย์ จนเป็นที่รักใคร่นับถือ ดังจะเห็นได้ว่าบรรดาศิษย์ยังคงติดต่อให้ความเคารพนับถืออย่างสม่ำเสมอมาจนทุกวันนี้

ชีวิตการงานที่ดีเด่นที่สุดคือ ระยะที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกสารบรรณ ซึ่งเป็นระยะที่กรมสามัญศึกษา กำลังขยายและปรับปรุงงานการประถมศึกษาและการศึกษาผู้ใหญ่ทุกประเภท ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำต้องได้ผู้มีความรู้ความสามารถ ทันต่อเหตุการณ์เพื่อประสานงานระดับกรม, ระดับจังหวัด ต้องทำงานหนักอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้แก่ราชการ และได้ปฏิบัติงานมาเรียบร้อยด้วยดีเป็นที่ไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา

เมื่อได้รับการแต่งตั้งเป็นศึกษานิเทศก์ ทำหน้าที่หัวหน้าหน่วยตรวจบัญชีโรงเรียนส่วนกลางของกรม ได้พยายามศึกษาค้นคว้าปรับปรุงวางแผนงานให้เกิดประโยชน์แก่โรงเรียนเป็นอันดี และได้ปฏิบัติงานอยู่จนถึงวันป่วยเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล

ครอบครัว

มีบุตร ธิดา รวม ๕ คน คือ

๑. ส.อ. กิตติ ญาณอุดม สมรสกับ นางสมหมาย มีบุตรธิดา ๒ คน
๒. นายศักดิ์ ญาณอุดม
๓. นางชูชื่น สถาปนสุต สมรสกับ นายศานติ มีบุตร ๑ คน
๔. นายสุชาติ ญาณอุดม ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๕
๕. น.ส. ชุลี ญาณอุดม

คำไว้อาลัย

นายไชย ญาณอุดม

นายไชย ญาณอุดม ได้เริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ในตำแหน่งครูโรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ ต่อมาในปี ๒๔๘๒ ได้ย้ายมาเป็นครูโรงเรียนวัดปทุมคงคา และในปี ๒๔๘๕ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประจำแผนกสารบรรณ สำนักงานเลขานุการกรม กรมสามัญศึกษา แล้วเลื่อนเป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๔๙๖ นายไชย ญาณอุดม ได้อยู่ในตำแหน่งนี้จนถึง วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๐๘ จึงได้เลื่อนเป็นข้าราชการพลเรือนชั้นเอก ตำแหน่งศึกษานิเทศก์เอก กรมสามัญศึกษา และได้อยู่ในตำแหน่งนี้จนถึงแก่กรรม

ในระหว่างปี ๒๔๘๕–๒๕๐๔ ข้าพเจ้าได้ทำงานร่วมกับ นายไชย ญาณอุดม อย่างใกล้ชิด เพราะในระยะนั้น ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสามัญศึกษา และแทบทุกครั้งที่ข้าพเจ้าไปราชการต่างจังหวัด ก็ได้อาศัยนายไชย ญาณอุดม เป็นผู้ร่วมเดินทางไปด้วย นายไชย ญาณอุดม เป็นผู้ที่มีอนามัยดี ได้พยายามปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย ด้วยความเอาใจใส่โดยไม่ย่อท้อต่อความเหนื่อยยากส่วนตน และผลของการปฏิบัติงานโดยทั่วไป ก็อาจกล่าวได้ว่า อยู่ในเกณฑ์ดีพอสมควร

ข้าพเจ้าได้ลองตรวจดูสมุดประวัติของ นายไชย ญาณอุดม ปรากฏว่า

ในปี	๒๔๙๕	นายไชย ญาณอุดม	ลาป่วย ๕ วัน	
ในปี	๒๔๙๖	,,	,, ๑ ๑/๒ วัน	ลากิจ ๔ ๑/๒ วัน
ในปี	๒๔๙๘	,,	,, ๑ วัน	,, ๕ ๑/๒ วัน
ในปี	๒๕๐๓	,,	,, ๖ วัน	
ในปี	๒๕๐๔	,,		ลากิจ ๑ วัน
ในปี	๒๕๐๕	,,		ลากิจ ๑ วัน
ในปี	๒๕๐๗	,,	ลาป่วย ๑ วัน	

ส่วนในปีอื่น ๆ คือปี ๒๔๙๗, ๒๔๙๙–๒๕๐๓, ๒๕๐๖ และ ๒๕๐๘–๒๕๑๔ ไม่มีวันลาป่วยหรือลากิจเลย ทั้งนี้ ย่อมแสดงว่า นายไชย ญาณอุดม เป็นผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงและเอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่ราชการเป็นอย่างดี โดยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้สึกเสียใจมากเมื่อทราบว่าในระยะหลัง ๆ นี้ นายไชย ญาณอุดม ได้ประสบเคราะห์กรรม มีโรคภัยมาเบียดเบียน และในที่สุดก็จำต้องละโลกนี้ไปก่อนถึงเวลาอันควร

ขอกุศลกรรมที่ นายไชย ญาณอุดม ได้บำเพ็ญมาในอดีตในการช่วยส่งเสริมการศึกษาของชาติ จงเป็นผลส่งสนองให้ดวงวิญญาณของ นายไชย ญาณอุดม ประสบแต่สันติสุขในสัมปรายภพตลอดไป เทอญ.

(ลายมือชื่อ)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

จงไปสู่สุคติเถิด

เมื่อข้าพเจ้าทำงานในกรมสามัญศึกษายุคที่หนึ่ง พ.ศ. ๒๔๙๐ คุณไชย ญาณอุดม ได้เข้ามาอยู่ในกรมสามัญศึกษานั้นก่อนแล้ว จึงมีโอกาสรู้จักกันนานทีเดียว ครั้นเมื่อมีการปรับปรุง ตั้งกรมสามัญศึกษาขึ้นใหม่เป็นยุคที่สอง พ.ศ. ๒๔๙๔ คุณไชย ญาณอุดม ก็ย้ายจากกรมเดิมมาอยู่ในกรมใหม่รุ่นราวคราวเดียวกัน ฉะนั้นชั่วอายุกรมสามัญศึกษาดังกล่าวนี้ เราได้ทำงานร่วมกันมาโดยตลอด ข้าพเจ้าพ้นจากหน้าที่การงานไปใน พ.ศ. ๒๕๑๔ พร้อมกับกรมสามัญศึกษายุคสองเปลี่ยนแปลง แต่คุณไชย ญาณอุดม ยังคงอยู่ต่อมาในกรมสามัญศึกษายุคที่สาม และอยู่ในราชการจนถึงแก่กรรม คิดแล้วดูจะมีข้าราชการไม่กี่คนที่ได้ทำงานในกรมสามัญศึกษาถึงสามยุค ส่วนใหญ่ต้องจากไป โดยย้ายบ้าง, ออกบ้าง เกษียณบ้างและถึงแก่กรรมบ้าง

โดยเหตุที่คุณไชย ญาณอุดม เป็นคนเก่าของกรมสามัญศึกษา ส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในหน่วยกลางของกรม คือสำนักงานเลขานุการกรมนานปี คุณไชย ญาณอุดม จึงเป็นผู้ที่รู้งานมากยิ่งเป็นผู้ที่สนใจในระเบียบแบบแผนของทางราชการ และเป็นผู้ที่ออกหัวบ้านหัวเมืองกับผู้บังคับบัญชาเสมอ คุณไชย ญาณอุดม จึงเป็นผู้ที่ข้าราชการของกรมสามัญศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคพึ่งพาอาศัยปรึกษาหารืออยู่เสมอ นับว่าเป็นข้าราชการที่มีความกว้างขวาง เป็นที่รู้จักดีคนหนึ่ง มิใช่แต่ข้าราชการครูทั่วไปเท่านั้น แม้แต่คนงานคนรถของกรม บางยุคบางสมัยก็ได้พึ่งพาคุณไชย ญาณอุดมอยู่ไม่น้อยเป็นที่ทราบกันอยู่

เมื่อคราวที่คุณไชย ญาณอุดม ควรจะก้าวไปตามความสามารถ กรมสามัญศึกษาสมัยนั้นพิจารณาเห็นว่า คุณไชย ญาณอุดม ควรจะใช้ประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผนของตนทำงานช่วยเหลือแนะนำโรงเรียนในด้านบริหารธุรการ ด้านบริหารการเงินของโรงเรียนได้จึงได้รับการสนับสนุนให้เป็นศึกษานิเทศก์เอกสาขาวิชาบริหาร และคุณไชย ญาณอุดม ก็ได้ทำงานในตำแหน่งหน้าที่นี้มาจนถึงแก่กรรม

ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า ในระยะหลังนี้ชีวิตคุณไชย ญาณอุดม ดูจะไม่เป็นสุขนัก ในด้านร่างกาย ทั้ง ๆ ที่ตนเองเคยเป็นนักกีฬา เล่นเทนนิสในสนามของกระทรวงศึกษาธิการเป็นประจำครั้ง

เป็นหนุ่มก็เป็นคนสมบูรณ์แข็งแรง แต่เมื่ออายุมากขึ้น กลายเป็นคนมีโรคภัยหลายอย่างเบียดเบียนซ้อน ๆ กัน ในด้านความเจริญทางราชการ ก็ได้ก้าวหน้ามาเป็นปกติเหมือนข้าราชการทั้งหลายไม่เคยติดหยุดชะงัก แต่คุณไชย ญาณอุดม ก็กลายเป็นคนเก็บตัวประหนึ่งเป็นคนมีความทุกข์อยู่ในใจ ไม่ใคร่จะคบหาสมาคมกับใคร ไม่กว้างขวางเหมือนแต่ก่อน ซึ่งอาจจะเป็นผลจากสุขภาพอยู่ไม่น้อย

ข้าพเจ้าออกจากราชการมาได้ไม่กี่วัน ก็ได้ข่าวว่าคุณไชย ญาณอุดม เจ็บป่วยต้องเข้าโรงพยาบาลโดยกระทันหัน และในเวลาต่อมาไม่กี่ชั่วโมง ก็ทราบว่าถึงแก่กรรมเสียแล้ว ซึ่งเป็นที่น่าเสียใจของผู้ที่เคยรู้จักกัน เคยทำงานมาด้วยกันนานปี แต่ความตายก็เป็นของธรรมดา และมนุษย์เราก็แค่นี้

การมรณกรรมเป็นเรื่องของความทุกข์ สำหรับคุณไชย ญาณอุดม ก่อนมรณกรรมคงประสบความทุกข์ ได้แก่ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจตามวิสัยของคนเจ็บเป็นของแน่ แต่เมื่อสิ้นลมปราณไปแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่า คุณไชย ญาณอุดม ได้สิ้นสุดทุกข์ไปแล้วในภพนี้ เราผู้อยู่เบื้องหลังก็ขอตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ดวงวิญญาณของคุณไชย ญาณอุดม จงไปอยู่สุคติ และประสบความสุขในสัมปรายภพ เถิด.

เกรียง กีรติกร

อาลัยรัก คุณไชย ญาณอุดม

คณะนักเรียนเก่ารุ่นเรียนมัธยมปีที่ ๘ ปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ทุกคนรู้จักคุณไชย ญาณอุดมดี ในขณะที่เรียนอยู่ด้วยกันใน ร.ร. มัธยมวัดปทุมคงคา ขณะนั้นมีชื่อว่า " ไช้" เป็นตัวดาราฟุตบอลทีมของ ร.ร. นำโล่ห์มาให้ ร.ร. ถึง ๒ ปีติด ๆ กัน จึงทำให้นักเรียนปทุมคงคารุ่นนั้นทุกชั้นเรียนรู้จักคุณไชยในนามว่า " ไช้ " กันทั้งโรงเรียน เพราะได้นำชื่อเสียงในกีฬาฟุตบอลมาสู่โรงเรียนดังกล่าวแล้ว

ในด้านสังคม คุณไชย ญาณอุดม ก็ติดต่อกับคณะนักเรียนเก่า ๒๔๗๓ อยู่เป็นนิจ มาร่วมประชุม ร่วมทำการกุศล และร่วมสังสรรมิได้ขาด เป็นที่รักใคร่และนับถือกัน ในบรรดาสมาชิกของรุ่น ๒๔๗๓ ตลอดมา

การจากไปอย่างไม่มีวันกลับของคุณไชย ญาณอุดมครั้งนี้ เป็นที่เศร้าสลดของบรรดาสมาชิกที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยกันทุกคน และได้ร่วมบำเพ็ญกุศล จัดการสวดพระอภิธรรมให้ตามที่ท่านเจ้าภาพได้ให้โอกาสมาแล้วครั้งหนึ่ง

ในการพระราชทานเพลิงในวันนี้คณะนักเรียนเก่ารุ่น ๒๔๗๓ ก็มาร่วมกัน และขอให้ดวงวิญญาณของคุณไชย ญาณอุดม เพื่อนรักของคณะเรา จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพโน้นเทอญ

คณะนักเรียนเก่า ร.ร. วัดปทุมคงคา รุ่น ๒๔๗๓

คำไว้อาลัยนายไชย ญาณอุดม

ข้าพเจ้ารู้จักคุณไชย ญาณอุดม ครั้งแรก เมื่อข้าพเจ้ามาติดต่อเรื่องการรับทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ซึ่งขณะนั้นคุณไชย ญาณอุดม ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกสารบรรณสำนักงานเลขานุการกรม ซึ่งคุณไชยก็ได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี หลังจากข้าพเจ้าได้กลับจากต่างประเทศแล้ว ก็ได้มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันยิ่งขึ้น

ข้าพเจ้ายกย่องคุณไชย ในฐานะที่เป็นผู้รู้เรื่องงานและระเบียบทางด้านสารบรรณเป็นอย่างดียิ่ง คุณไชย เป็นกำลังสำคัญของกรมสามัญศึกษา ในตอนที่แยกมาจากกรมวิสามัญศึกษาใหม่ ๆ ได้ช่วยดูแลให้งานของกรมได้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง มีระเบียบแบบแผน เป็นผู้ที่ขยันขันแข็งไม่ย่อท้อต่องาน ยอมเสียสละความสุขส่วนตัว เพื่อประโยชน์ของงานส่วนรวม ที่น่าชมเชยอย่างยิ่งก็คือ ในตอนที่จะมีการโอนครูสังกัดกรมสามัญศึกษา ไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กรมสามัญศึกษาจะต้องประกาศผลการสอบคัดเลือกเพื่อเลื่อนขั้นข้าราชการให้เสร็จก่อนวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๐๙ เพื่อมิให้ครูเหล่านั้นเสียสิทธิ คุณไชยเป็นกำลังสำคัญในการวัดการสอบ การกรอกคะแนน และรวบรวมผลการสอบ จนสามารถประกาศได้ในเวลาไม่ถึงหนึ่งเดือน นับเป็นความสามารถอย่างยิ่ง

คุณไชย นอกจากจะปฏิบัติงานทางด้านสารบรรณเป็นอย่างดีแล้ว ในระยะหลังเมื่อคุณไชยได้รับแต่งตั้งเป็นศึกษานิเทศก์ แผนกวิชาบริหาร และรับหน้าที่เป็นผู้ตรวจบัญชีโรงเรียนประถมศึกษาส่วนกลาง ซึ่งมีอยู่ ๓๐ โรงเรียน ปรากฏว่าคุณไชยได้ทำงานร่วมกับโรงเรียนด้วยความเรียบร้อยและได้ผลดี เป็นที่ไว้วางใจของกรม งานตรวจบัญชีเป็นงานหนัก ต้องใช้ความละเอียดรอบคอบมาก แต่คุณไชยก็ไม่ท้อถอย พยายามปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีโรคประจำตัวคุกคามอยู่ ข้าพเจ้าเองไม่เคยคิดมาก่อนว่า คุณไชยจะต้องจากพวกเราไปก่อนวันครบเกษียณอายุ ก่อนวันที่คุณไชยจากไปไม่กี่วัน ก็ยังเคยมาพูดจากับข้าพเจ้าเกี่ยวกับจำนวนเวลาที่เหลืออยู่ก่อนวันครบเกษียณ เมื่อมาได้ทราบว่า คุณไชยล้มป่วยลงโดยกระทันหัน ต้องนำส่งโรงพยาบาล จึงรู้สึกตกใจและเป็นห่วง และเมื่อทราบว่าอาการของคุณไชยทรุดหนักลง จนถึงแก่กรรมในเวลาเพียงไม่กี่วันหลังจากเข้าอยู่ในโรงพยาบาลก็รู้สึกเศร้าสลด และเสียดายความรู้ความสามารถของคุณไชย ที่ยังจะทำประโยชน์ให้แก่ราชการอีกเป็นอันมาก ขอให้วิญญาณของคุณไชย จงไปสู่สุคติ ณ สัมปรายภพโน้น เทอญ.

สมาน แสงมลิ

คำพูด

อยู่คนเดียวให้ระวังใจ อยู่สองคนขึ้นไปให้ระวังปาก

คำที่ไม่ควรพูด

คำเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ คำสำรากเพ้อเจ้อ

คำที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกเวลาตรัส

คำจริง	มีประโยชน์	พอใจผู้ฟัง
คำจริง	มีประโยชน์	ไม่พอใจผู้ฟัง

คำที่พระพุทธเจ้าไม่ตรัส

คำจริง	ไม่มีประโยชน์	พอใจผู้ฟัง
คำจริง	ไม่มีประโยชน์	ไม่พอใจผู้ฟัง
คำไม่จริง	มีประโยชน์	พอใจผู้ฟัง
คำไม่จริง	ไม่มีประโยชน์	พอใจผู้ฟัง
คำไม่จริง	ไม่มีประโยชน์	ไม่พอใจผู้ฟัง

ธรรมข้างต้น หากได้ประโยชน์แก่ผู้อ่าน แม้รู้แล้วได้เตือนสติผู้ลืมตน ขออานิสงส์จงได้แก่ **คุณไชย ญาณอุดม** ผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยเถิด

สุจินต์ หิรัญรัส
อดีตเลขานุการกรมสามัญศึกษา

(ธรรมหรือสุภาษิตเกี่ยวกับคำพูดยังมีอีกมาก ในที่หลายแห่ง เช่น ปิยะวาจา ธรรมเป็นเครื่องผูกใจคน คำพูดอาจเป็นอาวุธฆ่าคนอื่น หรือถูกคนอื่นฆ่าได้ เป็นต้น --- *ผู้เขียน*)

แด่คุณไชย ญาณอุดม

ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ เมื่ออุบัติขึ้นแล้วย่อมแตกดับสูญสิ้นไปตามกาลเวลา ไม่ว่าจะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร เหล่านี้ล้วนเป็นอนิจจัง ถึงราชา–ยาจก ก็ต้องสู่เชิงตะกอน หรือหลุมฝังศพด้วยกันทั้งนั้น ความตายไม่เคยยกเว้นให้กับผู้หนึ่งผู้ใดเลย แต่ยังมียืนยงอยู่ได้ก็คือคุณงามความดีเท่านั้น ที่จะตรึงตราติดแน่นอยู่ในความทรงจำของผู้มีชีวิตอยู่ได้รู้เห็น

การสูญเสียคุณไชยในครั้งนี้ นำความอาลัย เสียดาย และเศร้าโศกสลดใจอย่างสุดซึ้งมาสู่ครอบครัวของพี่และหลาน ๆ คงเหลืออยู่ในความทรงจำอย่างมิรู้ลืม คือคุณความดีต่าง ๆ ของคุณไชย ที่มีต่อครอบครัวของเรา ขอกุศลผลบุญนั้นจงช่วยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณไชย ญาณอุดม จงสู่สุคติในสัมปรายภพโน้น เทอญ.

จากพี่และหลาน ๆ

ม.จ. เจตนาธร จักรพันธุ์
หม่อมศิริ จักรพันธุ์
ม.ร.ว. จรุงฤทธิ์ จักรพันธุ์
ม.ร.ว. จรวยรส จักรพันธุ์
ม.ร.ว. จรดฤดี จักรพันธุ์
ม.ร.ว. พีระศักดิ์ จักรพันธุ์
ม.ร.ว. จักรทิพย์ จักรพันธุ์
ม.ร.ว. ศิริพรรณ จักรพันธุ์

หัวหน้าไชย ในความทรงจำ

เมื่อผมเข้ารับราชการครั้งแรก วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๙๗ ได้อยู่ใต้บังคับบัญชาของหัวหน้าไชย ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนกสารบรรณ สำนักงานเลขานุการกรม นับเป็นหัวหน้าคนแรกในชีวิตราชการของผม

หัวหน้าไชย เป็นคนรักความจริง ซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา จนบางคนที่ไม่รู้จักดี มักเข้าใจว่า เบ่ง ทีเดียว

หัวหน้าไชย เป็นหัวหน้าที่คุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของผู้น้อย โอบอ้อมอารี ว่าอะไรว่าตามกัน ใครมีอะไรขอให้บอก เมื่อผู้น้อยได้รับความเดือดร้อน ยึดเป็นที่พึ่งได้เสมอ หากไม่สามารถช่วยได้ ก็จะหาทางให้ผู้อื่นช่วยต่อไป ไม่ละเลย

หัวหน้าไชย ยึดการปกครองแบบครูกับศิษย์ ดุ เมื่อทำผิด, แนะ เมื่อจนปัญญา, ส่งเสริม ด้วยการกระทำ พอใจ ที่เห็นพวกเราได้ดี จะเห็นได้ว่าผู้น้อยให้ความเคารพเสมอ ลืมได้ยาก ผมเองแม้จะเปลี่ยนหน้าที่การงานไปหลายแห่ง หลายกรมแล้วก็ตาม หัวหน้าไชยยังคงให้ความเอาใจใส่ถามทุกข์สุขเสมอ จนในที่สุด ก่อนจากไปประมาณ ๒ เดือน ได้พบกันที่หน้ากรมสามัญศึกษา ท่านปรารภว่า อยากจะพักผ่อน ลาออกก่อนเกษียณอายุ และคุยเรื่องอื่นอีกหลายอย่าง ไม่นึกว่าจะเป็นการพูดคุยครั้งสุดท้าย ซึ่งผมไม่มีวันลืมได้

ขอให้ดวงวิญญาณของท่าน ซึ่งประกอบกรรมทำดีไว้ จงเดินทางไปสู่สุคติ เบื้องหน้าโน้น เถิด.

จิตต์ หมวดสง

วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร

กรุงเทพมหานคร

ไว้อาลัยแด่คุณครูที่เคารพรัก

คุณครูไชย ญาณอุดม เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าและเพื่อน ๆ รักและเคารพมานานนับตั้งแต่ท่านเป็นครูที่โรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา คุณครูได้ให้ความสนิทชิดชอบกับพวกเราและให้ความอุปการะช่วยเหลือพวกเรามาด้วยดี พวกเราทุกคนไม่เคยลืมบุญคุณของคุณครูเลย การที่คุณครูมาจากไปโดยไม่มีวันกลับมาอีกนี้ ทำให้พวกเรารู้สึกสลดและเศร้าใจเป็นอย่างมาก ด้วยบุญกุศลใด ๆ ที่พวกเราผู้เป็นศิษย์ที่เคารพและรักของท่านได้บำเพ็ญมาขอจงตามสนองดลบันดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ ของคุณครูได้เสวยสุข ณ สุคติภพด้วยเทอญ.

บรรดาศิษย์ที่เคารพรักของคุณครู

พลตรีเปรม ติณสูลานนท์

บุญดรงค์ ลำภากร

ระวิ ระตินัย

เอิบ อิสระ

เชวง แสงประดับ

คำไว้อาลัยของลูก ๆ

ที่สิบเอ็ดพฤศจิกาน่าเศร้าหมอง
ลูกทั้งผองก้มหน้าน้ำตาไหล
เหมือนขาดร่มโพธิ์และร่มไทร
ที่ปกป้องคุ้มภัยตลอดมา

นิจจาเอ๋ยเคยอยู่ให้ลูกเห็น
ทุกเช้าเย็นมิได้ขาดเสน่หา
แลเห็นห้องเคยอยู่ลูกโศกา
แต่นี้หนาคงไม่เห็นเป็นร่มบุญ

โอ้พระคุณบิดาของลูกเอ๋ย
ไม่นึกเลยมาด่วนลับด่วนดับสูญ
ครั้งยังอยู่เคยส่งเสียและเกื้อกูล
ช่วยเพิ่มพูนทุกสิ่งให้ได้เป็นคน

ขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในโลกนี้
โปรดช่วยชี้ทางสวรรค์ชั้นกุศล
วิญญาณพ่อจงพบสุขทุกสากล
บุญกุศลช่วยชี้นำเจิดจำรูญ

ตลอดเวลาที่ป๋ามีชีวิตอยู่ ป๋าไม่เคยเจ็บป่วยหนักถึงเพียงนี้ ป๋าเป็นคนที่มีรูปร่างสมบูรณ์แข็งแรง เป็นอดีตนักฟุตบอลของโรงเรียนวัดปทุมคงคา เมื่อครั้งเป็นนักเรียนและเมื่อออกเป็นครูสอนหนังสือก็เป็นครูสอนฟุตบอลให้แก่นักเรียนอีกด้วย

แต่ก็อีกนั่นแหละ โลกนี้จะหาอะไรแน่นอนได้ เพราะความแน่นอนก็คือความไม่แน่นอนนั่นเอง เพราะอยู่ต่อมาป๋าก็เริ่มมีอาการผิดปกติ คือเริ่มมีอาการถ่ายปัสสาวะบ่อยครั้ง น้ำหนักตัวลดลงเรื่อยๆ และเมื่อเป็นแผลตามผิวหนังก็หายยาก ทำให้ป๋าเริ่มสงสัยในอาการที่เกิดขึ้นกับตนเอง จึงนำมาเล่าให้เพื่อน ๆ ในที่ทำงานฟัง ก็ได้รับคำแนะนำให้ไปหาแพทย์ เพื่อทำการตรวจร่างกายและตรวจเลือดเสียแต่แรก ป๋าจึงตัดสินใจไปหาแพทย์ผู้ชำนาญทางตรวจเลือดและเบาหวานโดยเฉพาะ ที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ ในปลายเดือนมกราคม ๒๕๑๕ ผลการตรวจโรคปรากฏดังนี้ :—

ครั้งที่ ๑ มีน้ำตาลในเลือดประมาณ ๒๗๐ กรัม แพทย์ได้สั่งยาให้ และแนะนำให้ลดอาหารประเภทแป้งและน้ำตาล (ข้าวและของหวาน) ประมาณ ๑ เดือนโดยให้รับประทานแต่เนื้อสัตว์ ผักและผลไม้เท่านั้น

ครั้งที่ ๒ หลังจากลดอาหารแล้วประมาณ ๑ เดือน คือปลายเดือนสิงหาคม ๒๕๑๕ ก็ได้ไปตรวจเลือดอีก ปรากฏว่าจำนวนน้ำตาลลดลงเหลือ ๑๓๕ กรัม นายแพทย์ก็สั่งยาให้อีก และบอกว่าให้พยายามรักษาระดับนี้ไว้ให้ดี และคงยังให้ลดอาหารอยู่ต่อไปก่อน เพื่อจะดูผลในเดือนต่อไป

ครั้งที่ ๓ ปลายเดือนกันยายน ๒๕๑๕ ป๋าก็ได้ไปตรวจเลือดอีกตามปกติ ปรากฏว่าปริมาณน้ำตาลเพิ่มขึ้น จาก ๑๓๕ กรัม เป็น ๑๕๐ กรัม (เนื่องจากรับประทานผลไม้มาก) แต่แพทย์บอกว่าไม่เป็นไร น้ำตาลที่เพิ่มขึ้นนี้เกิดจากผลไม้ และก็สั่งยาให้อีก และบอกว่าให้เริ่มรับประทานอาหารได้แล้ว แต่ให้รับประทานแต่น้อยก่อน ในระยะนี้เพื่อขอดูผลอีกครั้งหนึ่ง

ครั้งที่ ๔ ปลายเดือนตุลาคม ๒๕๑๕ ป๋าก็ยังคงไปรับการตรวจรักษาอยู่เช่นเคย ปรากฏว่าปริมาณน้ำตาลลดลงอีก เหลือเพียง ๑๑๙ กรัม นายแพทย์ผู้ทำการรักษาบอกว่าไม่เป็นอะไรแล้ว เพราะปริมาณน้ำตาลลดลงอยู่ในระดับปกติแล้ว หรือจะเพิ่มจากนี้เล็กน้อยก็ไม่เป็นไร และถ้ามีอาการอย่างไรก็ให้รีบไปหาทันที

จากผลการรักษาครั้งนี้ ทำให้ป่ามีความดีใจมาก และมักจะคุยอยู่เสอว่า "หมอบอกว่าป่าไม่เป็นอะไรแล้ว" ป่าเป็นคนที่ซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่นมาก เป็นคนที่เชื่อฟังคำสั่งของนายแพทย์เป็นอย่างดี ในเรื่องการรับประทานอาหารยา การพักผ่อน และตรงต่อเวลาเสมอ

อยู่มาวันหนึ่งสิ่งที่ทุกคนแม้กระทั่งตัวป่าเองก็ไม่ได้นึกถึงก็มาถึง คือวันนั้นเป็นวันพฤหัสบดีที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ ป่าก็มาทำงานแต่เช้าตามปกติ ป่าเป็นคนรักงานมาก จะมาทำงานแต่เช้าเป็นประจำทุกวัน แม้จะรู้สึกไม่สบายก็ยังอุตส่าห์มาทำงาน ไม่เคยขาดงานหรือมาทำงานสายเลย) พอประมาณ ๘.๓๐ น. ป่าก็นำลูกน้องในหน่วยตรวจบัญชี ออกไปตรวจบัญชีของโรงเรียนส่วนกลางตามหน้าที่ในวันนั้นป่าไปตรวจบัญชีของโรงเรียนประถมบางแค ฝั่งธนบุรี โดยรถยนต์แลนด์โรเวอร์ ทางที่ไปนั้นต้องเข้าไปในสวน ถนนขรุขระมาก ประกอบกับป่ายังอยู่ในระหว่างการควบคุมดูแลในเรื่องอาหารของแพทย์อยู่ พอตกตอนบ่ายประมาณ ๑๓.๐๐ น. เศษ เมื่อป่าตรวจบัญชีเสร็จก็รีบเดินทางกลับที่ทำงาน เมื่อก้าวลงจากรถป่าก็เริ่มมีอาการอาเจียน และเป็นลม (แต่ไม่ถึงกับล้ม) ก็เลยพากลับไปพักผ่อนที่บ้าน และได้ทราบภายหลังว่า ในวันนั้นป่าไม่ได้รับประทานอาหารเลย ทั้งอาหารเช้าและอาหารเที่ยง เนื่องจากรู้สึกแน่นในท้อง จึงรับประทานอาหารอีกไม่ได้ รับประทานได้แต่กาแฟ ทำให้ร่างกายอ่อนเพลียและเมื่อถูกรถกระแทกเข้าอีกก็ทนไม่ไหว จึงเกิดเป็นลมและอาเจียนดังกล่าว

ในวันรุ่งขึ้นคือ วันศุกร์ที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ ก็ได้พาไปหาแพทย์ซึ่งรักษาอยู่เป็นประจำที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า ฯ และในวันนั้นเองทางโรงพยาบาลก็ได้รับตัวไว้รักษาเป็นคนไข้ใน ของโรงพยาบาลตั้งแต่นั้นมา ในวันที่ป่าเข้าอยู่ในโรงพยาบาลนั้นป่ายังพูดจาได้ดี ในวันนั้นแพทย์ได้ให้น้ำเกลือและกลูโคสจนตลอดทั้งคืน และได้จ้างพยาบาลพิเศษคอยเฝ้ารักษาอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา เพราะป่าบอกว่าไม่มีแรง แขน ขา อ่อนเพลียไปหมด ไม่สามารถจะหยิบของหรือช่วยตนเองได้

วันเสาร์ที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ อาการของป่าเริ่มหนักลง เริ่มพูดไม่ได้ ลิ้นแข็งแพทย์จึงได้นำเข้าห้อง I.C.U. ห้องนี้เป็นห้องสำหรับคนไข้หนักโดยเฉพาะ และเป็นห้องที่ผ่านการฆ่าเชื้อแล้ว จึงต้องห้ามญาติเข้าเยี่ยม เพราะฉะนั้น เวลามีญาติ มิตร ผู้บังคับบัญชาหรือผู้ใต้บังคับบัญชาไปเยี่ยม จึงต้องเยี่ยมนอกห้อง ซึ่งมองผ่านเข้าไปทางหน้าต่างที่เป็นกระจก

ป่านอนป่วยอยู่ในห้องนั้นโดยได้รับการดูแลรักษาพยาบาลอย่างใกล้ชิดจากคณะแพทย์และพยาบาลเป็นอย่างดี จนถึงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ อาการป่วยของป่าทรุดหนักลง หายใจไม่ออก

แพทย์ต้องทำการผ่าตัดเจาะคอเพื่อให้ออกซิเจนช่วยในการหายใจ ซึ่งคณะแพทย์ได้ทำการประชุมปรึกษากันอย่างดีแล้ว ว่าเป็นวิธีสุดท้ายที่จะช่วยได้ แต่เนื่องจากป๋ามีโรคแทรกอีกถึง ๒ โรค คือ โรคปอดบวมและโรคเส้นโลหิตในสมองอุดตัน ซึ่งแต่ละโรคที่นายแพทย์บอกนั้นล้วนแต่เป็นโรคที่หนัก ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งจะช่วยส่งเสริมให้อาการของโรคเบาหวานทรุดเร็วเกินคาด หลังจากผ่าตัดแล้วอาการป่วยของป๋าก็ไม่ดีขึ้นมีแต่ทรงกับทรุดลงเรื่อย ๆ แพทย์ทุกคนส่ายหน้าแสดงความหมดหวัง เมื่อสอบถามได้รับคำตอบว่า "อาการหนักมาก ผมพยายามช่วยจนสุดความสามารถแล้วครับ ความหวังน้อยมาก และขอให้บอกญาติทุกคนเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อม" เพียงเท่านี้เองทุกคนก็ทราบดีว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นกับป๋าในเวลาไม่ช้านี้ เพราะสังเกตดูอาการป่วยของป๋าแล้ว หลังจากป๋าเข้าอยู่ในโรงพยาบาลได้เพียงวันเดียวก็พูดไม่ได้อีกเลย ยิ่งนานวันเข้าป๋าก็ยิ่งไม่รู้สึกตัว มีแต่เพียงลมหายใจอ่อน ๆ และหัวใจที่ยังทำงานเท่านั้น แพทย์บอกว่า ที่ป๋าอยู่ได้ทุกวันนี้ก็เพราะเครื่องช่วยในการหายใจเท่านั้น ถ้าถอดเครื่องออกเมื่อไรป๋าก็จะอยู่ไม่ได้

ทุกคนพยายามสวดมนต์อ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์ทั้งหลาย เพื่อขอให้ช่วยให้ป๋าหายป่วยกลับเป็นปกติตามเดิม เพื่อกลับมาเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของทุกคน เพราะป๋าเป็นคนที่ดี มีจิตใจโอบอ้อมอารีมีความยุติธรรมประจำใจ ช่วยเหลือทุกคนด้วยความบริสุทธิ์ใจ จึงมีคนรัก เคารพ และนับถือมาก และแล้ววันแห่งความเศร้าสลดใจอันใหญ่หลวงของครอบครัว ญาติ มิตร ผู้บังคับบัญชา และผู้ใต้บังคับบัญชาก็มาถึง คือวันเสาร์ที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ เวลา ๑๔.๐๐ น. ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของป๋าซึ่งประกอบไว้แต่กรรมดี ก็ได้อำลาโลกและทุกคนไปอย่างไม่มีวันกลับมา คงเหลือไว้แต่ความดีงามที่ประทับอยู่ในความทรงจำและจิตใจของทุกคนอย่างไม่มีวันรู้ลืม รวมเวลาที่ป่วยอยู่ในโรงพยาบาล ๙ วัน รวมอายุ ๕๙ ปี ๓ เดือน ๗ วัน

ลูก ๆ ของป๋า

ภรรยา บุตรธิดา ของคุณไชย ญาณอุดม รู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และท่านผู้ใหญ่ในกรมสามัญศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ที่เมตตาช่วยเหลือในการจัดงานพระราชเพลิงศพในวันนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ทั้งขอกราบขอบพระคุณ *ท่านเจ้าคุณ พระธรรมปัญญาบดี วัดสามพระยา*

ท่านเจ้าคุณ พระธรรมวโรดม วัดปทุมคงคา

ท่านเจ้าคุณ พระธรรมคุณาภรณ์ วัดสระเกศ

ท่านเจ้าคุณ พระวิสุทธิสังวรณ์เถร ,,

ท่านเจ้าคุณ พระวิสุทธิโสภณ ,,

ท่านพระครูธรรมธรศักดานันต์ ,,

ที่จัดหาเรื่องให้พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ, อนุญาตให้เก็บศพไว้ ณ คณะ ๑๑ วัดสระเกศ เฉพาะอย่างยิ่งท่านพระครูธรรมธรศักดานันต์ ได้รับธุระวางโครงการจัดงานมาแต่ต้น ซึ่งพวกเราทุกคนขอจารึกพระคุณไว้มิรู้ลืม.

ขอขอบพระคุณท่านผู้บังคับบัญชา, ท่านผู้มีเกียรติ และญาติมิตร ที่สละเวลาไปเยี่ยมเยียนเมื่อคุณไชย ฯ ป่วย ไปร่วมงานบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม และมาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพวันนี้โดยทั่วกัน

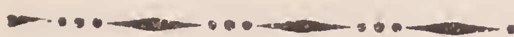
หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องไปบ้าง ขอได้โปรดประทานอภัย

ตายเพื่ออยู่

หรือ

อยู่เพื่อตาย

โดย พระธรรมปัญญาบดี วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

"เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป" นี่เป็นคำสอนในทางพระศาสนา ซึ่งเกี่ยวกับสภาวธรรม มีปรากฏอยู่ทั้งในฝ่ายพระสูตรทั้งในฝ่ายพระอภิธรรม เป็นคำสอนที่เป็นกฎเกณฑ์ตายตัวอยู่ทุกกาล ทุกสมัยไม่มีผู้ใดจะโต้แย้งคัดค้านได้ พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกหรือหาไม่ปวงมนุษย์หรือเทวดา อินทร์พรหมยมยักษ์จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม กฎเกณฑ์ทั้ง ๓ นั้นก็คงมีอยู่ ปรากฏอยู่อย่างนั้นเสมอไป

ความเกิด ความตั้งอยู่ ความดับ ย่อมมีประจำอยู่ในสรรพสิ่งทุกอย่าง ซึ่งรวมเรียกตามศัพท์บัญญัติในทางพระศาสนาว่า สังขาร อันแยกออกเป็น ๒ ประการ คือ สิ่งที่วิญญาณครอง เช่น คนและสัตว์เป็นต้น เรียกว่าอุปาทินนกสังขาร สิ่งที่ไม่มีวิญญาณครอง เช่น ต้นไม้และเครื่องใช้สอยเป็นต้น เรียกว่า อนุปาทินนกสังขาร ดังนั้นจึงทำให้แลเห็นว่า กฎของธรรมดา นั้นมีความยุติธรรมเป็นที่สุด ของบรรดาความยุติธรรมทั้งหลาย

ความเกิดเป็นเรื่องได้ ความตายเป็นเรื่องเสีย เนื่องจากเหตุนี้ ความเกิดจึงเป็นเรื่องนำความชื่นบานนิยมยินดีปรีดาปราโมทย์มาให้ ส่วนความตายกลายเป็นเรื่องนำความห่อเหี่ยว ระทมขมขื่นมาสู่ ความเกิดกับความตายจึงมีลักษณะตรงกันข้ามอยู่ในตัว ดุจขาวกับดำหรือบวกกับลบ

แต่ในทางพระศาสนาท่านสอนไว้ว่า ความตายเป็นเงื่อนปลายสาย ความเกิดเป็นเงื่อนต้นสาย เพราะฉะนั้นความตายจึงสืบต่อมาจากความเกิด เมื่อความเกิดอันเป็นเงื่อนต้นสายไม่มี ความตายอันเป็นเงื่อนปลายสาย ย่อมมีไม่ได้ เหมือนแผ่นดินที่เป็นแดนเกิดของต้นไม้และกอหญ้า หากแผ่นดินไม่มี ต้นไม้และกอหญ้าที่ต้องอาศัยแผ่นดินเป็นแดนเกิด ย่อมมีไม่ได้ ฉันใดก็ฉันนั้น ท่านผู้รู้แจ้งเห็นจริงทั้งหลาย ย่อมไม่กลัวต่อความตาย กลับไปกลัวแต่การเกิดอันเป็นตัวทุกข์ และเป็นที่รับรองความทุกข์ยากลำบากทุกประการ ส่วนสามัญชนทั่วไปหาได้กลัวแต่ความเกิดไม่ ล้วนกลัวแต่ความตายด้วยกันทั้งสิ้นทุกตัวคน ทั้งชาววัดทั้งชาวบ้าน เวลามีใครเกิด ไม่เห็นมีใครร้องไห้ เห็นมีแต่ล้วนยินดี

ปรีดา ครั้นเวลามีใครตายที่เป็นญาติหรือมิตรสหายเห็นมีแต่ความเศร้าโศกเสียใจร้องไห้พิไรรำพัน ความแตกต่างกันในระหว่างท่านผู้รู้แจ้งเห็นจริง กับสามัญชนในเรื่องเกี่ยวกับการเกิดการตายอยู่ที่ตรงนี้ หาใช่อยู่ที่อื่นไม่

จากข้อความตามที่พูดมา จึงจับหลักได้มั่นเหมาะว่าความเกิดกับความตายเป็นของคู่กัน เกิดโดยไม่มีตายเป็นเบื้องปลาย หรือตายโดยไม่มีเกิดเป็นเบื้องต้น เป็นอันมีไม่ได้ ไม่ว่าในกาลไหน ๆ เพราะผิดกฎของธรรมดาก็และในท่ามกลางระหว่างเกิดกับตายนั้น ยังมีสิ่งอีกสิ่งหนึ่งสิ่งนั้นคือความ ตั้งอยู่ อันความตั้งอยู่นี้ก็คือชีวิตนั่นเอง เพราะมีอยู่ในระหว่างเกิดกับตาย ชีวิตย่อมตั้งต้นเดินทางออกไปจากเกิดและเดินเรื่อยไปไม่มีหยุดยั้ง จนกระทั่งถึงที่สุดทางหรือปลายทาง กล่าวคือความตาย เป็นเช่นนี้เหมือนกันหมด เพราะฉะนั้น "เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป" จึงเป็นกฎเกณฑ์ตายตัว เป็นจริงตามคำสอนในทางพระศาสนาทุกประการ

คำว่า "อยู่" ที่มาคู่กับคำว่า "ตาย" เป็นหัวข้อแห่งหนังสือนี้ หมายถึงความเป็นอยู่ซึ่งเรียกว่า "ชีวิต" มิได้หมายถึงกิริยาที่อาศัยอยู่ ส่วนคำว่า "ตาย" หมายถึงลักษณะอาการเช่นใด นี่เป็นปัญหาที่ควรได้รับการพิเคราะห์ก่อน

คำว่า "ตาย" สามัญชนทั่วไปย่อมเข้าใจกันอยู่เป็นพื้นว่าความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ หรือความแตกกายทำลายขันธ์ หรือความขาดสิ้นแห่งลมหายใจเข้าออก แต่ในวงการของพระศาสนา หมายความกว้างกว่าที่สามัญชนเข้าใจกันอยู่ กล่าวคือ มิได้หมายเอาเฉพาะความขาดแห่งชีวิตินทรีย์หรือความแตกกายทำลายขันธ์ หรือความขาดสิ้นแห่งลมหายใจเข้าออกเท่านั้น แม้ความหมดสิ้นหรือความเสื่อมสิ้นไปแห่งอายุและสังขารก็ดี ความหยุดอยู่กับที่ไม่มีความคลี่คลายขยายตัวเพื่อความก้าวหน้าสืบต่อไปก็ดี ความดับแห่งจิตคือดวงความคิดนึกก็ดี ท่านหมายกันว่า "ตาย" เช่นเดียวกัน

เมื่อได้พิเคราะห์คำว่า "ตาย" หมายถึงลักษณะหรืออาการเช่นใดแล้ว ตามแนวทางในพระศาสนา ลำดับต่อไปจะได้พูดถึงข้อว่า ตายเพื่ออยู่ หรือ อยู่เพื่อตาย นั้น หมายความอย่างไร

น่าจะมีปัญหาอยู่สักหน่อยว่า ตายไปแล้วแต่ชื่อว่ายังอยู่ หรือยังอยู่ แต่ชื่อว่าตายไปแล้วมีอยู่หรือ ? ข้าพเจ้าขอตอบว่า มีอยู่ เพราะพฤติการณ์ของบุคคลแต่ละคนในโลกนี้ เป็นพยานให้เห็นปรากฏอยู่ เป็นหลักพิสูจน์หัวข้อเรื่องที่ข้าพเจ้าตั้งไว้ข้างต้น

กระแสแห่งชีวิตของสัตว์โลก ย่อมไหลไปตามลำธารแห่งชีวิต ไม่มีเวลาหยุดพักสักขณะหนึ่ง ไหลไปและไหลไปจนกว่าจะถึงที่สุดของชีวิต ซึ่งเรียกว่าความดับหรือความตาย เช่นเดียวกับกระแสน้ำที่ไหลลงมาจากที่สูงไม่มีเวลาหยุดพักสักขณะ จนกว่าจะถึงที่สุดของกระแสน้ำ ฉะนั้น เวลาที่ล่วงไปของอายุ และความเสื่อมสิ้นแห่งสังขาร ไม่มีเวลาถอยกลับ มีแต่จะรุดหน้าไปถ่ายเดียว เสื่อมไป สิ้นไป หมดไป เป็นหลักยืนให้เห็นกันอยู่ แต่ใครจะเห็นหรือไม่เห็น จะรู้หรือไม่รู้ เป็นเรื่องบุคคลแต่ละคนไป หาได้เกี่ยวข้องด้วยหลักดังที่กล่าวไม่ ยังไม่มียาขนานใดอันจะแก้ความตาย เป็นไม่ให้ตายได้ สัตว์โลกย่อมกลัวแต่ความตาย ก็เพราะความตายเป็นที่สุดของชีวิตหรือความเป็นอยู่ สัตว์โลกยังปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ จึงยังมีกลัวแต่ความตาย หากหมดปรารถนาเมื่อใด เมื่อนั้น จะเห็นความตายเป็นของธรรมดาที่สุด มีค่าเท่ากับปิดฉากละครครั้งหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ในอันดับต่อไปนี้ ข้าพเจ้าขอพูดโดยตรงในเรื่องของบุคคลอันเกี่ยวกับความตายความอยู่ ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่จะพูด ไม่มีปัญหาที่จะทิ้งไว้ให้เราต้องสงสัยกันอีกแล้ว บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้ที่จะไม่ตายไม่มี บัญชีเกิดเท่าใดบัญชีตายเท่านั้น จะเหลื่อมล้ำก้ำเกินกันหามีไม่ ไม่มีข้อแตกต่างกันประการใด

แต่ในระหว่างเกิดกับตายนี้ มีข้อที่ควรพินิจอยู่ประการหนึ่ง ซึ่งจะมองข้ามไปเสียมิได้ ข้อนี้คือ "บุคคลบางคนตายเพื่ออยู่ บุคคลบางคนอยู่เพื่อตาย" มีปัญหาสืบต่อไปว่า บุคคลเช่นใดชื่อว่าตายเพื่ออยู่ บุคคลเช่นใดชื่อว่าอยู่เพื่อตาย? ข้าพเจ้าขอตอบปัญหาข้อนี้โดยหลักการว่า บุคคลผู้สร้าง ชื่อว่าตายเพื่ออยู่ บุคคลผู้ไม่สร้าง ชื่อว่าอยู่เพื่อตาย

คำว่า "สร้าง" และ "ไม่สร้าง" ตามหลักภาษาไม่ได้เจาะจงลงไปว่า สร้างดีหรือสร้างชั่ว ไม่สร้างดีหรือไม่สร้างชั่ว เมื่อเป็นเช่นนี้ จะยุติเอาว่า สร้างดีก็ได้ สร้างชั่วก็ได้ ไม่สร้างดีก็ได้ ไม่สร้างชั่วก็ได้ เป็นการถูกต้องตามหลักภาษาหรือหาไม่ หากจะมีปัญหาเกิดขึ้นเช่นกล่าวนี้ ข้าพเจ้าขอตอบว่า ความเข้าใจเช่นนั้นเป็นการถูกต้องตามหลักภาษา แม้จะให้อธิบายความ ตามหลักภาษานั้นก็อธิบายได้โดยมีหลัก เพราะสิ่งที่เหลือซึ่งไม่ตายไปตามร่างกายสังขาร มีปรากฏอยู่ กล่าวคือ ดีก็ปรากฏ ชั่วก็ปรากฏ ดังปรากฏในคำฉันท์อันเตือนใจดีที่สุด ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสว่า

พฤษภกาสร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

แม้ในส่วนคำว่า "ไม่สร้าง" ก็อธิบายความได้ว่าเมื่อบุคคลที่เกิดมาไม่สร้างดีไม่สร้างชั่ว หรือพูดเป็นคติธรรมว่า บุญไม่ทำกรรมไม่สร้างแล้ว ย่อมไม่มีอะไรเหลือปรากฏอยู่ ชีวิตเป็นหมัน เรียกตามโวหารทางศาสนาว่าชีวิตของบุคคลเช่นนี้เป็น โมฆชีวิต เป็นสิ่งที่ท่านตำหนิไว้ตกอยู่ในประเภทเสีย

แต่อย่างไรก็ดี เรื่อง "สร้าง" กับเรื่อง "ไม่สร้าง" นี้ ข้าพเจ้าไม่ประสงค์จะพูดตามหลักภาษาซึ่งจะต้องอธิบายขยายความกันกว้างขวางพิสดารเกินกำลังของหนังสือเล่มนี้ และเกินความประสงค์ของข้าพเจ้าผู้เขียนเรื่องนี้ด้วย จะขอพูดตามความหมายที่ข้าพเจ้ามุ่งตั้งขึ้นให้เป็นความหมายเท่านั้น ซึ่งพอกำลังของหนังสือเล่มนี้และพอเหมาะแก่ความประสงค์ของข้าพเจ้า

คำว่า "สร้าง" ข้าพเจ้ากำหนดความหมายไว้ว่าหมายถึง สร้างความดี คำว่า "ไม่สร้าง" ข้าพเจ้ากำหนดความหมายไว้ว่า หมายถึง ไม่สร้างความดี จากความหมายอันเป็นหลักนี้ จึงได้ความหมายสืบต่อไปว่า บุคคลผู้สร้างความดี ชื่อว่าตายเพื่ออยู่ บุคคลผู้ไม่สร้างความดี ชื่อว่าอยู่เพื่อตาย

เมื่อได้ให้ความหมายสืบต่อมาเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดปัญหาท้ายคำตอบสืบต่อไปอีกว่า ความดีได้แก่สิ่งใด หรือสิ่งใดจัดว่าเป็นความดี? ปัญหาว่าความดีคืออะไร หรือว่าอะไรเป็นความดี ถ้าจะพูดกันตามโลกสมมติตามยุคตามสมัย เห็นจะหาคำตอบให้ถูกต้องครบถ้วนได้ยากเต็มที จะว่าเป็นปัญหาโลกแตกก็พอจะว่าได้ แต่ถ้าจะหาคำตอบตามแนวพระศาสนาพอจะหาคำตอบที่เป็นหลักได้อยู่ ข้าพเจ้าจึงสมัครใจที่จะให้คำตอบตามแนวพระศาสนาที่ข้าพเจ้าพอรู้อยู่บ้าง ความดีคืออะไร หรือว่าอะไรเป็นความดี เมื่อพูดกันตามแนวทางของพระศาสนา พอจะรวบรวม ได้เป็นหลักใหญ่ ๓ ประการ คือ

๑. *สิ่งที่วิญญูชนยอมรับนับถือว่าเป็นความดี*

๒. *สิ่งที่เป็นประโยชน์ตนและเป็นประโยชน์ผู้อื่น หรือสิ่งที่ไม่เบียดเบียนตนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น*

๓. *ความสงบกาย ความสงบวาจา ความสงบใจ*

แนวคิดของข้าพเจ้า ตามแนวพระศาสนาทั้ง ๓ ประการนี้ ข้าพเจ้าขอฝากท่านผู้รู้ทั้งหลายเพื่อพิจารณาต่อไปด้วยว่า จะครบถ้วนหรือยังขาดตกบกพร่องประการใดจะได้ช่วยกัน แก้ไขตกเติม เพื่อให้ถูกต้องครบถ้วนสืบต่อไป

ย่อมเป็นที่รับรองต้องกันในวงการพระศาสนาแล้วว่า ความตาย ไม่ได้หมาย เอาเฉพาะความสิ้นชีวิตหรือความแตกกายทำลายขันธ์เท่านั้น แม้ยังมีชีวิตอยู่หรือยังไม่แตกกายทำลายขันธ์ กล่าวคือยังเป็นอยู่นั้นเอง ก็เรียกว่าตายได้เหมือนกัน พระพุทธภาษิตมีอยู่ว่า "เย ปมตฺตา ยถามตา คนพวกใดประมาทแล้ว คนพวกนั้นย่อมเป็นเหมือนคนตายแล้ว" เพราะภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างของเขาไม่มี เช่นเดียวกับคนที่ตายแล้ว ย่อมไม่มีภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างฉะนั้น

บุคคลที่ปล่อยให้อายุหมดสิ้นไป หรือปล่อยให้สังขารร่างกายเสื่อมสิ้นไป โดยเปล่าประ-โยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ในโลกนี้ หรือประโยชน์ในโลกหน้า หรือปรมัตถประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ตน หรือประโยชน์ผู้อื่น ก็ล้วนแต่เปล่าทั้งสิ้น ความหมดสิ้นหรือความเสื่อมสิ้นแห่งอายุสังขาร ย่อมสูญไปตามลำดับกาลเวลา อันไม่มีใครจะห้ามได้อายุสังขารที่ต้องสูญเสียไปเช่นนี้ ชื่อว่าสูญเสียไปโดยถ่ายเดียว ไม่มีสิ่งที่เป็นคุณค่าทดแทนเลย ชีวิตของบุคคลเช่นนี้ต้องนับว่าอยู่เพื่อตาย เท่านั้น เป็นคนที่เอาตัวไม่รอด หรือเอารอดตัวไม่ได้ ครอบครัวใดมีแต่คนประเภทนี้ ครอบครัวนั้นย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ สกุลใดมีแต่คนประเภทนี้ สกุลนั้นต้องสูญสิ้นสกุลวงศ์ หมู่ใดคณะใดมีแต่คนประเภทนี้ หมู่นั้นคณะนั้นต้องสูญสิ้นเช่นกัน ชาติใดประเทศใดมีแต่คนประเภทนี้ ชาตินั้นประเทศนั้น ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้โดยอิสรเสรี มีแต่จะปั่นแหลกล่มจม หรือต้องเป็นขี้ข้าชาติอื่นประเทศอื่น ศาสนาใดมีแต่สาวกประเภทนี้ ศาสนานั้นต้องอันตรธานสูญสิ้นไปในไม่ช้า สมาชิกของครอบครัว ของสกุลวงศ์ ของหมู่คณะ ของประเทศชาติ ของศาสนา หากล้วนแต่มีลักษณะอยู่เพื่อตาย ผลร้ายที่สุดย่อมบังเกิดเช่นกล่าวโดยไม่ต้องสงสัยแต่ประการใด ชีวประวัติของบุคคล ของครอบครัว ของสกุลวงศ์ของหมู่คณะ และประวัติศาสตร์ของประเทศชาติ ตลอดถึงศาสนา จะเป็นพยานได้เป็นอย่างดีที่สุดในเรื่องที่พูดมานี้

โดยนัยตรงกันข้าม หากบุคคลใดไม่ให้อายุหมดสิ้นไป หรือไม่ปล่อยให้สังขารร่างกายเสื่อมสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์ มุ่งหน้าบากบั่นพยายามประกอบสิ่งที่เป็นประโยชน์ จะเป็นประโยชน์ในโลกนี้หรือประโยชน์โลกหน้า หรือประโยชน์อย่างยิ่งก็ตาม หรือมุ่งหน้าบากบั่นพยายามประกอบสิ่งที่เป็น

ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น หาสิ่งที่ทดแทนความหมดสิ้นแห่งอายุหรือความเสื่อมสิ้นแห่งสังขาร ไม่ปล่อยให้ตายเปล่าโดยไม่มีสิ่งเป็นคุณค่าทดแทนชีวิตของบุคคลเช่นนี้ ต้องนับว่า ตายเพื่ออยู่ เป็นคนที่เอาตัวรอด หรือเอารอดตัวได้ ครอบครัวใด สกุลใด หมู่ใด คณะใด ประเทศชาติใด ศาสนาใด มีคนประเภทนี้อยู่แม้แต่ไม่ต้องหมด แต่มีเป็นส่วนมากเท่านั้น ครอบครัวนั้น สกุลนั้น หมู่คณะนั้น ประเทศชาตินั้น ศาสนานั้น ต่างจะรุ่งเรืองมั่นคงดำรงเป็นปึกแผ่นอยู่ได้ไม่ล่มจม หากจะมีคนประเภทนี้ทั้งหมดหรือส่วนมากที่สุดแล้ว จะไม่มีวันเสื่อมเลย จะมีแต่ความเจริญโดยส่วนเดียวและยั่งยืนตลอดกาล ชีวิตสิ้นเปลืองไปเท่าใด สิ่งอันเป็นคุณค่าเครื่องทดแทนแห่งชีวิตย่อมพอกพูนขึ้นเท่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ กำไรแห่งชีวิตย่อมเกิดขึ้นไม่ขาดสาย ตายเพื่ออยู่ ล้วนอำนวยประโยชน์ทุกที่ทุกทาง จึงเป็นข้อควรนึกและควรปลูกฝังให้มีอยู่กับตัว

ความหมดสิ้นแห่งอายุก็ดี หรือความเสื่อมสิ้นแห่งสังขารก็ดี ย่อมมีอยู่ทุกโมงยาม ทุกวัน ทุกเดือน และทุกปี ไม่มีใครสามารถจะยับยั้งได้ ดังกล่าวแล้ว กาลเวลาย่อมกิน สรรพสัตว์ให้มอดม้วยไป พร้อมกับกินตัวของมันเองด้วย สัตว์โลกจึงชื่อว่าตายไปทุกโมงยาม ทุกวัน ทุกเดือน และทุกปีเป็นเช่นนี้ทั่วเมทนีดล และมิใช่แต่ความหมดสิ้นหรือเสื่อมสิ้นเท่านั้น ที่ท่านเรียกว่าความตาย กิริยาที่หยุดยั้งไม่มีการเคลื่อนไหว หรือคลี่คลายขยายตัว ท่านก็เรียกว่าตายเหมือนกัน เช่นดังนาฬิกาตาย ก็คือนาฬิกาที่ไม่เดิน น้ำตาย ก็คือน้ำที่ไม่ไหล ฉะนั้นความไม่สืบต่อในสิ่งที่ต้องทำ ในคำที่ต้องพูด ในแนวที่ต้องคิดก็ดี กิริยาที่หยุดอยู่กับที่ ไม่มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับภาวะต่าง ๆ อันเนื่องจากความเป็นไปในปัจจุบันก็ดี เนื่องกับเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นเฉพาะหน้าก็ดี เนื่องกับกาลสมัยก็ดี เนื่องกับผลได้ผลเสียทั้งบัดนี้และภายหน้าก็ดี เหล่านี้เป็นต้น ล้วนแต่บ่งถึงความตายอยู่ในตัวทั้งสิ้น คือบอกให้รู้ว่าไปไม่รอด เพราะภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างได้ถึงความสะดุดหยุดลงสิ้นแล้ว อย่างนี้ ก็เป็นเรื่องอยู่เพื่อตายเช่นกัน ชีวิตมีแต่จะสิ้นไปหมดไปถ่ายเดียวเท่านั้น

ส่วนกิริยาที่ไม่หยุดยั้ง สืบต่อไปไม่ขาดสายในสิ่งที่ต้องทำ ในคำที่ต้องพูด ในแนวที่ต้องคิด กิริยาที่ไม่ยืนอยู่กับที่ มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับภาวะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว กิริยาที่เป็นเช่นนี้ ทำให้สิ่งทั้งหลายมีชีวิตอยู่ได้โดยมีการเคลื่อนไหวหรือคลี่คลายขยายตัวไม่มีการหยุดยั้ง ถึงชีวิตจะหมดสิ้นไปตามระยะกาลเวลา ก็ยังชื่อว่าตายเพื่ออยู่ ถึงจะตายก็เหมือนยังอยู่ เพราะภาวะแห่งความเป็นผู้สร้างมิได้ถึงความสะดุดหยุดลงแต่ประการใด

ความอยู่กับความตายตามที่พูดมา หมายเอาเฉพาะความเป็นไปในระหว่างแห่งชีวิตของบุคคล ก่อนแต่จะถึงความแตกกายทำลายขันธ์หรือหมดลมปราณ ความตายครั้งสุดท้ายของสัตว์โลกย่อมมีเป็นประจำสำหรับชีวิต บุคคลบางคนในโลก เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไปแล้วก็หมดกัน ไม่ทิ้งอะไรเหลือไว้ให้เป็นสมบัติเพื่อคนในภายหลัง มีชีวิตอยู่เพียงเพื่อตายในที่สุดเท่านั้น อย่างนี้เข้าในลักษณะว่า อยู่เพื่อตาย อันคติธรรมที่ว่า "เสียเพื่อได้" อันบริสุทธิ์มิเคยบังเกิดขึ้นในวาระจิตของเขาเลย หากจะมีเรื่อง ได้ เสีย เกิดขึ้นบ้างเป็นบางครั้งบางคราวในน้ำใจ ก็มักจะเป็นไปในลักษณะ "ได้เพื่อเสีย" เรื่องได้กับเสียเป็นคติธรรมชนิดที่คู่ ตัวหนึ่งอยู่ ตัวหนึ่งตาย เสียเพื่อได้ เสียเป็นตัวตาย ได้เป็นตัวอยู่ ได้เพื่อเสีย เสียไม่ใช่เป็นตัวตาย ได้ไม่ใช่เป็นตัวอยู่ ได้กลับเป็นตัวตาย เสียกลับเป็นตัวอยู่ การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเหตุว่า สิ่งที่ได้มานั้น เล็กกว่า แคบกว่า ต่ำกว่า ส่วนสิ่งที่เสียไป ใหญ่กว่า กว้างกว่า สูงกว่า ขอให้เทียบดูในเรื่องประโยชน์ส่วนตนกับประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์ส่วนตนเล็กกว่า แคบกว่า ต่ำกว่า ประโยชน์ส่วนรวม สิ่งที่ใหญ่กว่า กว้างกว่า ย่อมครอบงำสิ่งที่เล็กกว่าแคบกว่าได้มิดชิด สิ่งที่สูงกว่า ย่อมกำบังสิ่งที่ต่ำกว่า การได้ชนิดถูกความเสียเข้าครอบงำกำบังไว้ ย่อมไม่ปรากฏ เท่ากับสูญสิ้นไป ส่วนความเสีย ย่อมลอยเด่นเป็นที่ปรากฏอยู่ เสียจึงกลายเป็นตัวอยู่ ได้จึงกลับเป็นตัวตาย มีลักษณะละม้ายกันกับอยู่เพื่อตาย

ส่วนบุคคลบางคนไม่เป็นเช่นพูดมา มองเห็นความเกิดความดับว่าเป็นของคู่กัน เหมือนมีหน้าก็ต้องมีหลัง มีสว่างก็ต้องมีมืด จะเลือกเอาเฉพาะแต่อย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ ในฐานะที่ตนได้เกิดมาเป็นสมาชิกร่วมกลุ่มอยู่ในมนุษยชาติ ไม่เกิน ๑๐๐ ปี จะต้องทอดทิ้งเรือนร่างถมแผ่นดิน จึงลงทุนก่อสร้างสมบัติเพื่อคนในภายหลังโดยวิธียกประโยชน์อันเหนือกว่าเป็นหลักยึด กล่าวคือยอมสละผลอันเล็กน้อย เพื่อผลอันกว้างขวาง ยอมสละประโยชน์อันเล็กน้อยเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ยอมสละสุขอันเล็กน้อยเพื่อสุขอันไพบูลย์ เขามั่นอยู่ในคติธรรมที่ว่า "พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะพึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละทั้งทรัพย์อวัยวะและชีวิตเพื่อรักษาธรรม" คติโลกที่ว่า "ตัวตายดีกว่าชาติตาย" จึงเป็นคติอันถูกต้องสอดคล้องกับคติธรรมดังกล่าวมา เพราะได้ยึดสิ่งที่เหนือหรือสูงสุดเป็นหลักแล้วยอมสละสิ่งที่เล็กน้อยเพื่อสิ่งอันกว้างขวางยิ่งใหญ่ไพบูลย์ บุคคลผู้อุทิศร่างกายและชีวิตประกอบกิจเพื่อสิ่งที่เป็นประโยชน์ เพื่อสิ่งที่เกื้อกูล และเพื่อความสุขแก่มหาชน แม้ร่างกายชีวิตจะต้องย่อยยับแตกดับลงก็ตามสมบัติที่เขาลงทุนก่อสร้างไว้ยังคงดำรงอยู่ ชื่อเสียงเกียรติคุณยังลอยเด่นอยู่ไม่รู้ดับ บุคคลเห็นปานนี้แล ชื่อว่า "ตายเพื่ออยู่" โดยแท้

จากข้อความตามที่พูดพอเป็นแนวคิดสะกิดใจโดยย่อเพียงเท่านี้ พอจะยุติได้ว่า "อยู่เพื่อตาย" ไม่ดี "ตายเพื่ออยู่" ดีกว่า ดีทั้งแก่ตัว แก่ครอบครัว แก่สกุลวงศ์ แก่หมู่คณะ แก่ประเทศชาติ แก่ศาสนา

เพราะฉะนั้น จึงควรตั้งเป็นสูตรได้ว่า *"อยู่เพื่อตาย ได้เพื่อเสีย เป็นทางล่มจมป่นแหลกและย่อยยับอับปาง เสียเพื่อได้ ตายเพื่ออยู่ เป็นทางรุ่งเรืองเฟื่องฟูวัฒนาสถาพร"* บุคคลในโลกนี้จะเป็นประเภทอยู่เพื่อตาย หรือตายเพื่ออยู่ ก็ตามในที่สุดก็แตกกายทำลายขันธ์เหมือนกันทั้งหมด แต่ ความอยู่เพื่อตาย กับ ความตายเพื่ออยู่ หาเหมือนกันไม่ เป็นข้ออันวิญญูชนทั้งหลายควรไตร่ตรองพิจารณา.

อันความตายหมายชีวิตอยู่ข้างหน้า
อย่าปรีดาให้เพลิดเพลินเกินสังขาร
จงสร้างบุญสร้างกุศลดลบันดาล
เพื่อรอกาล "ความตาย" กล้ากลายมา

เมื่อความ "ตาย" มาถึงซึ่งชีวิต
มี "บุญ" ที่ติดอบายไว้หนักหนา
ช่วยปกป้องอเวจีเบียนบีฑา
ณ โลกหน้าจักพ้นทุกข์มีสุขเอย ฯ

"ทอะล้วน เกรือใย"

เรื่อง

ธรรมดา แห่ง ชีวิต

โดย พระธรรมวโรดม วัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร

เมื่อมีชีวิตขึ้นแล้ว ชีวิตก็หนีกฎธรรมดาของชีวิตไปไม่ได้ ต้องเป็นไปตามกฎธรรมดา กฎธรรมดาของชีวิตนั้น มี ๕ อย่างคือ ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย ต้องพลัดพรากจากของรัก ต้องรับผลของกรรม ตามหลักธรรมในอภิณหปัจจเวกขณะ ๕ คือ

๑. ชราธมฺโมมฺหิ ชรํ อนตีโต เรามีความแก่ เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. พยาธิธมฺโมมฺหิ พยาธึ อนตีโต เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้

๓. มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโต เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. สพฺเพหิ เม ปิเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

๕. กมฺมสฺสโกมฺหิ กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ กมฺมพนฺธุ กมฺมปฏิสรโณ ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ เรามีกรรมเป็นของตัว มีกรรมเป็นทายาท (มรดก) มีกรรมเป็นกำเนิด (เป็นที่เกิด) มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักต้องรับผลของกรรมนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ท่านแสดงถึงสิ่งที่ห้ามไม่ได้ในชีวิต เรียกว่าอลัพภนิยฐาน มี ๕ อย่างคือ

๑. ชรา ความแก่ห้ามไม่ได้ คือต้องแก่

๒. พยาธิ ความเจ็บห้ามไม่ได้ คือต้องเจ็บไข้

๓. มรณะ ความตายห้ามไม่ได้ คือต้องตาย

๔. นัสสนะ ความเสียหายห้ามไม่ได้ คือว่าต้องมีการเสียหาย เช่นคนรักหรือของรักต้องสูญเสียไป ข้อนี้ตรงกับอภิณหปัจจเวกขณะข้อที่ ๔

๕. ขยะ ความเสื่อมสิ้นห้ามไม่ได้ คือว่าต้องมีความเสื่อมไปสิ้นไป–ในชีวิตไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่คงที่เป็นปกติอยู่ได้

ในกฎธรรมดาแห่งชีวิตนี้ ความแก่มีมาพร้อมกับความเกิด เมื่อเกิดแล้วก็เริ่มแก่โดยลำดับคือ แก่มาตั้งแต่ในท้อง ข้อที่ว่าแก่มาตั้งแต่ในท้องนั้นเข้าใจยาก เพราะคนส่วนมากเข้าใจกันว่า คนแก่ก็คือคนที่มีอายุมาก อยู่ในเกณฑ์ปัจฉิมวัยคือ ๕๐ ปีขึ้นไป หรือคนที่มีสังขารทรุดโทรม เช่น ฟันหัก ผมหงอก เนื้อหนังหย่อนยาน หูตึง ตาฟาง

เพื่อให้เข้าใจในเรื่องแก่มาตั้งแต่ในท้อง จะได้ยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบให้ฟัง สมมติหญิงมีครรภ์ ๒ คนมาพบกัน คนที่หนึ่งถามคนที่สองว่าเธอมีครรภ์มาได้กี่เดือนแล้ว คนที่สองตอบว่า มีครรภ์มาได้ ๒ เดือนแล้ว คนที่หนึ่งจึงพูดว่า ถ้าเช่นนั้นครรภ์เธอแก่กว่าครรภ์ฉัน ๑ เดือน เพราะว่าฉันเพิ่งมีครรภ์มาได้เพียงเดือนเดียว ข้อที่ว่าครรภ์แก่ก็หมายถึงเด็กที่อยู่ในครรภ์แก่นั่นเอง

อนึ่ง ชื่อว่าแก่มาตั้งแต่คลอด ตัวอย่างเช่นหญิงลูกอ่อนสองคนมาพบกัน คนที่หนึ่งถามคนที่สองว่า ลูกเธอเกิดได้กี่วัน คนที่สองตอบว่าเกิดได้ ๗ วัน คนที่หนึ่งจึงพูดว่า ถ้าเช่นนั้นลูกเธอแก่กว่าลูกฉัน ๔ วัน เพราะว่าลูกฉันเพิ่งเกิดได้ ๓ วัน

ความแก่มี ๒ อย่าง แก่ขึ้นคือแก่ที่ยังมองไม่เห็นด้วยตาธรรมดา เรียกว่า ปฏิจฉันนชรา แปลว่าแก่ปกปิดอย่างหนึ่ง แก่ลงคือแก่ที่มองเห็นชัดเพราะสังขารทรุดโทรมไป เรียกว่า อปฏิจฉันนชรา แปลว่าแก่เปิดเผยอย่างหนึ่ง คนที่เกิดมาก็เริ่มแก่เรื่อยไป ในขั้นต้นแก่ขึ้นคือแก่ปกปิดก่อน ต่อไปก็แก่ลงคือแก่เปิดเผย

พยาธิความเจ็บไข้อันเป็นเครื่องเบียดเบียนชีวิต ก็มีอยู่เป็นประจำ นอกจากโรคต่าง ๆ แล้ว ความหิว ความกระหาย ก็เป็นโรคประจำชีวิต โรคหิว โรคกระหายมีอยู่เป็นประจำวัน โรคนี้จะหายไปกับชีวิต

โรงพยาบาลรักษาโรคต่าง ๆ ในจังหวัดหนึ่ง ๆ ก็มีมากบ้างน้อยบ้างตามปริมาณของจังหวัดใหญ่หรือเล็ก แต่โรงพยาบาลรักษาโรคหิวต้องมีประจำทุก ๆ บ้าน ครัวคือโรงพยาบาลรักษาโรคหิว อาหารต่าง ๆ คือยารักษาโรคหิว

พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง" โรคต่าง ๆ บางอย่างบางคนเคยเป็น บางคนไม่เคยเป็น บางอย่างรักษาหายแล้วไม่เป็นอีกต่อไป บางอย่างก็มีเป็นคราว ๆ

ส่วนโรคคือความหิวเป็นกันทุกคน ไม่เลือกว่าใครทั้งนั้น เป็นแล้วรักษาไม่หายต้องรักษากันเรื่อยไป และเป็นกันทุกวัน บางคนเป็นตลอดวัน บางคนเป็นวันละ ๓ ครั้ง คือ เช้า กลางวัน เย็น บางคนยังแถมเป็นกลางคืนเสียอีก นักบวชในพระพุทธศาสนาเป็นวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้า เพล บางองค์เป็นวันละหน (สำหรับท่านที่ถือเอกาสนิกังคธุดงค์) ความหิวถ้าเป็นก็เป็นอย่างรุนแรง ท่านว่าเห็นช้างเท่าหมู ถ้ามากเข้าคงเห็นช้างเท่าหนูเท่านั้นเอง

ความหิวเป็นโรคร้ายแรงประจำชีวิตเช่นนี้ จึงต้องมีโรงพยาบาลรักษาโรคหิวทุก ๆ บ้าน

ตามที่กล่าวมานี้เป็นโรคทางกาย ส่วนโรคทางใจซึ่งเกิดจากกิเลสก็ยังคอยเบียดเบียนอยู่อีก คนที่ยังมีกิเลสมาก โรคใจก็ยิ่งมากถึงกินไม่ได้นอนไม่หลับ ร่างกายซูบผอมเต็มไปด้วยความทุกข์ ทั้ง ๆ ที่คนอื่นมองเห็นว่า น่าจะมีความสุข เพราะมีเครื่องบำรุงความสุขภายนอกพร้อมทุกอย่าง แต่ก็ยังมีความสุขไม่ได้ เพราะยังมีโรคใจอยู่มาก โรคใจนี้จึงเป็นโรคที่น่ากลัวมาก บางทีถึงทำลายชีวิตของตนเองก็มี

พยาธิ ความเจ็บไข้กล่าวโดยอาการมี ๓ อย่างคือ

๑. โรคบางอย่างรักษาก็หาย ไม่รักษาก็หาย

๒. โรคบางอย่างรักษาก็ตาย ไม่รักษาก็ตาย

๓. โรคบางอย่างรักษาจึงหาย ไม่รักษาไม่หาย

โรคที่ ๑. เช่นทำงานมาก รู้สึกปวดเมื่อยในร่างกายหรือใช้ความคิดมากเกินไป รู้สึกปวดศีรษะจึงนอนพักผ่อนเสีย ความปวดเมื่อยก็หาย อาการปวดศีรษะก็หายไป

โรคที่ ๒ เช่นโรคร้ายแรงไม่มีทางรักษา หรือโรคที่ปล่อยไว้จนเป็นมากไม่มีทางรักษา

โรคที่ ๓ เช่นโรคที่เป็นอยู่ทั่ว ๆ ไป

จะเป็นโรคประเภทไหนก็ตามควรต้องรักษาทั้งสิ้น ผู้ที่ไม่รักษาชื่อว่าประมาท การรักษานั้นมีผลดี ถ้าเป็นโรคอย่างที่ ๑ ก็จะหายเร็วเข้า ได้ทำงานต่อไปเร็วเข้า ถ้าเป็นโรคอย่างที่ ๒ แม้จะตายก็ไม่ทรมาน จะช่วยระงับทุกขเวทนาได้ ถ้าเป็นโรคที่ ๓ ถ้าโรคนี้ไม่รักษาก็ไม่หายอาจจะตายได้

คำว่า ตาย สันนิษฐานว่ามาจากคำว่า ติ ซึ่งภาษามคธ แปลว่า สาม ในทางอักษรศาสตร์แปลง อิ ที่ ติ เป็น เอ แปลง เอ เป็น อาย ผสมกับ ต เป็น ตาย เทียบกับคำ นาย ซึ่งสันนิษฐานว่าเดิมเป็น

นี่ แปลง อี เป็น เอ แล้วแปลง เอ เป็น อาย สำเร็จเป็น นาย แปลว่า ผู้นำ การแปลง อิ เป็น เอ นี้ มีเทียบได้ เช่น เตปิฎก แปลว่าพระไตรปิฎกคือคัมภีร์ ๓ คัมภีร์ คำว่า เต ก็แปลงจากคำว่า ติ ข้อนี้เป็นแต่เพียงสันนิษฐาน ถ้าผิดต้องขอประทานอภัยด้วย

เมื่อสันนิษฐานคำว่า ตาย มาจาก ติ เช่นนี้ คำว่า ตาย ก็แปลว่าครบ ๓ มีอธิบายว่า ความเป็นไปของสังขาร มีอาการอยู่ ๓ อย่าง คือ เกิดขึ้นในเบื้องต้น เปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลาง แตกสลายไปในที่สุด ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วจะมีวิญญาณครองหรือไม่มีก็ตาม ต้องเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น เช่นบ้านเรือนที่อาศัย เมื่อปลูกสร้างขึ้นแล้ว ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง คือชำรุดทรุดโทรมไป ในที่สุดก็ต้องรื้อหรือพังไปเอง

อาการที่สังขารเกิดขึ้นในเบื้องต้น เรียกว่า ชาติ อาการที่เปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลางเรียกว่า ชรา (รวมพยาธิด้วย) อาการที่แตกสลายไปในที่สุด เรียกว่า มรณะ คือตาย คือว่าอาการของสังขารปรากฏครบ ๓ อย่างแล้ว

ความตายกล่าวโดยกาลมี ๒ อย่าง คือกาลมรณะ ตายในเวลาอันสมควรตาย คือตายเมื่อถึงอายุขัยแล้ว อกาลมรณะ ตายในเวลาที่ยังไม่สมควรตาย คือตายในเมื่อยังไม่ถึงอายุขัย ควรจะมีชีวิตอยู่ได้อีก แต่ต้องตายเพราะอำนาจกรรมที่ตนไปทำเข้าจึงต้องตาย เช่นที่เรียกว่าตายโหง

กล่าวโดยเหตุมี ๔ อย่างคือ

๑. ตายด้วยสิ้นอายุ

๒. ตายด้วยสิ้นบุญสิ้นกรรม

๓. ตายด้วยสิ้นบุญสิ้นอายุพร้อมกัน

๔. ตายด้วยกรรมเข้าตัดรอนอายุ

เพื่อจะให้ทราบเรื่องความตายด้วยเหตุ ๔ อย่างชัดเจน จะเปรียบด้วยตะเกียง ธรรมดาตะเกียงถ้าไส้หมด ก็ต้องดับ นี่เทียบได้กับตายด้วยสิ้นอายุ ถ้าน้ำมันหมดก็ต้องดับ นี่เทียบได้กับตายด้วยสิ้นบุญสิ้นกรรม ถ้าไส้หมดน้ำมันหมดลงพร้อมกัน ก็ต้องดับ นี่เทียบได้กับตายด้วยสิ้นบุญสิ้นอายุพร้อมกัน แม้ไส้ยังอยู่น้ำมันยังอยู่ ถ้าถูกลมพัดไม่ป้องกันลมไว้ให้ได้ก็ต้องดับ นี่เทียบได้กับตายด้วยกรรมเข้าตัดรอนอายุ

ตายด้วยเหตุข้อที่ ๑–๒–๓ ชื่อว่ากาลมรณะ ตายด้วยเหตุข้อที่ ๔ ชื่อ อกาลมรณะ

คนเราเกิดมาแล้วต้องตายทุกคน ถ้าใครจะรู้ว่าในโลกนี้จะมีคนตายสักเท่าไร ก็ให้ดูจำนวนคนเกิด คนเกิดมีเท่าไร คนตายก็มีเท่านั้น เกิด ๑๐ คน ตายหมด ๑๐ คน เกิด ๑๐๐ คน ตายหมด ๑๐๐ คน ไม่มีเหลือเลย ต่างกันแต่ว่าใครจะตายก่อนตายหลังกันเท่านั้น

มีปัญหาเรื่องตายข้อหนึ่งว่า ต่ออายุได้หรือไม่ ตอบว่า ต่อได้ก็มี ต่อไม่ได้ก็มี ถ้าจะต้องตายด้วยเหตุข้อที่ ๑—๒—๓ คือตายด้วยสิ้นอายุ สิ้นบุญสิ้นกรรม หรือสิ้นบุญสิ้นอายุพร้อมกัน ต่อไม่ได้เพราะถึงอายุขัย คือหมดอายุแล้ว ถ้าจะต้องตายด้วยเหตุข้อที่ ๔ คือมีกรรมเข้ามาตัดรอนอายุ ต่อไปอีกได้เพราะยังไม่ถึงอายุขัย คือยังไม่หมดอายุ

ชีวิตของมนุษย์เปรียบเหมือนดวงประทีป เช่นเทียนย่อมมีเล่มใหญ่ เล็ก ยาว สั้น ลุกมากลุกน้อย ไม่เท่ากันสุดแท้แต่ขี้ผึ้งและไส้ แม้จะอยากให้เทียนเล่มยาวและลุกมาก แต่ถ้าขี้ผึ้งและไส้น้อยก็ยาวและลุกมากไม่ได้ เหมือนคนอยากมีอายุยืนและรุ่งเรือง แต่บุญน้อยก็อายุน้อยและรุ่งเรืองไม่ได้

เทียนที่จุดไว้ถ้าไม่มีอันตราย เช่นลมพัด ก็จะลุกอยู่ได้จนหมดเล่ม แต่ถ้ามีอันตรายเช่นลมพัด ก็จะดับเสียกลางคัน ตั้งแต่ยังไม่หมดเล่ม แต่ถ้าป้องกันลมไว้ได้เทียนก็จะลุกไปได้จนหมดเล่มแล้วจึงดับ เหมือนชีวิตคนถ้าไม่มีกรรมมาตัดรอน ก็จะอยู่ต่อไปได้จนอายุขัยของตน แต่ถ้ามีกรรมเข้ามาตัดรอน ก็จะต้องตายในท่ามกลางอายุ แต่ถ้าทำบุญป้องกันไว้ ก็จะอยู่ไปได้จนถึงอายุขัย

ชีวิตคนเมื่อถึงอายุขัยของตนแล้วก็ต้องตายทุกคน จะต่อให้มีชีวิตต่อไปอีกไม่ได้ เหมือนเทียนหมดเล่มแล้วก็ต้องดับ ถ้าจะให้ลุกอีกก็ต้องใช้เล่มใหม่มาจุดต่อเข้า เหมือนคนที่ต้องตายเพราะถึงอายุขัยแล้วก็เกิดมีชีวิตใหม่ เป็นคนใหม่ต่อไป

ความตายเป็นสิ่งที่ควรระลึกถึงเสมอ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนไว้ในอนุสสติ ๑๐ เรียกว่ามรณสติ

การระลึกถึงความตายนั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ สติระลึกถึงเสมอ ๑, ญาณมีความรู้ชัดว่าต้องตายแน่นอน ๑, สังเวค เกิดความสังเวชคือความสลดใจในเรื่องตาย ๑ จึงจะสำเร็จผลดี ถ้าไม่ประกอบด้วยองค์ทั้ง ๓ แล้วจะเกิดผลร้าย คือถ้านึกถึงความตายของคนที่รักก็จะต้องเป็นทุกข์โศกเศร้า ถ้านึกถึงความตายของคนที่เป็นศัตรูก็จะดีใจชื่นชม ถ้านึกถึงความตายของคนที่ไม่ได้เป็นอะไรกันเลยก็จะรู้สึกเฉย ๆ เหมือนสัปเหร่อเห็นซากศพ ถ้านึกถึงความตายของตัวเองก็จะเกิดความสะดุ้งตกใจกลัวตาย

การนึกถึงความตายเสมอ ๆ จนรู้ชัดว่าต้องตายและสลดใจปลงธรรมสังเวชว่า เกิดมาต้องตายเหมือนกันทุกคนเช่นนี้ เปรียบเหมือนคนที่มองเห็นอสรพิษก่อน แล้วรู้ชัดว่ามีพิษร้ายก็ไม่ตกใจ หาทางเอาตัวรอดได้ แต่ถ้าอสรพิษเห็นก่อน ส่วนตัวเองมองไม่เห็นอสรพิษ ก็จะทำให้ตกใจและถูกทำร้ายได้ หรือเห็นเมื่อเวลามันมาถึงตัวแล้ว ก็จะตกใจมาก หลบหนีไม่ทันอาจถูกมันทำร้ายได้

พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นกฎธรรมดาของชีวิต คือ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย จึงได้ทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกทรงบรรพชาจนสำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ คนที่เล็งเห็นกฎธรรมดา ก็สามารถจะเอาตัวรอดจากทุกข์ได้

การที่ต้องพลัดพรากจากของรัก ของชอบใจไปก็เป็นธรรมดาไม่มีใครจะหนีพ้น อย่าว่าแต่ของนอกกายเลย แม้แต่ของในกายของเราเองก็พลัดพรากจากเราไปทีละเล็กทีละน้อย ตัวอย่างเช่นฟันในปากก็จากไปทีละซี่สองซี่จนหมดปากเลยก็มี ผมบนศีรษะก็ร่วงหล่นทีละเส้นสองเส้น ความแจ่มใสในดวงตาก็จากไปทีละเล็กทีละน้อยจนฝ้าฟางมองไม่เห็นก็มี ความก้องกังวานชัดเจนในช่องหูก็จากไปทีละเล็กทีละน้อยจนเบาบางไม่ได้ยินก็มี สติปัญญาความทรงจำในตัวค่อยจากไป จนเอาเรื่องอะไรไม่ได้ก็มี ในข้อนี้ท่านเจ้าคุณพระศาสนโสภณ จตุตสลฺลเถร ท่านกล่าวไว้น่าจับใจว่า

"เราจะต้องพลัดพรากจากของรัก ไม่ย้ายยักมั่นคงอย่าสงสัย รีบรู้ตัวเสียก่อนไม่ร้อนใจ ถึงคราวไปแล้วก็ไปไปตามกาล"

ส่วนในเรื่องกรรมนั้น นับว่าเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา และเป็นเรื่องสำคัญในชีวิตเรื่องหนึ่งจะต้องแยกกล่าวเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก.

ชีวิตนี้น้อยมากหากลุ่มหลง
คนพะวงแต่เสเพลเสน่หา
หลงรูปกายหลงรสโผฏฐัพพา
หลงมารยาประโลมโลกจักโศกทรวง

จงพิจารณาว่าชีวิตนี้น้อยนัก
ดังประจักษ์แก่ชีวีที่แสนหวง
มนุษย์เกิด, แก่, เจ็บ, ตาย. ได้ทั้งปวง
โลกหลอกลวงมวลมนุษย์สุดประมาณ ฯ

"ทองล้วน เครือใย"

เรื่อง

ข้อควรปฏิบัติบางประการ

สำหรับชาวพุทธ

โดย พระธรรมคุณาภรณ์ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับตนเป็นประจำวัน จะขอนำมากล่าวในที่นี้เพื่อชาวพุทธพิจารณาเลือกปฏิบัติตามที่เห็นสมควร และสามารถทำได้ดังนี้:–

ภาคเช้า

ก่อนที่จะออกไปทำงาน หรือก่อนจะเริ่มงานที่บ้าน ควรบูชาพระรัตนตรัยเสียก่อน มีคำบูชา ดังนี้

๑. อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ

ข้าพเจ้าขออภิวาทกราบไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า (กราบหนหนึ่ง)

๒. สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ

ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระธรรม ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว (กราบหนหนึ่ง)

๓. สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สงฺฆํ นมามิ

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์สาวก ผู้ปฏิบัติดีของพระผู้มีพระภาคเจ้า (กราบหนหนึ่ง)

๔. ระลึกถึงพระคุณของบิดามารดาแล้ว กราบหนหนึ่ง

๕. ระลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์แล้ว กราบหนหนึ่ง

ต่อจากนั้นหากมีเวลาพอ อาจจะสวดมนต์เพิ่มเติมอีกก็ได้ หากไม่สวดมนต์เพิ่มเติมอีก พึงตั้งใจแผ่ส่วนกุศลที่เรียกว่ากรวดน้ำ จะมีน้ำหรือไม่มีก็ได้ เพราะเป็นกิจวัตรประจำวันของตนเอง (ถ้าจัดเป็นพิธี เช่น นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ ต้องมีน้ำสำหรับกรวดน้ำด้วย) เมื่อเสร็จกิจวัตรแล้วพึง

กราบพระ ๓ ครั้ง จะกราบพระคุณของบิดามารดาครูอาจารย์ด้วยก็ได้ (การกราบหลังจากเสร็จกิจวัตรประจำวัน ควรจะทำทุกครั้งไป)

ภาคก่อนนอน

ก่อนจะนอนควรจะได้บูชาพระรัตนตรัยและบูชาพระคุณของบิดามารดา ครูอาจารย์ และสวดมนต์ตามสมควร เพื่อความสงบทางใจ อันจะเป็นทางแห่งความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม มีลำดับที่ควรปฏิบัติ ดังนี้

๑. บูชาพระรัตนตรัย และบูชาพระคุณของบิดามารดา ครูอาจารย์ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในภาคเช้า

๒. สวดมนต์เพิ่มเติมตามที่สามารถจะสวดได้

๓. แผ่ส่วนกุศล (กรวดน้ำ)

บทสวดมนต์

บทสวดมนต์นี้ จะนำมากล่าวไว้เพียงบางบทเท่านั้นซึ่งชาวพุทธอาจจะสวดน้อยกว่านี้ หรือมากกว่านี้ หรือเพียงเท่านี้ก็ได้

๑. บทพรรณนาพระคุณของพระพุทธเจ้า ดังนี้

ภาคภาษาบาลี	ภาคภาษาไทย
อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ	พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้หมดกิเลส ทรงรู้อย่างถูกด้วยพระองค์เองทรงเพียบพร้อมไปด้วยความรู้ แลข้อปฏิบัติ เสด็จไปดี ทรงรู้จักโลกอย่างแจ่มแจ้ง ทรงฝึกหัดผู้ควรจะฝึกหัดได้อย่างยอดเยี่ยม
สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ	ทรงเป็นพระบรมครูของเทพ และมนุษย์ทั่วไป ทรงตื่นจากกิเลสอย่างเบิกบาน ทรงแจกจ่ายคุณธรรมแก่ชาวโลก

๒. บทพรรณนาพระคุณของพระธรรม มีดังนี้

ภาคภาษาบาลี

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก

โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพวิญฺญูหีติ

ภาคภาษาไทย

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมไว้อย่างชัดเจนดี ธรรมนั้นผู้ปฏิบัติจะเห็นด้วยตนเอง ให้ผลทุกกาลสมัย พิสูจน์ได้

ควรน้อมนำมาปฏิบัติ สำหรับตน อันคน ฉลาดพึงรู้ได้ด้วยตนเอง

๓. บทพรรณนาพระคุณของพระอริยสงฆ์ มีดังนี้

ภาคภาษาบาลี

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ

อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลีกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ

ภาคภาษาไทย

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติชอบยิ่งนัก

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า คือ พระอริยบุคคล ๘ (พระโสดาบัตติมรรค พระโสดาบัตติผล, พระสกทาคามิมรรค, พระสกทาคามิผล, พระอนาคามิมรรค. พระอนาคามิผล, พระอรหัตมรรค พระอรหัตผล)

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้คู่ควรอย่างยิ่งที่จะรับของที่เขานำมาบูชา ควรให้การต้อนรับคู่ควรแก่ของที่เขานำมาทำบุญควรกราบไหว้ เป็นเนื้อนาบุญของชาวโลกที่อุดมยอดเยี่ยม

๔. บทสวดพุทธชัยมงคล

ภาคภาษาบาลี

พาหุํ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตํ ครีเมขลํ อุทิตโฆรสเสนมารํ ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

มาราติเรกมภิยุชฺฌิตสพฺพรตฺตึ โฆรมฺปนาฬวกมกฺขมถทฺธยกฺขํ ขนฺตีสุทนฺตวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

นาฬาคิรึ คชวรํ อติมตฺตภูตํ ทาวคฺคิจกฺกมสนีว สุทารุณนฺตํ เมตฺตมฺพุเสกวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

อุกฺขิตฺตขคฺคมติหตฺถสุทารุณนฺตํ ธาวนฺติโยชนปถงฺคุลิมาลวนฺตํ อิทฺธีภิสงฺขตมโน ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ภาคภาษาไทย

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงชนะพญามารซึ่งนิรมิตแขนมากตั้งพัน มีอาวุธครบมือ ขี่ช้างชื่อครีเมขละ มีเสนามารโห่ร้องก้องมา ด้วยวิธีทางธรรมมีทานบารมี เป็นต้น

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงชนะอาฬวกยักษ์มีฤทธิ์ร้ายยิ่งกว่าหมู่มาร ปราศจากการข่มใจ มีแต่ความกระด้าง ซึ่งเข้ามาต่อยุทธอย่างแรง ด้วยวิธีทรงฝึกมาเป็นอย่างดี คือ พระขันติธรรม

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงชนะช้างเชือกสำคัญชื่อนาฬาคิรีซึ่งกำลังเมามัน ดุร้ายเหลือแสนดุจไฟไหม้ป่า ดุจจักราวุธและดุจสายฟ้า ด้วยวิธีประพรมด้วยน้ำ คือเมตตา

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงมีพระหฤทัยที่ทรงปรุงไว้ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว ทรงชนะโจรชื่อองคุลิมาล แสนร้ายกาจ มีฝีมือ ถือดาบวิ่งไล่พระองค์ไปถึง ๓ โยชน์ (๑๒๐๐ เส้น)

ภาคภาษาบาลี

กตฺวาน กฏฺฐมุทรํ อิว คพฺภินียา จิญฺจาย ทุฏฺฐวจนํ ชนกายมชฺเฌ สนฺเตน โสมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

สจฺจํ วิหาย มติสจฺจกวาทเกตุํ วาทาภิโรปิตมนํ อติอนฺธภูตํ ปญฺญาปทีปชลิโต ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

นนฺโทปนนฺทภุชคํ วิพุธํ มหิทฺธึ ปุตฺเตน เถรภุชเคน ทมาปยนฺโต อิทฺธูปเทสวิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ทุคฺคาหทิฏฺฐิภุชเคน สุทฏฺฐหตฺถํ พฺรหฺมํ วิสุทฺธิชุติมิทฺธิพกาภิธานํ ญาณาคเทน วิธินา ชิตวา มุนินฺโท ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลานิ

ภาคภาษาไทย

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงชนะการกล่าวร้าย ของนาง จิญจมาณวิกา ผู้ทำ เป็น มีครรภ์โดยผูกไม้กลม ๆ ไว้ที่ท้อง ด้วยวิธีทางธรรมอันงดงาม คือทรงสงบระงับในท่ามกลางหมู่ชน

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าทรงเป็นจอมมุนี ทรงรุ่งโรจน์ด้วยดวงประทีป คือ ปัญญา ทรงชนะสัจจกนิครนถ์ผู้มีอัธยาศัยชอบละสัจจะ คิดแต่จะยกวาทะของตนให้สูงดุจธง เป็นคนมืดมนยิ่งนักด้วยเทศนาวิธี

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงโปรดให้พระมหาโมคคัลลานเถระผู้พุทธชิโนรส ไปทรมานพญานาคชื่อนันโทปนันทะ มีความรู้ผิดแต่มีฤทธิ์มาก ด้วยวิธีทรงให้แนวแสดงฤทธิ์

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมมุนี ทรงชนะพระพรหมมีนามว่าพกะ ผู้มีฤทธิ์สำคัญตนผิดว่า รุ่งโรจน์ด้วยคุณอันหมดจด มีมือถูกความเห็นผิดจึงรัดไว้แล้ว ด้วยวิธีคือ พระปัญญาญาณ

ภาคภาษาบาลี

เอตาปิ พุทฺธชยมงฺคลอฏฺฐคาถา โย วาจโน ทินทิเน สรเต มตนฺที หิตฺวานเนกวิวิธานิ จุปทฺทวานิ โมกฺขํ สุขํ อธิคเมยฺย นโร สปญฺโญ

❀ มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพา ปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ ฯ

ชยนฺโต โพธิยา มูเลสกฺยานํ นนฺทิวฑฺฒโน เอวํ ตุวํ วิชโย โหหิ ชยสฺสุ ชยมงฺคเล อปราชิตฺปลฺลงฺเก สีเส ปวิจโปกฺขเร อภิเสเก สพฺพพุทฺธานํ อคฺคปฺปตฺโต ปโมทติ สุนกฺขตฺตํ สุมงฺคลํ สุปภาตํ สุหุฏฺฐิตํ สุขโนสุมฺหุตฺโต จ สุยิฏฺฐํ พฺรหฺมจาริสุ ปทกฺขิณํ กายกมฺมํ วาจากมฺมํ ปทกฺขิณํ ปทกฺขิณํ มโนกมฺมํ ปณิธิเต ปทกฺขิณา ปทกฺขิณานิ กตฺวาน ลภนฺตตฺ เถ ปทกฺขิเณ ฯ

ภาคภาษาไทย

ด้วยเดชะแห่งพระพุทธชัยมงคลนั้น ขอชัยมงคลทั้งหลาย จงมีแก่ท่าน

คนมีปัญญาไม่เกียจคร้านสวดก็ดี ระลึกถึงก็ดีซึ่งพระพุทธชัยมงคล ๘ ประการนี้ทุก ๆ วัน ก็จะผ่านพ้นอุปัทวันตรายนานาประการเสียได้ ลุถึงความพ้นจากทุกข์เป็นสุขแล

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์ ทรงกอปรด้วยพระมหากรุณา ยังพระบารมีทั้งหลายทั้งปวงให้เต็ม เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทรงบรรลุแล้วซึ่งสัมมาสัมโพธิญาณอันอุดมด้วยสัจจวาจานี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน

ขอท่านจงมีชัยชนะในมงคลพิธี เหมือนพระจอมมุนี ทรงชนะ พญามาร และ เสนามารที่โคนไม้โพธิพฤกษ์ ถึงความสำเร็จ เป็นผู้เลิศในพุทธาภิเศก สำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ทรงปราโมทย์อยู่บนอปราชิตบัลลังก์อันสูง เป็นมหาปฐพีที่เบิกบานแห่งประทุมชาติ ทรงเพิ่มพูนความยินดีให้แก่มวล ประยูรญาติ ศากยวงศ์ ฉะนั้นเทอญ

อนึ่ง ทุก ๆ เวลาที่บุคคลประพฤติชอบประกอบกิจโดยชอบธรรม ชื่อว่า ฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ครู่ดี ยามดี บูชาดีแล้ว ในพรหมจารีบุคคลทั้งหลาย สิ่งที่นำ คำที่กล่าว เรื่องที่คิด และความประพฤติที่ตั้งไว้ ก็เป็น ปทกฺขิณํ คือ สำเร็จอย่างพอใจเมื่อบุคคลได้ ลงแรง ทำธุระอย่างพอใจแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อย่างพอใจ ทุกเมื่อฯ

❀ นำมาพิมพ์เพิ่มไว้ คำแปลอีกสำนวนหนึ่ง, ศักดานันต์ ❀

พระคุณวิเศษและอุปเท่ห์

ของ

พุทธชัยมงคลอัฏฐคาถา (ของเก่า)

เพื่อประโยชน์ของท่านที่ปรารถนาพระคุณวิเศษในการระงับทุกข์บำรุงสุข และเพื่อความสวัสดีมีชัยแก่ท่านที่เจริญภาวนาชัยมงคลคาถานี้ จึงขอเสนอท่านผู้สนใจดังต่อไปนี้

พระคุณวิเศษของพาหุง ๘ บท

พาหุงแปดบท ท่านได้กำหนด พระคุณมากมี ถ้าหากจะเปรียบ เทียบด้วยธรณี นั่นแหละเห็นที่ ผลเท่าเทียมกัน ถ้าหากถูกความ อย่าได้ครั่นคร้าม ทำใจให้มั่น จงตักน้ำมา อย่าช้าเร็วพลัน เทียนเล่มหนึ่งนั้น อย่าได้ลืมหลง ฯ

สิบนิ้วประณม ยกกรบังคม แด่พระพุทธองค์ แล้วว่าคาถา พาหุงโดยจง แปดบทจบลง หยดเทียนลงไป ฯ

เสร็จแล้วเขียนชื่อ เร่งเอามาถือ เสกซ้ำลงไป แล้วเอาวารี ชุบขยี้ทันใด ความจะสูญไป ดุจะทิ้งไข่ เหนือก้อนศิลา ฯ

จงจำให้แน่ จบเท่านี้แล อย่าได้กังขา จำไม่ขึ้นใจ ผลก็ได้ช้า ดุจดังมรรคา ที่ไม่เคยเดิน ฯ (ควรสังเกตว่า ข้อสำคัญที่สุด คือต้องทำใจให้มั่น หากทำใจมั่นเพียงใด ก็ได้รับผลเพียงนั้น)

พระคุณเฉพาะบทที่ ๑

บทนี้ ภาวนามีคุณหนักหนา แก่ชนทั้งหลาย แก้คุณภูตผี ทั้งปีศาจร้าย ให้เสื่อมสูญหาย หมดสิ้นราคี ฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๒

บทสองมารา เมื่อจะกินยา ให้เสกทุกที ทั้งสะเดาะโรค สิ้นโศกโรคี มีคุณเหลือที่จะสรรบรรยาย ฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๓

บทสามท่านว่า เมื่อจะเข้าป่า สู่ดงพงไพร มวลสัตว์นานา ไม่กล้าเข้าใกล้ เกรงเดชมากมาย จงได้ภาวนา ฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๔

เมื่อไปต่างเมือง จะให้รุ่งเรือง จงเร่งภาวนา อุกฺขิต-บทนี้ แสนดีหนักหนา ฝูงชนเห็นหน้า รักใคร่ไมตรี หมั่นเจริญบ่อย ๆ ลาภจะเลื่อนลอย เหมือนดังวารี ถ้าได้บูชา สิ้นทุกราตรี ลาภจะเกิดมี ทุกวันเวลา ฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๕

ถ้ามีศัตรู มาทำข่มขู่ จู่โจมบีฑา จงได้รำพึง ถึงพระคาถา บทกตฺวา ว่าให้ขึ้นใจ ศัตรูใจโหด จะเกิดปราโมทย์ ชื่นชมหฤทัย เคยเกลียดกลับรัก สมัครรักใคร่ เป็นมิตรต่อไป ตราบเท่ามรณา ฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๖

ภาวนาบทนี้ คุณค่าย่อมมี ดีนักดีหนา เขาจะเชื่อฟัง ถ้อยคำนานา ไม่มีกังขา ระแวงแคลงใจฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๗

บทนี้ศักดิ์สิทธิ์ สำหรับจับพิษ ได้โดยฉับไว ไม่เลือกว่าฤทธิ์ อสรพิษใด ๆ แก้ได้ ดังใจ ด้วยบทนันโท ฯ

พระคุณเฉพาะบทที่ ๘

เมื่อจะประจญ กับเหล่าปวงชน ได้ดังมโน จะแก้ปัญหา หรือว่าจะได้ วาทีไชโย ต้องมีแก่เรา ฯ

๙ บทส่งท้าย

นรชนชายหญิงผู้ฉลาด สวดสาธยายซึ่งพุทธอัฏฐมงคลคาถา ๘ บท หรือบทใดบทหนึ่งทุกวันมิขาด สามารถเสริมส่งประสิทธิเกียรติยศ ความดีเลื่องลือระบือนาม ปลอดภัยพิบัติอุปัทวันตรายทั้งมวล ประสบโชควิโมกข์มลายทุกข์ ประลุสุขสิวาลัย ทวีวรชัยดำรงมั่นนิรันดร์แล ฯ

๕ บทแผ่เมตตา

เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ มานสมฺภาวเย อปริมาณํ
อุทฺธํ อโธ จ ติริยญฺจ อสมฺพาธํ อเวรํ อสปตฺตํ
ติฏฺฐญฺจรํ นิสินฺโน วา สยาโน วา ยาวตสฺส วิคตมิทฺโธ
เอตํ สตึ อธิฏฺเฐยฺย พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ
ทิฏฺฐิญฺจ อนุปคมฺม สีลวา ทสฺสเนน สมฺปนฺโน
กาเมสุ วิเนยฺย เคธํ น หิ ชาตุ คพฺภเสยฺยํ ปุนเรตีติ ฯ

คำแปล

บุคคลควรเจริญเมตตาให้มีในใจจนไม่มีประมาณ แผ่ไปในโลกทั่วไปทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ไม่ให้คับแคบ ไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีศัตรู

ผู้เจริญเมตตาจิต ยืน, เดิน, นั่ง, หรือนอนก็ตาม ไม่ง่วงเหงาหาวนอนอยู่ตราบใด ก็ควรตั้งสติมีเมตตานั้นไว้ นักปราชญ์ทั้งหลาย กล่าวการกระทำอย่างนี้ว่า "พรหมวิหาร" ในพระศาสนานี้

ผู้มีเมตตาจิต ไม่มีความเห็นผิด มีศีลมีทัสสนะดี (ได้โสดาบัตติมรรค เป็นการบรรลุธรรมขั้นต้น) กำจัดความหมกมุ่นในสิ่งที่น่ารักใคร่ พอใจทั้งหลายเสียได้ ย่อมจะไม่เวียนเกิดเวียนตายอีกอย่างแน่นอนทีเดียว.

❁ วิธีเจริญเมตตาธรรม

เมื่อไหว้พระจบแล้ว ให้นั่งขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้ายตรงที่หน้าตัก ตั้งกายให้ตรงแล้ว ใช้สติกำหนดบริกรรมทำใจให้สงบนึกว่า เราจะเจริญเมตตาธรรม ขั้นแรกพึงเจริญเมตตาธรรมให้เกิดขึ้นในตนของตนก่อน คำเจริญเมตตา ที่ท่านผูกไว้เป็นตัวอย่าง ดังนี้

อหํ อเวโร โหมิ อพฺยาปชฺโฌ อนีโฆ สุขี อตฺตานํ ปริหรามิ

ขอข้าพเจ้าจงอย่าได้ผูกเวร จงอย่าเบียดเบียนคนอื่น จงอย่ามีทุกข์ ขอจงมีความสุขรักษาตนอยู่เถิด

จงเพียรพยายามใช้สติควบคุมตน ให้นึกอยู่อย่างนี้หลาย ๆ ครั้ง จนให้จิตสงบอยู่ในอารมณ์ คือ เมตตา แล้วจึงเจริญเมตตาธรรม ให้เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่น ๆ เริ่มต้นตั้งแต่มารดาบิดาพี่น้องญาติมิตรสหาย

❁ วิธีเจริญเมตตา อีกวิธีหนึ่ง นำมาลงพิมพ์ไว้ด้วย ศักดานันต์ ❁

ขยายกว้างออกไปจนถึงบุคคลทั้งหลายอื่น ๆ ทั่วโลก โดยไม่เลือกชั้นวรรณะและศาสนา คำเจริญเมตตาในบุคคลอื่นนั้น ท่านผูกไว้ เป็นตัวอย่าง ดังนี้

สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ อพฺยาปชฺฌา อานีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ ฯ

ขอสัตว์ทั้งหลายโดยสิ้นเชิง จงอย่าเบียดเบียนกัน จงอย่ามีทุกข์ จงมีสุข รักษาตนอยู่เถิด ดังนี้

๖ บทสวดประสาทพร

ภวตุ สพฺพมงฺคลํ รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา สพฺพพุทฺธานุภาเวน สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต

ภวตุ สพฺพมงฺคลํ รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา สพฺพธมฺมานุภาเวน สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต

ภวตุ สพฺพมงฺคลํ รกฺขนฺตุ สพฺพเทวตา สพฺพสงฺฆานุภาเวน สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต ฯ

คำแปล

ขอสรรพมงคลจงบังเกิดมีแก่ท่าน ขอเทพทั้งปวงโปรดประทานการคุ้มครอง, ด้วยพุทธานุภาพทั้งปวง ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ขอสรรพมงคลจงบังเกิดมีแก่ท่าน ขอเทพทั้งปวงโปรดประทาน การคุ้มครอง, ด้วยธัมมานุภาพทั้งปวง ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทุกเมื่อ

ขอสรรพมงคลจงบังเกิดมีแก่ท่าน ขอเทพทั้งปวงโปรดประทาน การคุ้มครอง, ด้วยสังฆานุภาพทั้งปวง ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทุกเมื่อ ฯ

การอุทิศส่วนกุศล

ตามปกติที่นิยมกัน เมื่อบำเพ็ญกุศลเสร็จแล้วให้กรวดน้ำ แม้การปฏิบัติเฉพาะตน เช่น สวดมนต์ไหว้พระตอนเช้า ก็นิยมกรวดน้ำในตอนสุดท้ายทุกครั้งไป การกรวดน้ำก็คือการตั้งใจอุทิศส่วนกุศลนั่นเอง มีบทสำหรับกรวดน้ำเป็นภาษาบาลีหลายบทด้วยกัน ต่อมามีผู้คิดให้ใช้บทสั้น ๆ ว่า

อิทํ เม ญาตีนํ โหตุ (สุขิตา หนฺตุ ญาตโย)

คำแปล

ขอบุญนี้ จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้าเถิด (ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุข ๆ เถิด)

จะใช้อย่างนี้ก็ได้ หากว่าคำบาลีไม่ได้ จะตั้งใจนึกอุทิศก็ได้ เพราะความมุ่งหมายของการกรวดน้ำก็คือ ตั้งใจอุทิศส่วนกุศลดังกล่าวแล้ว

การถวายสังฆทาน

การถวายสังฆทาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ในเรื่องการบำเพ็ญทาน ผู้ประสงค์จะถวายสังฆทานจะปฏิบัติดังนี้ก็ได้ไม่ผิด คือ

๑. เตรียมของที่จะถวาย, ของนั้นไม่จำกัดชนิด เพียงแต่นิยมถวายเป็นอาหาร จึงควรจัดตามความเหมาะสมและสามารถของตน เว้นแต่ของที่ไม่ควรแก่พระ

๒. นิมนต์พระ, จะนิมนต์กี่รูปก็ได้ แม้แต่เพียงรูปเดียวก็ใช้ได้ แต่ต้องนิมนต์จากสงฆ์และไม่เจาะจง

๓. วิธีถวาย, เมื่อพระมาถึงแล้ว นิมนต์ให้นั่งตามที่ซึ่งได้จัดเตรียมไว้ หากมีน้ำชาหรือน้ำเย็นก็ประเคนเสียก่อน จากนั้นจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล รับศีลเสร็จแล้ว กล่าวคำถวายสังฆทาน จะกล่าวเป็นภาษาบาลี หรือภาษาไทยก็ได้ ว่าดังนี้

อิมานิ มยํ ภนฺเต ภตฺตานิ สปริวารานิ สงฺฆสฺส โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ ภตฺตานิ สปริวารานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายภัตตาหาร กับทั้งบริหารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์โปรดรับซึ่งภัตตาหารกับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนาน เทอญ.

หลังจากกล่าวคำถวายแล้ว จึงประเคนของทั้งหมดที่จัดไว้ พระสงฆ์อนุโมทนา เจ้าภาพ กรวดน้ำเป็นเสร็จพิธี

คำอาราธนาศีล

มยํ ภนฺเต ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

ทุติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ติสรเณน สห ปญฺจ สีลานิ ยาจาม

คำอาราธนาพระปริต

วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา

สพฺพทุกฺขวินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ

วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา

สพฺพภยวินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ

วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา

สพฺพโรควินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ

รดน้ำศพ

การรดน้ำ ควรทำเป็นการภายในวงศาคณาญาติเท่านั้น เว้นไว้แต่ผู้ตายมีความสำคัญแก่คนโดยทั่วไป การกำหนดเวลารดน้ำศพ นิยมตอนเย็น ประมาณ ๑๖.๐๐ น. หรือ ๑๗.๐๐ น. เมื่อรดน้ำศพเสร็จแล้ว ก็เอาเข้าหีบหรือโกศ หลังจากนั้นมีการทอดผ้าบังสุกุล (จะเป็นผ้าไตรหรือสบงก็ได้) เรียกว่าบังสุกุลปากหีบหรือปากโกศ พระสงฆ์ผู้ชักผ้าบังสุกุลปากหีบหรือปากโกศนี้ ไม่จำกัดจำนวน ต่อจากนั้น มีการสวดพระอภิธรรมพระสงฆ์ ๔ รูป การสวดพระอภิธรรมในวันแรก เริ่มติดต่อกันไป

หลังจากบังสุกุลปากหีบหรือปากโกศ แต่ในวันต่อไปนิยมเริ่มแต่เวลา ๑๙.๓๐ น. หรือ ๒๐.๐๐ น. เลิกเวลาประมาณ ๒๑.๐๐ น. การสวดพระอภิธรรมจะกำหนดสวดกี่วันก็ได้ หลังจากปิดศพ จะมีสวดอภิธรรมสัปดาห์ละ ๑ วันก็ได้ ซึ่งโดยมากนิยมถือเอาวันตายเป็นเกณฑ์ กำหนดการรดน้ำศพจะทำที่บ้านก็ได้ที่วัดก็ได้ เดี๋ยวนี้ชอบทำที่วัดกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ก่อนถือกันว่า ถ้าตายในบ้านก็มักทำที่บ้าน ถ้าตายนอกบ้านหรือตายผิดธรรมดาก็มักทำที่วัด

ทำบุญ ๗ วัน (สัตตมวาร)

ถ้าจะบำเพ็ญกุศล ๒ วัน เมื่อถึงวันที่ ๖ นับแต่วันตายก็เริ่มบำเพ็ญกุศล โดยจัดรายการดังนี้

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระ ๗ รูป หรือ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ จบแล้วมีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พร้อมด้วยพระสวดคาถาธรรมบรรยายท้ายเทศน์อีก ๔ รูป จบแล้วมีพระมาติกาบังสุกุลอีกประมาณ ๑๐ รูป จะน้อยหรือมากกว่านั้นก็ได้ กลางคืนมีสวดพระอภิธรรม รุ่งขึ้นวันที่ ๗ ถวายภัตตาหารเพลแด่พระที่สวดพระพุทธมนต์ในวันก่อน (บางทีก็รวมทั้งพระที่สวดพระอภิธรรมในคืนก่อนด้วย) กลางคืนก็มีสวดอภิธรรมเช่นเคย

ถ้าทำงานวันเดียวนิยมทำในวันที่ ๗ นับแต่วันตายโดยจัดรายการ ดังนี้

เวลา ๙.๐๐ น. มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พร้อมด้วยพระสวดคาถาธรรมบรรยาย เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสวดพระพุทธมนต์ จบแล้วถวายภัตตาหารเพลแด่พระที่สวดพระพุทธมนต์นั้น เวลาประมาณ ๑๒.๓๐ น. พระมาติกาบังสุกุล กลางคืนมีสวดพระอภิธรรม

การสวดพระพุทธมนต์ ถ้ามีพระธรรมเทศนา ไม่ต้องขอศีล เริ่มด้วยอาราธนาพระปริตทันที พระจะเริ่มสวด นโม พุทฺธํ, ยถาปิ อนัตตลักขณสูตร, สพฺเพ สงฺขารา, (บางทีก็ใช้อวิชฺชาปจฺจยา ต่อ สพฺเพ สงฺขารา) ยถา หเว. อตีตํ นานฺวาคเมยฺย, ภวตุ สพฺพ ฯ การที่ไม่ต้องขอศีลนั้นก็เพราะต้องขอศีล หรืออาราธนาศีลก่อนจะอาราธนาธรรมพระธรรมเทศนา

กำหนดเวลาและจำนวนพระ เจ้าภาพเปลี่ยนแปลงได้ตามเหมาะสม ตลอดถึงรายการอื่นก็อาจจะเพิ่มหรือลดได้ตามเหมาะสม

ทำบุญ ๕๐ วัน (ปัญญาสมวาร)

การทำบุญ ๕๐ วัน ปฏิบัติโดยทำนองเดียวกันกับการทำบุญ ๗ วัน เมื่อถึงวันที่ ๔๙ หรือ ๕๐ แล้วแต่กรณี คือแล้วแต่จะบำเพ็ญกุศล ๒ วันหรือวันเดียว ก็เริ่มทำบุญ ๕๐ วัน การจัดรายการก็ทำนองเดียวกันกับการทำบุญ ๗ วัน การสวดพระพุทธมนต์ก็แบบเดียวกัน เปลี่ยนแต่บทสวดของพระจากอนัตตลักขณสูตร เป็นอาทิตตปริยายสูตร

ทำบุญ ๑๐๐ วัน (สตมวาร)

การทำบุญ ๑๐๐ วัน ก็ไม่ต่างอะไรกันกับการทำบุญ ๕๐ วันเท่าไรนัก แล้วแต่กรณี คือแล้วแต่จะบำเพ็ญกุศล ๒ วันหรือวันเดียว เมื่อถึงวันที่ ๙๙ หรือที่ ๑๐๐ ก็เริ่มทำบุญ ๑๐๐ วัน โดยจัดรายการแบบเดียวกับ ๕๐ วัน การสวดพระพุทธมนต์ก็เช่นเดียวกัน เปลี่ยนแต่บทสวดของพระจากอาทิตตปริยายสูตร เป็นธรรมนิยามสูตร (ในปัจจุบันนิยมสวดธรรมนิยามสูตรเป็นพื้น)

ทำบุญในวันเผาศพ (ฌาปนกิจ)

การเผาศพนั้น สุดแต่เจ้าภาพจะกำหนดเวลา บางรายทำบุญ ๗ วัน แล้วกำหนดวันเผาเลยก็มี บางรายเผาหลังจากทำบุญ ๕๐ วันแล้ว มีบางรายถือทำบุญ ๑๐๐ วันเสียก่อนจึงกำหนดวันเผา แต่ส่วนมากกำหนดวันเผาภายหลังทำบุญ ๕๐ วันไปแล้ว ข้อสำคัญที่ถือกันอย่างเคร่งครัดจนถึงปัจจุบันนี้ ก็คือไม่เผาในวันศุกร์ จะมีเหตุผลอย่างไรไม่ปรากฏชัด บางภาคก็ไม่ถือวันศุกร์แต่ถือวันอื่น จึงน่าจะสุดแต่นิยมถือกัน

การจัดรายการในวันเผา นิยมจัดดังต่อไปนี้

เวลา ๙.๐๐ น. มีพระธรรมเทศนา (เทศน์อานิสงส์)

เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ ๗ รูป (หรือ ๑๐ รูป) สวดพระพุทธมนต์ เสร็จแล้วถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์เหล่านั้น

เวลา ๑๔.๐๐ น. มีพระธรรมเทศนา (เทศน์แจง) พร้อมด้วยพระนั่งแจง ๒๕ รูป หรือ ๕๐๐ รูป

เวลา ๑๖ ๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูป หรือ ๒๐ รูป หรือตามความเหมาะสม มาติกาบังสุกุล

เวลา ๑๖.๓๐ น. หรือ ๑๗.๐๐ น. ภายหลังจากทอดผ้ามหาบังสุกุลแล้ว ประชุมเพลิง และมีพระสวดหน้าไฟอีก ๔ รูป สวดขณะเผา

การมีพระธรรมเทศนา ถ้าเทศน์อานิสงส์มักมีพระสวดคาถาธรรมบรรยายหรือเรียกว่าสวดรับเทศน์อีก ๔ รูป ส่วนเทศน์แจงนั้นมักเป็นศพผู้ใหญ่เช่นบิดามารดา ซึ่งบุตรธิดาเป็นเจ้าภาพ และการเทศน์แจงหรือเรียกเป็นศัพท์ว่าเทศน์ปฐมสังคีติ (ปฐมสังคายนา) นี้มีสองอย่าง คือ เทศน์ธรรมาสน์เดียวอย่างหนึ่ง เทศน์เป็นปุจฉาวิสัชนา ๓ ธรรมมาสน์อย่างหนึ่ง อย่างหลังกินเวลามาก อาจจะต้องร่นระยะเวลาเริ่มเข้ามาอีก

ถ้ามีพระธรรมเทศนาเพียงกัณฑ์เดียว รายการเทศน์เช้าก็ตัดออกได้ ถ้าไม่มีเทศน์แจง มีแต่เทศน์อานิสงส์ควรจะเริ่มเวลา ๑๔.๐๐ น. หรือ ๑๕.๐๐ น.

การทอดผ้ามหาบังสุกุล ก่อนเผา ควรมีแต่เพียงไตรเดียว โดยให้ผู้เป็นประธานในที่นั้นเป็นผู้ทอด เสร็จแล้วก็จุดศพต่อไปเลย ถ้าจะทอดมากกว่านี้ ควรทอดเพียง ๓ ไตร เพื่อความเรียบร้อยของงานในเวลานั้น ถ้าจะทอดมากกว่านี้ให้ได้ ก็ควรทอดเสียก่อนเวลาเผาแต่เนิ่น ๆ ในกรณีทอด ๓ ไตร, ๒ ไตรแรกจะเชิญใครเป็นผู้ทอดก็ได้ ส่วนไตรสุดท้าย ให้ผู้เป็นประธานเป็นผู้ทอด

เก็บอัฐิและทำบุญฉลองอัฐิ

เมื่อประชุมเพลิงเสร็จแล้ว จะเก็บอัฐิในค่ำวันนั้นหรือในวันรุ่งขึ้นก็ได้ ควรจะมีพระมาบังสุกุลอัฐิอีก เรียกว่าแปรธาตุ จำนวนไม่จำกัด แต่ไม่ควรเกิน ๓ รูป และควรใช้ผ้าทอด (ไตรหรือสบงก็ได้) สมัยก่อน เช้าวันรุ่งขึ้นจึงเก็บอัฐิ เจ้าภาพบางรายก็ถวายสามหาบ ของสามหาบนี้คือ จัดหม้อข้าวเชิงกราน ที่ทาด้วยดินสอพอง พร้อมทั้งอาหารแห้ง อาหารหวานคาวใส่ในสำรับ และผ้าไตรสำหรับทอดบังสุกุล ใช้สาแหรก ไม้คาน ซึ่งพันด้วยผ้าขาวหรือทาด้วยดินสอพองหาบไป รวม ๓ หาบ เพื่อถวายพระ ๓ รูป ซึ่งนิมนต์มาในการเก็บอัฐิ ก่อนจะถวาย ต้องหาบและถือของเดินเวียนซ้ายรอบเมรุ ๓ รอบก่อน นิยมกู่รับกันเป็นระยะ ๆ

อัฐิที่เก็บกันในปัจจุบันนี้ แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเก็บไว้เพื่อบูชาที่บ้านหรือบรรจุไว้ที่วัด อีกส่วนหนึ่งห่อผ้าขาวนำไปถ่วงที่แม่น้ำหรือปากอ่าว ส่วนที่เก็บไว้บูชาที่บ้านเดี๋ยวนี้ชักจะน้อยลง มักนำไปบรรจุไว้ที่วัดเสียโดยมาก การทำบุญฉลองอัฐิที่บ้านจึงพลอยน้อยลงไปด้วยและกลายเป็นทำบุญบ้านธรรมดา แต่มีบังสุกุลที่ชื่อหรือที่รูปของผู้ตายแทน

รายการต่าง ๆ ที่กล่าวมา เป็นเพียงตัวอย่างที่จัดทำอย่างครบถ้วน อาจปรับปรุงให้เหมาะแก่กาลเทศะอีกได้และอาจจะเว้นรายการใดรายการหนึ่งที่ไม่จำเป็นเสียก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสม

การจัดสถานที่ในการทำบุญศพนั้นต้องตั้งอาสนสงฆ์พอที่พระ ๑๐ รูปนั้นจะนั่งได้ และมีโต๊ะหมู่บูชา ตั้งพระพุทธรูปไว้ในระดับสูงกว่าศพเล็กน้อย มีเครื่องตั้งเช่นเดียวกับการทำบุญมงคลธรรมดา หากแต่ไม่มีสายสิญจน์วงรอบบ้านหรือพระพุทธรูป ไม่มีบาตรน้ำมนต์ แต่มีสายสิญจน์หรือผ้าภูษาโยงซึ่งโยงมาจากศพ เพื่อใช้ทอดผ้าในเวลาชักบังสุกุลเท่านั้น เวลาสวดพระอภิธรรม มีตู้พระธรรมและกะบะเครื่องห้า หรือ กระถางธูปเชิงเทียน ธรรมดาตั้งอยู่ข้างหน้าพระ ๔ รูป ที่จะสวดนั้น ส่วนเครื่องตั้งหน้าศพ ควรมีเครื่องทองน้อยไว้ด้วย วิธีการเริ่มด้วยจุดธูปเทียนที่โต๊ะพระพุทธรูปก่อน แล้วไปจุดที่เครื่องห้าข้างตู้พระธรรม จากนั้นไปจุดที่เครื่องทองน้อยหน้าศพ

ก่อนจะเชิญศพขึ้นสู่เชิงตะกอน มีการเดินเวียนซ้ายรอบเมรุสามรอบ โดยมีพระภิกษุถือสายสิญจน์นำหน้า และบรรดาญาติมิตรเดินตามหลังศพ

บางรายทำบุญ ๗ วันแล้ว ก็ปิดการทำบุญอย่างอื่น แต่ยังไม่เผา จึงกำหนดวันบรรจุศพไว้ที่วัดหรือสุสานแห่งใดแห่งหนึ่ง พิธีการในเรื่องนี้ไม่ค่อยจะมีอะไรมากนัก นอกจากผู้ที่ไปในงานเช่นนั้น จะต้องเตรียมช่อดอกไม้ไปด้วย ส่วนดินและธูปเทียน ทางเจ้าภาพต้องเตรียมไว้ให้.

ตำนานบังสุกุลเป็น

มีเรื่องเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า กุลบุตรคนหนึ่ง ชาวพระนครสาวัตถีฟังพระธรรมเทศนาในสำนักพระศาสดาแล้ว มีความเลื่อมใสออกบวชมอบกายถวายชีวิตในพระศาสนา ได้อุปสมบทแล้วมีนามว่าพระติสสเถระ ภายหลังเป็นโรคชนิดหนึ่ง เป็นตุ่ม ๆ เท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดแล้วลามปามเป็นเม็ดโตใหญ่แตกเน่า จึงเกิดมีนามใหม่ว่า พระปูติคัตตติสสเถระ (พระติสสเถระผู้มีตัวเน่า) ศิษย์ทั้งหลายอิดหนาระอาใจทอดทิ้งไม่ปฏิบัติท่านนอนแซ่วดูน่าอนาถ

สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาทรงทราบ ได้เสด็จมาปฏิบัติเองให้อาบน้ำชำระล้างเปลี่ยนผ้าสบงจีวรใหม่แล้ว สรีระของท่านก็เป็นกายเบาสละสลวย พระองค์จึงประทานโอวาทตรัสพระคาถานี้ว่า

อจิรํ วตยํ กาโย	กายนี้มีวิญญาณไปปราศแล้ว
ปฐวึ อธิเสสฺสติ ฉุฑฺโฑ	อันเขาทิ้งเสียแล้ว จักนอน
อเปตวิญฺญาโณ	ทับแผ่นดิน ไม่นานหนอ
นิรตฺถํ ว กลิงฺครํ ฯ	ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ ฉะนั้น ฯ

(พระโบราณาจารย์จึงนิยมนำมาใช้สำหรับบังสุกุลเป็น จนทุกวันนี้)

เมื่อจบเทศนา พระปูติคัตตติสสเถระได้สำเร็จพระอรหัตต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณ ฯ ภิกษุทั้งหลายทูลถามถึงบุพพกรรมของพระเถระนั้น

พระศาสดาจึงทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้

ในครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ติสสภิกษุนี้ได้เป็นนายพรานนก หักขาหักปีกนกฆ่านกเป็นอันมาก เก็บไว้บำรุงอิสรชนบ้าง ค้าขายบ้าง บริโภคเองบ้าง วันหนึ่งเห็นพระขีณาสพองค์หนึ่งเที่ยวบิณฑบาตมา จึงเอาอาหารที่ตกแต่งด้วยเนื้อนกจะบริโภคนั้นถวาย ครั้นแล้วไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์อธิษฐานว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงถึงที่สุดแห่งธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าเห็นเถิด ฯ

พระเถระได้กระทำอนุโมทนาว่า "เอวํ โหตุ" ขออิฏฐวิบูลยผลจงสำเร็จแก่ท่านทุกประการตามที่ปรารถนาเถิด ฯ ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงนำอดีตนิทานมาแสดงจบแล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรมนี้เผล็ดผลแก่ติสสภิกษุ ด้วยอำนาจกรรมที่ติสสภิกษุทำไว้ในกาลนั้นโดยแท้ คือที่ตัวของติสสภิกษุเน่ากระดูกแตก เพราะผลกรรมที่ทำลายกระดูกนก ฯ เธอสำเร็จพระอรหัตต์ เพราะผลอานิสงส์ที่ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระขีณาสพ ฉะนี้แล.

ตำนานบังสุกุลตาย

มีเรื่องเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า มีกฎุมพี ๓ คนพี่น้อง ชาวเมืองเสตัพยะ คนพี่ชื่อมหากาล คนกลางชื่อมัชฌิมกาล คนน้องชื่อจุลกาล เป็นพ่อค้าทั้ง ๓ คน ฯ มหากาลกับจุลกาลเที่ยวหาซื้อสินค้าบรรทุกมาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม มัชฌิมกาลเป็นคนจำหน่ายอยู่ที่บ้านต่างหาเลี้ยงตัวอยู่ด้วยอุบายอย่างนี้ ฯ ภายหลังมหากาลไปฟังเทศน์ที่พระเชตวันวิหาร ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงยกอนุบุพพิกถาขึ้นแสดง เขาก็พอใจเบื่อหน่ายในฆราวาสวิสัย แล้วออกบวช ฯ

จำเนียรกาลนานมา มหากาลสามเณรได้อุปสมบทแล้ว คิดจะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้เต็มที่ จึงเรียนโสสานิกธุดงค์ ตลอดถึงพระอรหัตต์ ในเวลาอันสงัดท่านไปปลงซากอสุภอยู่ที่ป่าช้า พอเวลาใกล้รุ่งก็กลับเสมอเป็นนิตยกาล

ณ วันหนึ่ง นางสัปเหร่อคนหนึ่งชื่อว่ากาลี มาแจ้งข่าวว่ามีนางสาวคนหนึ่งตาย ยังสดยังมิทันชอกช้ำ ท่านก็ไปดู ให้เลิกผ้าห่มออกเสีย ตรวจดูตั้งแต่พื้นเท้าตลอดปลายผม แล้วกล่าวว่า รูปนี้สะสวยยิ่งนัก มีสีดังทอง ครั้นแล้วสั่งว่า เมื่อจุดไฟศพ จงบอกแก่ฉันด้วย เมื่อได้เวลานางกาลีใส่ไฟแล้ว ไปแจ้งข่าวให้ท่านทราบท่านก็ไปดู คราวนี้เห็นไฟลวก กระดำกระด่างเหมือนแม่โคด่าง มือเท้างอหงิก หนังถลอก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีจึงคิดว่า เมื่อก่อนรูปนี้สะสวย ใครเห็นใครก็รักบัดนี้สิ ถึงความสิ้นความเสื่อมโดยครู่เดียว ดังนี้แล้ว ไปสู่ที่พักกลางคืน นั่งพิจารณาความสิ้นและความเสื่อมอยู่ จึงกล่าวคาถาว่า

อนิจฺจา วต สงฺขารา	สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
อุปฺปาทวยธมฺมิโน	มีความเกิดขึ้น และเสื่อมสิ้น
	ไปเป็นธรรมดา ๑
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ	เกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไป
เตสํ วูปสโม สุโข ฯ	ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น
	ย่อมเป็นสุขดังนี้ ฯ

กล่าวแล้วก็เจริญวิปัสสนา สำเร็จพระอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ฯ คาถานี้แม้พระศาสดาก็ทรงตรัสไว้ในท้ายมหาสุทัสนสูตร ในมหาวัคค์ทีฆนิกาย หน้า ๒๒๘ ฯ

พระโบราณาจารย์จึงนิยมนำมาใช้สำหรับ สดัปกรณ์หรือบังสุกุลศพ จนทุกวันนี้.

๘ ๒๙
–เกร็ดพิธี–

คำภาวนาและรดน้ำศพ

อิทํ มตกสรีรํ อุทกํ วิย สิญฺจิตํ อโหสิกมฺมํ ททาตุ ฯ

ขอให้ร่างของผู้ตายนี้ จงอโหสิกรรมกัน เหมือนน้ำที่รดแล้ว (น้ำที่รดแล้ว ก็ต้องเหือดแห้งหายไป)

คำภาวนาเวลาไปเยี่ยมศพ

อวสฺสํ มยา มริตพฺพํ เราก็ต้องตายแน่นอน ฯ

คำภาวนาเวลาเผาศพ

อยมฺปิ โข เม กาโย เอวํภาวี เอวํธมฺโม เอวํอนตีโต ฯ

แม้ร่างกายของเรานี้ ก็จะต้องเป็นเช่นนี้ จะต้องมีอย่างนี้เป็นธรรมดา จะไม่ล่วงพ้นความตายอย่างนี้ไปได้.

คำภาวนาเวลาทอดผ้าศพให้พระบังสุกุล

นามรูปํ อนิจฺจํ นามรูปํ ทุกฺขํ นามรูปํ อนตฺตา.

นามรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

เรื่อง

น้ำมนต์และสายสิญจน์

โดย

พระวิสุทธิโสภณ (ปลอด กมฺทฺโท) วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

คำปรารภ

ในวงการสนทนาบางแห่งหรือบางคราว ที่มีผู้สนใจในเรื่องพิธีรีตองต่าง ๆ ของชาวไทย มักจะมีคำปรารภหรือคำถามเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้หรือพิธีการต่าง ๆ ในงานนั้น ๆ เกิดขึ้นเสมอ เช่นว่าต้องทำอะไรบ้าง จะต้องมีอะไรบ้าง คำตอบอันเป็นที่ชัดแจ้งหรือเด็ดขาดมักจะหาได้ยาก จะได้ยินแต่คำสันนิษฐานว่า ดูเหมือนจะอย่างนั้นอย่างนี้ หรือรู้เห็นมาว่าอย่างนั้นอย่างนี้โดยมาก ซึ่งบางคราวก็ผิด บางคราวก็ถูก หรือถูกบ้างผิดบ้าง ความจริงงานต่าง ๆ ของเรามักจะเข้าทำนองที่ว่าอะไร ๆ ก็ได้ จึงมีผู้สนใจน้อย ไม่ต้องพูดถึงมูลเหตุว่าอะไรเป็นอะไร แม้แต่จะรู้ว่าในพิธีนั้น ๆ จะต้องทำอะไรบ้าง และจะต้องตระเตรียมอะไรไว้บ้าง เท่านี้ก็ค่อนข้างจะยากอยู่ ข้อนี้เป็นเพราะความสนใจในด้านอื่นมีมาก งานอันเกี่ยวด้วยพิธีรีตองนาน ๆ จะมีสักครั้งจึงสนใจน้อยไป นอกจากผู้มีหน้าที่ทำพิธีนั้น ๆ โดยเฉพาะ ข้าพเจ้าได้ประสบคำถามในเรื่องเช่นนี้อยู่เสมอ เช่นว่าในงานบวชนาค แต่งงาน หรือทำบุญอายุเป็นต้น จะต้องทำอะไรบ้าง จะต้องเตรียมหาอะไรไว้บ้าง บางแห่งบอกให้แล้วก็เป็นที่เรียบร้อย บางแห่งก็ไม่พร้อมต้องขอไปที่กันอยู่เสมอ ในวงการสนทนาที่ว่านั้น ถ้าเป็นไปโดยยืดเยื้อ มักจะมีปัญหาชนิดขุดรากขึ้นถามว่า อะไรเป็นอะไร เช่นว่าน้ำมนต์คืออะไร สายสิญจน์คืออะไร เหตุไรจึงต้องมีในมงคลพิธีทั้งหลายของชาวไทย ดังนี้เป็นต้น ไม่ต้องพูดถึงคนอื่น ข้าพเจ้าเองโดนมาแล้ว แล้วก็ตอบไปตามความรู้เท่าที่นึกคิดได้ในเวลานั้น ต่อมาข้าพเจ้าคิดว่าควรบันทึกการสนทนาที่เกี่ยวกับเรื่องเช่นนี้ไว้บ้าง เพื่อกันลืมและเพื่อเป็นคำตอบแก่ผู้จะถามต่อไป โดยไม่ต้องเฝ้าอธิบายกันให้เสียเวลา นี่เป็นเหตุประการหนึ่ง ที่ทำให้ข้าพเจ้าเขียนบทความนี้ขึ้น

ความจริง เรื่องเช่นนี้มีผู้ชี้แจงในการประชุมอันเกี่ยวกับศาสนพิธีไว้ก็มาก ที่ทำเป็นบันทึกและพิมพ์จำหน่ายจ่ายแจกก็ไม่น้อย ที่ข้าพเจ้าเขียนขึ้นนี้ก็เป็นการย้ำและเพิ่มเติมในจำนวนนั้น แต่พึง

เข้าใจว่าสำหรับผู้ที่สนใจ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีรีตองเช่นนี้เท่านั้นพยายามที่จะเข้าใจและรับรู้ นอกจากนั้นก็คงเมินๆ ไปเสีย ถึงคราวเข้าจึงจะเริ่มขวนขวายพอให้งานเสร็จสิ้นไป

บทความที่ข้าพเจ้าเขียนขึ้นนี้ก็ไม่ได้เขียนโดยละเอียดถี่ถ้วน มุ่งจะกล่าวเฉพาะประเด็นที่มุ่งหมายคือ **น้ำมนต์และสายสิญจน์** เท่านั้น ซึ่งข้าพเจ้ายังไม่พบคำอธิบายเท่าที่ควรจะรู้ เรื่องปลีกย่อยนอกจากนี้เห็นว่ามีผู้เขียนชี้แจงไว้มากพอสมควรแล้ว จะเขียนขึ้นอีกก็จะเป็นการซ้ำกันไป จึงจะนำมาบรรยายไว้พอเป็นเครื่องประกอบเท่านั้น และในการเขียนบทความนี้ข้าพเจ้าได้ความรู้มาจากตำราที่มีผู้เขียนไว้บ้าง ไต่ถามท่านผู้รู้บ้าง จากการสังเกตจดจำไว้บ้าง บางทีก็สันนิษฐานเอาเอง ทั้งนี้จะอยู่ในฐานะที่ควรฟังหรือไม่ ย่อมแล้วแต่ท่านผู้อ่านจะวินิจฉัย

งานพิธีของไทย

ในงานพิธีต่างๆ ของชาวไทยผู้เป็นพุทธศาสนิกชน มักจะเนื่องด้วยการบำเพ็ญทาน รักษาศีลและสดับฟังพระธรรมเทศนา หรือโดยที่สุดฟังพระสวดมนต์ อันเป็นการบุญคือ สร้างความดีให้แก่ตนและเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นด้วย จึงเรียกกันง่ายๆ ว่า ทำบุญ เป็นประเพณีสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล มีวิธีการต่างๆ ตามความนิยมของแต่ละบุคคลและท้องถิ่นนั้นๆ จัดแบ่งประเภทของงานออกเป็นสองฝ่าย คือ งานมงคลฝ่ายหนึ่ง งานอวมงคลฝ่ายหนึ่ง

งานมงคล

งานอันปรารภสิ่งที่เป็นมงคล หรือทำเพื่อความเป็นสวัสดิมงคล เรียกว่า งานมงคล เท่าที่คนไทยนิยมทำกันอยู่โดยมากก็คือ งานทำบุญอายุ งานทำบุญวันเกิด ซึ่งอยู่ในลักษณะเดียวกับทำบุญอายุ งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน โกนจุก บวชนาค ฉลองพระ และงานสมโภชต่างๆ อันเนื่องด้วยการทำบุญ นับเข้าในงานมงคลทั้งสิ้น สำหรับงานทำบุญอายุมีนิยมว่าอายุเจริญมาได้

ครบ	๑๒	ปี	เรียกว่า	๑ รอบ	ครบ	๒๔	ปี	เรียกว่า	๒ รอบ
ครบ	๓๖	ปี	เรียกว่า	๓ รอบ	ครบ	๔๘	ปี	เรียกว่า	๔ รอบ
ครบ	๖๐	ปี	เรียกว่า	๕ รอบ	ครบ	๗๒	ปี	เรียกว่า	๖ รอบ
ครบ	๘๔	ปี	เรียกว่า	๗ รอบ					

และนิยมทำในดิถีคล้ายวันเกิด บางท่านถือทางสุริยคติ บางท่านก็ถือทางจันทรคติ ที่ถือทางสุริยคติ คือ นับทางวันที่ของเดือน เช่นเกิด

วันที่ ๑ มกราคม ก็นิยมทำบุญอายุในวันนั้น ที่ถือทางจันทรคติ คือ นับทางขึ้นแรมของเดือนอย่างไทย เช่นเกิดวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ก็นิยมทำบุญอายุในวันนั้น แม้ในการทำบุญวันเกิดก็นิยมตามนี้ เรียกว่าดิถีคล้ายวันเกิด ในสองทางนี้หากจะทำคลาดเคลื่อนวันไปบ้าง ในเมื่อเราถือว่าทำบุญอายุก็ไม่เสียหายอะไร ให้สำเร็จประโยชน์เช่นเดียวกัน และในรอบต่าง ๆ ที่กล่าวนั้นมักนิยมทำบุญเป็นงานพิเศษ ในรอบที่ ๕ คือครบ ๖๐ ปี นอกจากนี้หากจะทำก็ทำตามปกติ พระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์ในงานนี้ เจริญธัมมจักกัปปวัตนสูตรกับเจ็ดตำนานย่อ ถ้าเกี่ยวกับพิธีโหร ก็เจริญพระพุทธมนต์ สิบสองตำนาน ตามลำดับนพเคราะห์ ถ้าเป็นงานอื่นก็เจริญพระปริตต์ คือ เจ็ดตำนานเป็นพื้น ข้าพเจ้าพยายามที่จะไม่กล่าววิธีปลีกย่อยไว้ให้รุ่มร่ามในที่นี้ เพราะมุ่งจะกล่าวตามหัวเรื่องที่ให้ไว้เป็นสำคัญ แต่ก็อดที่จะมีเรื่องแทรกไม่ได้ ในเมื่อเรื่องนั้นใกล้เคียงหรือเกี่ยวข้องกับการใช้น้ำมนต์และสายสิญจน์

จัดสถานที่

สถานที่ซึ่งจะประกอบพิธีต้องดูให้เหมาะสมแก่สถานะของงาน นี่ก็เรื่องแทรก เช่นว่า พระสงฆ์ เจ้าภาพและแขกมาในงาน ควรจัดให้นั่งอย่างไรจึงจะเหมาะเป็นต้น โดยเฉพาะการจัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่งเจริญพระพุทธมนต์ มักจัดทำให้สูงกว่าระดับที่คฤหัสถ์นั่งพึ่ง จะยกพื้นเป็นอาสน์สงฆ์ เช่น อย่างที่ทำเป็นประจำไว้ตามศาลาวัดทั่ว ๆ ไป หรือปูเสื่อ พรม ผ้าขาว สันถัด อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่จะหาได้ และตั้งที่บูชาพร้อมทั้งพระพุทธรูปไว้ทางเบื้องขวาของพระสงฆ์ มีเครื่องสักการะบูชา เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน จัดเตรียมไว้พร้อม ภาชนะที่จะใช้สำหรับรองรับเครื่องสักการะบูชา ควรเป็นของดีเท่าที่จะหาได้ และทำความสะอาดเรียบร้อย ไม่ควรใช้ภาชนะที่ไม่สมควร เช่นใช้กระโถนแทนกระถางธูปเป็นต้น ต้องจัดให้มองดูแล้วเป็นสวัสดิมงคลแก่สายตาพาให้จิตใจผ่องใสชื่นบานสมเป็นงานมงคล

ในการตั้งพระพุทธรูปไว้เบื้องขวาของพระสงฆ์นี้ บางแห่งสถานที่ไม่อำนวยจะจัดตั้งทางอื่นก็ได้ ข้าพเจ้าขอนำเอาข้อความในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัยตอนจีวรขันธกะมาแทรกในที่นี้ พอเป็นทางสันนิษฐานสักเล็กน้อย ในที่นั้นปรารภถึงไทยทานที่ทายกถวายเป็นพุทธบูชาว่าจะได้แก่ผู้ใด กล่าวท้าวความว่า ในปางก่อนทายกถวายทานแก่พระสงฆ์สองฝ่าย คือภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระผู้มีพระภาคประทับนั่งกลาง ภิกษุทั้งหลายนั่งเบื้องขวา ภิกษุณีทั้งหลายนั่งเบื้องซ้าย พระผู้มีพระภาคเป็นพระสังฆเถระของภิกษุและภิกษุณีทั้งสองฝ่าย ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาค

ทรงบริโภคปัจจัยที่พระองค์ได้ด้วยพระองค์เอง และรับสั่งให้ถวาย แก่ภิกษุ และภิกษุณีทั้งหลาย แต่ในบัดนี้ คนฉลาดทั้งหลายตั้งพระปฏิมาหรือเจดีย์ที่มีพระบรมธาตุไว้ แล้วถวายทานแก่พระสงฆ์สองฝ่าย ชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเหมือนกัน เขาวางบาตรไว้บนเชิงรองเบื้องหน้าพระปฏิมาหรือเจดีย์ แล้วถวายทักษิโณทก จัดขาทนียะ และโภชนียะ บรรจุในบาตรนั้น ถวายพลางกล่าวว่า ข้าพเจ้าขอถวายแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือเขานำบิณฑบาตและดอกไม้ของหอมเป็นต้นมายังวัดถวายด้วยคำว่า ข้าพเจ้าถวายสิ่งนี้แก่เจดีย์ (หมายเอาพระพุทธรูป) เช่นนี้ จะพึงปฏิบัติอย่างไร ?

ท่านวิสัชนาว่า พึงยกดอกไม้และของหอมเป็นต้นขึ้นวางไว้ที่เจดีย์ก่อน เอาผ้ามาทำเป็นธง เอาน้ำมันตามประทีปถวาย (ถ้ามี) ส่วนบิณฑบาตและเภสัชมีน้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น พึงให้แก่คนดูแลพระเจดีย์เป็นประจำ ซึ่งจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ถ้าคนเช่นนั้นไม่มี ภิกษุพึงตั้งภัตตาหารนั้นไว้แล้วกระทำวัตร (มีปัดกวาดเป็นต้น) แล้วฉันก็ควร เมื่อเวลาจวนจะเที่ยงวันใกล้เข้ามาจะฉันก่อนแล้วทำวัตรภายหลังก็ควรเหมือนกัน

ข้าพเจ้านำข้อความนี้มากล่าวเพื่อให้ทราบว่า ในครั้งพุทธกาลจัดอาสนะที่นั่งของพระสงฆ์อย่างไร พระพุทธเจ้าประทับนั่งบ่ายพระพักตรไปตามแถวพระสงฆ์ นี่ในกรณีที่มีพระสงฆ์สองฝ่าย และในเวลาเขียนอรรถกถาวินัยนั้น ก็แสดงว่าภิกษุณียังมีอยู่ในกรณีที่พระพุทธเจ้าเป็นประธานเฉพาะภิกษุสงฆ์ ท่านมิได้กล่าวไว้ในที่นี้ ถึงมีกล่าวไว้ในที่อื่นก็ไม่ชัด เราถึงสันนิษฐานกันว่าประทับนั่งที่หัวแถวของพระสงฆ์ในฐานะเป็นพระสังฆเถระ และควรจะอยู่เบื้องขวาของพระสงฆ์อันเป็นด้านที่เคารพ ในคราวเมื่อสถานที่ไม่อำนวยก็ควรจัดให้บ่ายพระพักตรไปตามแถว พระสงฆ์อย่างที่ กล่าวไว้ในอรรถกถาวินัย ข้อที่ควรสำนึกอีกอย่างหนึ่งก็คือ การถวายข้าวพระพุทธ ซึ่งมีมาแล้วตั้งแต่โบราณกาล พระอรรถกถาจารย์ท่านยังอุตส่าห์บันทึกไว้ พวกเราชาวพุทธนำสืบกันมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ โดยคำนึงว่าก่อนจะกินจะนอนควรระลึกถึงพระ ก่อนจะนอนเรากราบพระ บูชาพระ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ตลอดถึงคุณมารดาบิดา ครู อุปัชฌาย์อาจารย์ และท่านผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย แล้วนอนด้วยความผาสุก ก่อนจะกินเราก็ควรระลึกเช่นนั้น สักการะที่เราจะหาได้ในเวลานั้นก็ไม่มีอะไรเหมาะสมกว่าอาหารที่เราจะบริโภค เราจึงถวายอาหารนั้นเป็นพุทธบูชาก่อน บางท่านก็เปล่งอุทานหรือนึกว่า อิมํ สูปพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ โภชนํ อุทกํ วรญฺจ พุทฺธสฺส เทมิ ข้าพเจ้าขอถวายโภชนาหารอันมีแกงและกับพร้อมนี้ และน้ำอย่างดีแก่พระพุทธเจ้า บางท่านก็ว่า ข้าพเจ้าได้โภชนะนี้มาเพราะพระผู้มีพระภาคพระองค์ใด

ข้าพเจ้าขอบูชาพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นด้วยโภชนาหารนี้ แล้วนั่งเจริญพระคุณเพื่อให้สำเร็จเป็นพุทธานุสสติ ครู่หนึ่งก็ลาว่า เสสํ มงฺคลํ ยาจามิ ข้าพเจ้าขอส่วนเหลืออันเป็นมงคล ดังนี้แล้วบริโภคขบฉันจนอิ่ม หรือในที่บางแห่งเขาจัดข้าวพระไว้ต่างหาก ถวายส่วนนั้นแล้วก็ไม่ต้องถวายในส่วนที่คนจะบริโภค

การถวายข้าวพระเพียงเพื่อให้สำเร็จเป็นพุทธานุสสตินี้ มีผู้ที่อ้างตนว่าเป็นคนทันสมัย ได้กล่าวว่ามีพระหรือบุคคลบางพวก ก่อนจะบริโภคอาหารก็ยกมือไหว้หัวปลาในสำรับเสียก่อน คำนี้โดยใจความก็คือ ติเตียนการบูชาเช่นนี้ว่าครึเต็มที่ มีพระผู้ใหญ่รูปหนึ่งท่านได้ยินเข้าก็นึกขัน และได้อุทานออกมาด้วยความขบขันว่า ปลามันเลี้ยงเรามาจนโตแล้ว ไหว้มันเสียบ้างจะเป็นไรไป ฟังดูของท่านก็แยบคายและน่าคิด

ข้าพเจ้าจะพูดเรื่องน้ำมนต์และสายสิญจน์ แต่เหตุไรจึงไถลมาถึงเพียงนี้ ได้บอกไว้แล้วว่าเป็นเรื่องแทรก เท่ากับแวะออกจากทางนิดหน่อย เห็นจะพอสมควรแก่เวลาแล้ว จึงขอเลี้ยวเข้าหาเริ่มบรรยายเรื่อง **น้ำมนต์และสายสิญจน์** ต่อไป

น้ำมนต์และสายสิญจน์

น้ำมนต์ ในพิธีการอันเป็นงานมงคล หรือที่เรียกว่ามงคลพิธีทั้งหลาย ตามประเพณีของชาวไทยในกรณีที่มีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ นิยมให้มีน้ำมนต์และสายสิญจน์ประกอบในพิธีนั้นด้วยเสมอไป นี่เป็นความนิยมที่มีมาแต่โบราณสืบเนื่องมาจนถึงลูกหลานในบัดนี้ โดยถือกันว่าเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะขาดเสียมิได้ เพราะทำให้เกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์เป็นบ่อเกิดแห่งสิริมงคลนานาประการ บำบัดเสียซึ่งทุกข์โศกโรคภัยเสนียดจัญไรและอุปัทวอันตรายทั้งปวง ให้สำเร็จความปรารถนาแก่ผู้มุ่งหวังความสวัสดี โดยทั่วกัน รวมความก็คือ นำสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาออกไป นำสิ่งที่พึงปรารถนาเข้ามา อันเป็นความปรารถนาตามธรรมดาวิสัยของสามัญชนทั่วไป

บาตรหรือหม้อน้ำมนต์ควรจัดตั้งไว้ข้างหน้าหรือใกล้พระสงฆ์องค์ที่เป็นหัวหน้า เพื่อจะได้หยดเทียนได้สะดวก บางแห่งก็ตั้งไว้ที่อื่นก่อน พอพระสงฆ์ขัดตำนานหรือสวดขึ้นมงคลสูตร เจ้าภาพก็จุดเทียนติดที่หม้อน้ำมนต์แล้วประเคนพระสังฆเถระ ท่านจะเอาสายสิญจน์พันเวียนทางขวา พอสวดไปถึงรัตนสูตรบทท้ายก็ปลดเทียนหยดลงในน้ำมนต์ และดับเทียนนั้นในน้ำมนต์เมื่อพระสงฆ์สวดถึงคำว่า

นิพฺพนฺติ ซึ่งแปลว่าย่อมดับ บางท่านก็ดับเมื่อสวดถึงคำว่า บ่ที่โป ใจความแห่งรัตนสูตรตอนนี้ว่า พระอริยบุคคลเหล่านั้น....ย่อมดับ (นิพพาน) เหมือนประทีปดวงนี้ดับไป ฉะนั้น จะดับเทียนตอนพระอริยบุคคลดับ หรือจะดับตอนประทีปดับ ก็แล้วแต่ความเห็นของเกจิอาจารย์ แต่ก็อยู่ในระยะกาลใกล้ ๆ กันนั่นเอง

การใช้หม้อน้ำมนต์ประกอบในมงคลพิธีต่าง ๆ นี้ เข้าใจว่าเนื่องมาจากของพราหมณ์ ซึ่งได้นำลัทธิของตนเข้ามาเผยแผ่ในเมืองไทยตั้งแต่โบราณกาล คนไทยเห็นแยบคายก็เลยยึดเอาไว้และประกอบเข้าในพิธีทางพระพุทธศาสนา แต่มักจะใช้บาตรแทนเสียโดยมาก เข้าใจว่าเป็นเพราะหาได้ง่ายและบังเอิญสมกับเรื่องในสมัยพุทธกาล คราวพระบรมศาสดาจารย์เสด็จไปประงับดับยุคเข็ญในกรุงไพสาลีซึ่งมีภัย 3 ประการเกิดประดังขึ้น คือโรคระบาด อมนุษย์ และความอดอยาก โปรดให้ท่านพระอานนท์เรียนรัตนสูตร นำน้ำมนต์ด้วยบาตรไปประพรมรอบกำแพงเมือง ๓ ชั้น อมนุษย์ทั้งหลายก็ปราศนาการหนีไปสิ้น ที่ท่านใช้บาตรในคราวนั้น อาจเป็นเพราะบาตรเป็นบริขารที่อยู่กับตัว หาได้ง่ายหนีไม่พ้น ประเพณีของไทยแต่เดิมคงใช้บาตรมาก่อน ต่อมาก็มีหม้อน้ำมนต์ทั้งของเขมรและของไทยเกิดขึ้นมา ยิ่งในปัจจุบันนิยมหล่อขึ้นใหม่มากยิ่งขึ้น ใช้โลหะต่าง ๆ ประสม บางแห่งก็ตั้งพิธีปลุกเสกกันแข็งแรงเพื่อให้ขลัง บางแห่งก็หล่อขายกันเฉย ๆ ใครที่จะใช้หม้อน้ำมนต์บาตรขันเล็กหรือขันใหญ่ หรือภาชนะอื่นใดที่สมควรตามฐานะของเจ้าภาพ ย่อมให้สำเร็จประโยชน์เป็นที่รองรับน้ำพระพุทธมนต์ รวมความก็คือหม้อน้ำมนต์นั่นเอง

หม้อน้ำมนต์นี้นับเข้าในมงคล ๘ ประการที่ไทยเราเอาจากพราหมณ์แล้วถือจนเป็นประเพณีสืบเนื่องมา สิ่งของที่เป็นมงคล ๘ ประการนั้นคือ อุณหิสหรือกรอบหน้า คทา จักร สังข์ทักษิณาวัฏ ธงชาย โคผู้ ขอช้าง และหม้อน้ำ พระโบราณาจารย์ ได้แต่งฉันท์ภาษามคธไว้ สำหรับจำมงคลแปดประการได้ง่าย ดังนี้:—

อุณฺหิสญฺจ คทา สงฺโข จกฺกํ ธโช คชงฺกุโส

อุสโภ ปุณฺณกุมฺโภ จ อิจฺเจเต อฏฺฐมงฺคลา

แปลว่า มงคลแปดประการเหล่านี้ คือ อุณหิสคือกรอบหน้า ๑ คทา คือตะบอง ๑ สังข์ทักษิณาวัฏ ๑ จักร ๑ ธงชาย ๑ ขอช้าง ๑ โคผู้ ๑ หม้อน้ำมีน้ำเต็ม ๑

แต่งเป็นฉันท์ภาษาไทยว่า

กรอบหน้าคทาจักร วรทักขิณาสังข์
ธงไชยอุศภอัง – กุศกุมภวารีฯ

และได้แปลเป็นคำโคลงไว้ว่า

ศรีสังข์โสภาคอ้าง อุณหิส
กุมภ์คทาไพจิตร จักรแก้ว
คชังกุศอุศภพิศ ไพลาศ
ไชยรวัชอัฐพิธแพร้ว เพริศพร้อม มงคลฯ

สิ่งของเหล่านี้จัดว่าเป็นมงคลในภายนอก ชาวโลกนิยมนับถือกันสืบมาว่าเป็นมงคล จะมีเหตุผลอย่างไรบ้างต้องค้นคว้าจากตำราที่เนื่องด้วยพิธีพราหมณ์ สำหรับที่เกี่ยวเข้ามาในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีอยู่บ้าง ตัวอย่างเช่นที่ท่านพระสิริมังคลาจารย์ยกมาอ้างไว้ในนิทานวจนะแห่งคัมภีร์มงคลทีปนี มีใจความว่า เกิดปัญหาขึ้นในชมพูทวีปว่า อะไรเป็นมงคล คนพวกหนึ่งเห็นว่ารูปเป็นมงคล พวกหนึ่งเห็นว่าเสียงเป็นต้นเป็นมงคล ที่ว่ารูปเป็นมงคลนั้นหมายถึงรูปที่ดี ที่ชาวโลกนิยมนับถือว่าเป็นมงคล ยกตัวอย่างว่า คนตื่นขึ้นแต่เช้าได้เห็นนกแอ่นลม หน่อไม้ หญิงมีครรภ์ เด็กน้อยที่ประดับตกแต่งสวยงาม หม้อมีน้ำเต็ม ปลาตะเพียนสด ม้าอาชาไนย รถเทียมด้วยม้าอาชาไนย โคผู้ แม่โค โคแดง หรือรูปอื่นใดที่ชาวโลกนิยมนับถือว่าเป็นมงคล ล้วนนับเข้าในรูปเป็นมงคล เสียงเป็นต้นก็เช่นเดียวกัน ที่ชาวโลกนิยมนับถือว่าเป็นมงคล ก็นับเข้าในสิ่งอันเป็นมงคลทั้งสิ้น ปัญหานี้ไม่เพียงแต่ระบืออยู่ในหมู่มนุษย์ เทพเจ้าทั้งหลายก็เอาไปถกเถียงกันในเทวโลก ถึงกระนั้นก็ไม่มีใครสามารถตัดสินได้ว่าอะไรเป็นมงคลแน่ ในที่สุดได้มาทูลถามพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวันวิหาร พระองค์ตรัสมงคล ๓๘ ประการ ดังปรากฏในมงคลสูตรมีการไม่คบคนพาลและการคบหาบัณฑิตเป็นต้นว่าเป็นมงคลอันสูงสุด ซึ่งจัดว่าเป็นมงคลภายใน ข้อความอันเกี่ยวด้วยมงคลภายนอก นอกจากมีที่อ้างในมงคลทีปนีนี้แล้วก็มีประปรายในคัมภีร์อื่น จะยกมาอ้างอีกก็เกรงจะเฝือ ขอยุติไว้เท่านี้ก่อน

ธงที่ข้าพเจ้าเรียกในที่นี้ว่าธงชายนั้นเรียกตามของเก่า เป็นของคู่กับธงผืนผ้า มาจากศัพท์ว่า ธชปฏากํ แปลว่า ธงชายและธงผืนผ้า ธงที่มีชายแหลมเรียกว่า ธงชาย ธงที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า

เรียกว่า ธงปฏาก เช่นธงชาติที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นต้น ธงผืนผ้านี้ถ้าตัดทะแยงมุมจะเป็นธงชาย ๒ ผืน ต่อมาธงชายได้ถูกแปรความหมายพร้อมทั้งรูปศัพท์เป็นธงไชย เพื่อให้สำเนียงกระชับและเป็นเครื่องหมายแห่งชัยชำนะด้วย แม้จะมีรูปเป็นอย่างไรก็ตาม ธงไชยเฉลิมพลของกองทัพต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในเวลานี้เห็นเป็นรูปธงผืนผ้าทั้งนั้น แต่ก็คงเรียกว่าธงไชย เดี๋ยวนี้ธงที่มีชายแหลมหายาก มีแต่ธงผืนผ้าดาษดื่นตามคราวนิยม เห็นมีใช้ในราชการอยู่คู่หนึ่ง คือธงกระบี่ธุช กับ ธงพระครุฑพ่าห์ เป็นธงชายมีรูปหนุมานและรูปครุฑกำลังบิน สำหรับเจ้าพนักงานถือนำเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวเสด็จไปในพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ก็เป็นธงลงเลขยันต์ที่เกจิอาจารย์ทำแจกเป็นต้น

ในบรรดาสิ่งอันเป็นมงคลของชาวโลกในยุคนั้น ที่ท่านนำมาอ้างนี้ เห็นมีอยู่ในมงคลแปดที่กล่าวข้างต้นนั้นสองอย่าง คือหม้อมีน้ำเต็ม กับโคผู้ เมื่อเรานิยมนับถือว่าเป็นมงคลของเราบ้าง หม้อน้ำมนต์ต้องใส่น้ำเต็มหรือขนาดเกือบเต็มจึงจะเป็นมงคล เพียงหม้อเปล่าหรือใส่น้ำบกพร่องไม่จัดว่าเป็นมงคล ข้อนี้ขอให้เราเข้าใจกันไว้ด้วยว่า ตามธรรมดาสิ่งที่เต็มบริบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่องเราจึงจะว่าดี บางทีก็ถือว่าเป็นสิริมงคลไปด้วย ไม่ต้องการสิ่งบก ๆ พร่อง ๆ ส่วนโคผู้เราไม่ได้ใช้ทั่วไป เห็นมีแต่ในพิธีแรกนาเท่านั้น ชาวอินเดียนับถือว่าเป็นพาหนะของพระอิศวร เป็นตัวมงคลอันล้ำเลิศใครจะทำร้ายมิได้ ด้วยเหตุนี้ในประเทศอินเดียจึงมีโคเกลื่อนกลาดทั่วไปตามถนนหนทางพร้อมทั้งขี้ของมัน ไม่มีใครกล้ากำจัด ส่วนคนไทยใช้ไถนา ลากเกวียนและซ้ำกินเสียด้วย

ได้กล่าวแล้วว่าในมงคลพิธีต้องมีหม้อน้ำมนต์ จะใช้ภาชนะอื่นที่สมควร เช่นบาตร แทนก็ได้ และใส่น้ำเต็ม อันที่จริงน้ำที่ใส่ในบาตรจะจัดว่าเป็นมงคลด้วยก็ได้ เพราะน้ำตามธรรมดาเรารู้กันว่าเป็นของเย็น นอกจากจะต้มให้ร้อน ถึงจะทำให้ร้อนด้วยวิธีใดก็ตาม เมื่อหมดระยะที่จะร้อนอยู่ได้ก็กลับเย็นอย่างเดิม ความเย็นเป็นสิ่งที่เราปรารถนาตรงความหมายว่า ร่มเย็น ความร้อน หรือทั้งเดือดทั้งร้อน เราไม่ปรารถนา อนึ่งน้ำยังเป็นเครื่องหมายแห่งความสามัคคีได้อีกด้วย คือเป็นของไม่แยกจากกัน แม้จะเอาสิ่งใด ๆ กั้นไว้ เมื่อยกสิ่งนั้น ๆ ขึ้นก็จะติดต่อกันอย่างเดิม จะฟันด้วยดาบหรือจะทำให้แยกกันด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม เมื่อไม่มีสิ่งกีดขวางแล้วก็จะประสานกันสนิทโดยไม่มีรอยร้าวแม้แต่น้อย ของอย่างอื่นเมื่อแตกร้าวแล้วก็ยากที่จะประสานกันให้สนิทได้ ย่อมแสดงรอยร้าวให้ปรากฏอยู่ไม่มากก็น้อย ส่วนน้ำไม่มีเลย ด้วยเหตุนี้ประเพณีการแต่งงานของชาวอินเดียโบราณจึงมีอยู่วิธีหนึ่งคือ

ให้คู่บ่าวสาวเอามือจุ่มลงในน้ำในภาชนะใบเดียวกัน บรรดาญาติมิตรต่างก็อวยพรว่า ขอจงอยู่ร่วมไม่แตกร้าวกันเหมือนอย่างน้ำนี้เถิด นี่ก็เป็นเคล็ดเพื่อสวัสดิมงคลประการหนึ่ง นอกจากนี้ น้ำยังเป็นเครื่องหมายแห่งความยุติธรรมอีกด้วย คือมีระดับอันเสมอ ธรรมดาน้ำที่อยู่ในภาชนะใบเดียวกัน ในบ่อเดียวกัน หรือในที่ใดก็ตาม ย่อมมีระดับผิวน้ำเสมอกัน ที่จะสูงต่ำกว่ากันย่อมไม่เป็นได้ ในการวัดระดับทั้งหลาย พวกช่างไม้เป็นต้นก็ยังใช้ระดับน้ำเป็นสำคัญอยู่ ตามธรรมดาน้ำยังมีคุณสมบัติอีกมากอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก เช่นระงับความกระหายและเป็นเครื่องชำระล้างสิ่งสกปรกทั้งหลายให้บริสุทธิ์สะอาดได้เป็นอย่างดีเป็นต้น น้ำมีคุณสมบัติดังพรรณนามานี้ จึงควรจัดเข้าในสิ่งที่เป็นมงคลของชาวโลกได้

หม้อน้ำก็ดี น้ำที่สะอาดซึ่งบรรจุในหม้อนั้นก็ดี ล้วนเป็นมงคลอยู่แล้ว แต่ก็ยังไม่จุใจของคน หาของที่เห็นว่าเป็นมงคลเพิ่มเติมลงไปอีก สิ่งเหล่านี้คือ ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ใบพรหมจรรย์ หญ้าแพรก ฝักส้มป่อย ฝักชัยพฤกษ์ ผิวมะกรูด รวม ๘ อย่าง เท่ากับมงคล ๘ เหมือนกัน จะใช้ทั้งหมดหรือเลือกแต่บางอย่างก็ได้ บางทีก็แล้วแต่จะหาได้ ข้าพเจ้าเคยถามท่านผู้ใหญ่ว่าใช้ทำไม ท่านว่าใช้สำหรับเป็นเครื่องชำระเสนียดจัญไร เพิ่มพูลสวัสดิมงคลแก่เจ้าของงาน หรือผู้รับน้ำมนต์นั้น บางอาจารย์เพิ่มใบมะตูม หญ้าคา และใบมะยมเข้ามาอีก ใบมะตูมเห็นเขาเอามาทัดหูเด็กที่โกนจุกเวลาอาบน้ำมนต์แล้ว และใช้ในพิธีอื่นที่มีการอาบน้ำมนต์ หญ้าคา หรือใบมะยม ใช้มัดเป็นกำสำหรับพรมน้ำมนต์ หญ้าคานี้ถือกันว่าเป็นปฐมบัลลังก์ของพระพุทธเจ้า คือพระองค์ใช้หญ้าคารองนั่ง และตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณบนหญ้าคานั้น จึงถือกันว่า เป็นมงคลประการหนึ่ง บางอาจารย์ใช้ดอกบัวใส่ในบาตรน้ำมนต์ ๓ ดอกบ้าง ๕ ดอกบ้าง เป็นมงคลได้เหมือนกัน เพราะดอกบัวเป็นพันธุ์ไม้กอแรกที่เกิดขึ้นในโลก นอกจากนี้ สำหรับงานมงคลสมรสคือ แต่งงาน ในที่บางแห่งเห็นใช้ยอดรัก ยอดสวาท อย่างละยอดวางไว้ข้างบาตรน้ำมนต์ สำหรับพรมน้ำมนต์แก่คู่บ่าวสาว คิดว่าจะใส่ลงในบาตรก็คงได้ ใช้หญ้าคา หรือใบมะยมสำหรับพรมก็ดีแล้ว ในที่บางแห่งที่เกี่ยวเป็นจีน เห็นใช้ใบทับทิมก็มี เมื่อมงคลภายนอกพร้อมมูลบริบูรณ์แล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์มีมงคลสูตรแสดงถึงมงคลภายในรวมอยู่ด้วยบรรจุลงไปอีกจึงเป็นมงคลพิธีที่พรั่งพร้อมทั้งมงคลภายในและภายนอก ก่อเกิดสวัสดิมงคลอันล้ำเลิศยิ่งขึ้น

ในคราวพระภิกษุลาสิกขา ตามวิธีการของพระเดชพระคุณ [๑] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาโณทยมหาเถระ ท่านมีกำหนดให้ใช้น้ำเต็ม ๑ บาตร ใบเงิน ๙ ใบ ใบทอง ๙ ใบ มะกรูด ๙ ผล

---

๑ สมเด็จพระสังฆราช ญาโณทยมหาเถระ

ดอกบัว ๕ ดอก ฝักส้มป่อย ๓ ฝัก เทียนน้ำมนต์ ๑ เล่ม นี้เป็นสิ่งของสำหรับทำน้ำมนต์ ส่วนของบูชาพระมีธูปเทียนและข้าวตอกดอกไม้อย่างละ ๕ กระทง นำไปถวายท่านไว้ก่อนเวลาพอสมควร เช่นจะลาสิกขาพรุ่งนี้เช้า ตอนค่ำวันนี้ก็นำไปถวายไว้ เพื่อท่านจะได้ลงอักขระและทำน้ำมนต์ไว้พร้อมสรรพ นี่เป็นวิธีการที่ใช้อยู่เป็นประจำตลอดมา ข้าพเจ้าขออนุญาตพระเดชพระคุณท่านนำมาเขียนไว้ด้วย ก็เพื่อความสะดวกสำหรับผู้ต้องการ

วิธีการที่กล่าวมาทั้งนี้ เป็นไปตามมติของท่านเกจิอาจารย์ต่าง ๆ กัน หลักสำคัญอยู่ที่มุ่งหมายให้เกิดสวัสดิมงคลโดยไม่ต่างกัน

มีของที่ใช้ในการมงคลของชาวไทยอีกอย่างหนึ่ง คือสังข์ทักษิณาวัฏ สำหรับตักน้ำมนต์โสรจสรงแก่ผู้รับน้ำมนต์ เป็นของมีอยู่ในจำนวนมงคล ๘ ประการเหมือนกัน แม้จะไม่มีในงานมงคลทั่วไปเพราะเป็นของหายากก็ตาม แต่ในมงคลพิธีอันเนื่องด้วยน้ำมนต์ เราก็ได้พบปะกันอยู่เสมอ เป็นของใช้สำหรับมงคลพิธีด้วยอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า สังข์ทักษิณาวัฏ นั้น คือเปลือกหอยสังข์ชนิดเวียนขวา ตรงข้ามกับสังข์อุตราวัฏคือเวียนซ้ายซึ่งเขาไม่ใช้ในงานมงคล การที่เราจะรู้ว่าเป็นสังข์ทักษิณาวัฏหรืออุตราวัฏนั้นไม่สู้ยากนัก คือเราหยิบสังข์ขึ้นแล้วหันก้นมาทางตัวเรา หันปากหรือปลายออกไปข้างนอก หรืออีกวิธีหนึ่ง เอาปากหรือปลายปักลง เอาก้นสังข์ขึ้นข้างบน แล้วมองดูรอยที่เวียนออกไปจากก้นสังข์ ถ้าเวียนอ้อมจากก้นไปทางขวามือก็เป็นสังข์ทักษิณาวัฏ ถ้าเวียนอ้อมจากก้นไปทางซ้ายมือก็เป็นสังข์อุตราวัฏ ยังมีสังข์อีกชนิดหนึ่งที่พวกพราหมณ์เขาใช้เป่าคู่กับ แกว่งบัณเฑาะว์ เข้าใจว่าคงนิยมใช้สังข์ทักษิณาวัฏเช่นเดียวกัน ยังมีสิ่งของที่ใช้ในมงคลพิธีต่าง ๆ อีกมากตลอดจนต้นกล้วยและราชวัติฉัตรธง ตามแต่จะปรารภมงคลพิธีเช่นไร ยิ่งเป็นพระราชพิธีก็ยิ่งมีมากขึ้น จะพูดกันให้ละเอียดถูกต้องพูดเป็นงาน ๆ ไป มีผู้เขียนตำราเกี่ยวกับมงคลพิธีไว้มากพอสมควรแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวให้ซ้ำกันอีกในที่นี้ มุ่งจะกล่าวตามความประสงค์เป็นสำคัญ

อนึ่ง ตามที่ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งอันนับว่าเป็นมงคลเหล่านี้ เนื่องมาจากของพวกพราหมณ์นั้นเพราะพราหมณ์เขานับถือพระพรหม พระศิวะ และบางพวกก็นับถือพระนารายณ์ เขาจึงเอาของใช้ของผู้ที่เขานับถือมาตั้งประกอบในพิธีเพื่อเป็นสวัสดิมงคลและทำการสักการบูชาผู้นั้นด้วย สำเร็จเป็นอนุสติของเขาส่วนหนึ่ง จะเทียบกับของเราก็เหมือนอย่างเราเอาพระปฏิมารูปเปรียบของพระพุทธเจ้ามาตั้งสักการบูชาเพื่อให้เกิด พุทธานุสสติเช่นเดียวกัน สิ่งของเครื่องใช้ที่กล่าวนี้เป็นของใช้ประจำแต่ละองค์

หรือใช้ต่างคราว ตามคัมภีร์ปุราณะของพราหมณ์หรือหนังสือที่คนไทยแต่งอธิบายลัทธิของพราหมณ์รวบยอดกล่าวมีใจความว่า พระเจ้าของพวกพราหมณ์แบ่งภาคเป็น ๓ คือเป็นพระพรหมผู้สร้างโลก เป็นพระนารายณ์ผู้บริหารโลก และเป็นพระศิวะผู้สังหารโลก

พระพรหมมี ๔ หน้า ๘ มือ แต่ละมือถือไม้เท้า คนโฑน้ำเต้า ทัพพีหรือช้อนสำหรับตักเนยใส่ในไฟ สายประคำ คัมภีร์พระเวท สังข์ และตรีศูล คือหลาว หรือหอกเป็นรูปสามง่ามเรียกแต่เพียงว่า ตรี ก็มี รวมเป็น ๘ อย่าง พ้องกับมงคล ๘ บางอย่างไม่ทั้งหมด

พระนารายณ์ คือพระวิษณุอวตารลงมาดับยุคเข็ญ มี ๔ มือ ถือตรีศูล คทา จักรและสังข์ พ้องกับมงคล ๘ ถึง ๓ อย่าง

พระศิวะ หรือพระอิศวร เรียกชื่อต่าง ๆ อีกหลายอย่าง เช่นพระนีลกัณฐ์ (คอเขียว) พระมเหศวร และอื่น ๆ อีก มีตา ๓ ตา ตาที่สามอยู่ที่หน้าผาก และมีรูปพระจันทร์ครึ่งซีกอยู่เหนือตาที่ 3 นั้น มีมือ ๔ มือ ถือมฤค สังข์ ตรีศูล และบ่วง บางคราวก็ถือแต่สองมือ คือถือบัณเฑาะว์กับขันทองใส่น้ำอมฤต อีกสองมือ สำหรับห้ามภัยมือหนึ่ง ประทานพรมือหนึ่ง บางคราวก็ทรงอาวุธครบ ๔ กร คือธนู พระขรรค์ คทา และตรีศูล สิ่งที่ทรงเป็นประจำคือลูกประคำทำด้วยกระโหลกหัวผี บางคราวก็ถอดรูปแปลงเพศไปต่าง ๆ

พระศิวะมีโอรสเกิดแต่นางอุมา ๒ องค์ องค์หนึ่งคือพระพิฆเณศวร หรือพระคเณศร์ เป็นเจ้าแห่งปัญญา ได้แต่งคัมภีร์อันบรรจุคำสอนของพระศิวะผู้บิดาไว้เป็นอันมาก ซึ่งเรียกว่า ไศวศาสตร์ ท่านผู้นี้หัวเป็นช้าง มีงาข้างเดียว หูยาน มี ๔ มือ ถือบ่วง ขอช้าง วัชระ และตรีศูล บางคราวก็ถือจักร สังข์ คทา และดอกบัว อีกองค์หนึ่งคือพระขันธกุมาร หรือพระการติเกยะเป็นเจ้าแห่งสงคราม ตามปรกติมือขวาถือคันศร มือซ้ายถือลูกศร ถึงคราวแผลงฤทธิ์หรือปราบศัตรูมี ๖ หน้า ๑๒ มือ ถืออาวุธที่เป็นประจำ ๓ อย่าง คือ หอก ธนู ศร นอกจากนี้แล้วแต่จะใช้

คัมภีร์ของพระศิวะที่พวกพราหมณ์เล่าเรียนต่อ ๆ กันมาก็ดี ที่มีผู้แต่งเพิ่มเติมเป็นทำนองคาถาฎีกาก็ดี เรียกว่าไศวศาสตร์แปลว่า ตำราพระศิวะ คนไทยเรียกอย่างนั้นขัดลิ้นไม่ถนัด จึงเรียกอรรถตามถนัดว่า ไสยศาสตร์ มีเกลื่อนกลาดอยู่ในหมู่พวกเราชาวไทยไม่น้อยเหมือนกัน ที่กล่าวมานี้เพียงจะชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่นับถือว่าเป็นมงคลเหล่านี้เกี่ยวข้องกับพวกพราหมณ์อย่างไรดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

คราวนี้จะพูดเรื่องน้ำมนต์ต่อไป เมื่อมีภาชนะสำหรับใส่น้ำและมีน้ำพร้อมทั้งอุปกรณ์ดังที่กล่าวไว้พอสมควรแล้วก็เริ่มทำน้ำมนต์ต่อไปได้ น้ำมนต์ คือน้ำที่เสกด้วยเวทมนต์ต่าง ๆ ตามความถนัดของผู้ทำ ถ้าทำคนเดียวไม่ต้องใช้สายสิญจน์ แต่ถ้าทำกันหลายคน เช่นอย่างพระสงฆ์หลายรูปเจริญพระพุทธมนต์ต้องใช้สายสิญจน์ ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า มนต์สำหรับเสกน้ำมีต่าง ๆ กัน พระสงฆ์ที่เจริญในพิธีต่าง ๆ ใช้พระพุทธมนต์ที่เรียกว่าพระปริตต์ เจ็ดตำนานบ้าง สิบสองตำนานบ้าง พระสูตรบางสูตรบ้าง คาถาหรือไวยากรณ์บาลีบ้าง ตามแต่ผู้เป็นประธานจะเห็นสมควรแก่งาน ที่ทำคนเดียวก็เลือกใช้ตามถนัด เป็นคาถาภาษามคธบ้าง ภาษาไทยบ้าง เป็นเวทมนต์คาถาอาคมต่าง ๆ บ้าง ซึ่งเป็นเรื่องของเกจิอาจารย์จะเห็นสมควรอย่างไร ท่านวางเป็นแบบไว้ก็มี ไม่ได้วางไว้ก็มี อย่างไรก็ดีผู้ทำย่อมมุ่งหวังที่จะให้เกิดสวัสดิมงคลหรือความสำเร็จในการนั้น กำจัดปัดเป่าสรรพภัยพิบัติอุปัทวันตรายและเสนียดจัญไรให้หมดสิ้นไป ได้ยินพูดกันว่าการทำน้ำมนต์จะขลังหรือไม่ขลัง อยู่ที่ผู้ทำมีจิตใจสงบหรือไม่สงบเป็นสำคัญ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเป็นมโนมยาสำเร็จแล้วด้วยใจ และในการทำน้ำมนต์นี้มีสิ่งที่จะลืมเสียมิได้อีกอย่างหนึ่งคือเทียน โดยมากใช้เทียนขี้ผึ้งหนัก ๑ บาท ไส้ ๙ เส้นบ้าง เทียนหนัก ๖ สลึง ไส้ ๑๖ เส้นบ้าง ในคราวฉุกเฉินหาอย่างนั้นไม่ได้หรือไม่ได้เตรียมไว้ เทียนที่มีไส้เป็นใช้ได้ ผู้ทำบริกรรมครบถ้วนตามวิธีของตนแล้วก็หยดเทียนลงในน้ำ บางคราวก็บริกรรมไปหยดเทียนไปพอเสร็จพิธีน้ำนั้นก็เป็นน้ำมนต์ บางอาจารย์กล่าวว่า การทำน้ำมนต์ต้องพร้อมด้วยธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม จึงจะขลัง ดินคือดอกเทียนที่หยดลงในน้ำ น้ำในบาตรหรือในขันนั้นปรากฏอยู่แล้ว ไฟที่ติดเทียนก็ปรากฏอยู่ ยังขาดธาตุลมไม่ปรากฏ ฉะนั้นเวลาจะดับเทียนท่านจึงเป่าลมผสมลงไปเป็นอันครบธาตุสี่อย่างว่า เกิดความขลังศักดิ์สิทธิ์พิเศษไพศาลยิ่งขึ้น ที่ว่านี้มาเล่าให้ฟัง เป็นความเห็นของเกจิอาจารย์

เรื่องของน้ำมนต์ยังมีอีกมาก เช่นน้ำมนต์ธรณีสารน้อยธรณีสารใหญ่ และน้ำมนต์พระจันทร์เป็นต้น มีวิธีทำและคาถาอาคมสำหรับเสกต่าง ๆ กัน ข้าพเจ้าเป็นแต่ผู้บันทึกและเล่าให้ฟัง มีความรู้ไม่พอที่จะอธิบายให้ถี่ถ้วนได้ แต่จะเล่าสักอย่างหนึ่งพอเป็นทางให้สันนิษฐานว่าพิธีรีตองต่าง ๆ ของเราเกิดมาจากท่านผู้รู้คิดค้นได้แล้วทำเป็นแบบแผนไว้ เมื่อมีผู้เห็นดีก็ทำต่อ ๆ กันมาจนเป็นประเพณี อย่างที่ว่านี้คือน้ำมนต์พระจันทร์ที่ได้อ้างไว้ข้างต้น ซึ่งค่อนข้างจะเป็นของแปลกอยู่ เป็นวิธีการของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชติสฺสเทวะ สมเด็จพระอุปัชฌายะของข้าพเจ้า น้ำมนต์

พระจันทร์นี้ท่านว่าต้องทำกลางคืนพระจันทร์เพ็ญ คือคืนวันกลางเดือนพระจันทร์เต็มดวง เวลาประมาณ ๒ ยาม กะว่าพระจันทร์เพ็ญลอยเด่นอยู่เหนือเศียร และต้องเป็นเวลาที่ไม่มีเมฆหมอกมืดมัว จึงค่อนข้างจะหายากสักหน่อย ใช้บาตรตักน้ำเต็ม จุดเทียน ๑ เล่ม นั่งกลางแจ้งบริกรรมคาถาซึ่งขึ้นต้นว่า ปุณฺณจนฺโท วิธานมุต—วิสุทฺธิ สาวโก วโร ฯลฯ มองดูเงาพระจันทร์ในบาตรน้ำหลางหยดเทียน เมื่อบริกรรมครบถ้วนแล้วก็อธิษฐานตามใจชอบ เช่นว่าให้วิถีชีวิตแจ่มใสเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญนี้เป็นต้น ครั้นแล้วยกบาตรน้ำมนต์นั้นขึ้นแหรดตั้งแต่ศีรษะหมดทั้งบาตรทีเดียว จะทำให้ร่างกายและชีวิตของท่านปลอดโปร่งไปนาน หรืออย่างน้อยก็ ๑ ปี ข้อนี้เข้าใจว่าเกี่ยวกับการอธิษฐานจิตเป็นสำคัญ เพียงเอาพระจันทร์เข้ามาเป็นเครื่องประกอบ ข้าพเจ้าเล่าเรื่องนี้เพื่อเป็นทางให้สันนิษฐานดังกล่าวแล้ว และให้เห็นว่า บรรดาพิธีรีตองทั้งหลายของพวกเราชาวไทยอันมากมายเหลือที่จะประมาณ อาจเกิดขึ้นเพราะการ ประกอบอันชอบ ด้วยเหตุผล ของท่าน ผู้รู้ทีละเล็ก ละน้อยมาด้วย อาการอย่างนี้ก็อีก ทางหนึ่ง นอกจากทางที่เอามาจากพราหมณ์เป็นต้น

ส่วนการทำน้ำมนต์หยดเทียนของพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์หลาย ๆ รูปนั้น ได้พูดไว้ตอนต้นแล้ว ไม่ต้องชี้แจงอีก สำหรับท่านที่สนใจใคร่จะทราบความพิสดาร ขอให้ท่านอ่านตำนานพระปริตต์ของสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จะได้รับความเข้าใจกว้างขวางดี

นอกจากน้ำมนต์ ยังเห็นมีทรายเป็นของแทรกเข้ามาในมงคลพิธีอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นของสำหรับใช้โปรยรอบบริเวณบ้าน หรือสถานที่นั้น ๆ เขาเอาทรายใส่ในบาตรหรือในขันเช่นเดียวกับน้ำมนต์ ตั้งไว้ใกล้ ๆ กับน้ำมนต์ เอาสายสิญจน์วงโดยรอบ การเสกทำนองเดียวกับทำน้ำมนต์ จะใช้คาถาอาคมพิเศษอะไรบ้างก็เป็นเรื่องของเกจิอาจารย์อีก พอเสร็จแล้วก็โปรยรอบบริเวณบ้านหรือสถานที่นั้น ๆ ในอรรถกถาเตลปัตตชาดก เอกนิบาต ท่านเล่าไว้ว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ทำพระปริตต์ มอบทรายเสกด้วยพระปริตต์ และสายสิญจน์เสกด้วยพระปริตต์ แก่พระราชกุมารผู้จะเดินทางจากเมืองพาราณสีไปยังเมืองตักกสิลา เพื่อให้พ้นจากภัยอันจะเกิดจากยักษิณีในระหว่างทาง พระราชกุมารก็พ้นภัยและได้ครองราชสมบัติในเมืองตักกสิลานั้น บุรพาจารย์ของเราท่านคงจะถือเอานัยนี้มาประกอบเป็นพิธีรีตองขึ้น สำหรับใช้ป้องกันภัยพิบัติและยักษ์มารต่าง ๆ ไม่ให้กล้ากลายเข้ามาในบริเวณนั้น ๆ

สายสิญจน์

เมื่อข้าพเจ้าได้พูดเรื่องน้ำมนต์พร้อมด้วยสิ่งอันเป็นมงคลเครื่องประกอบกับน้ำมนต์พอสมควรแล้ว จะได้พูดเรื่องสายสิญจน์ตามที่ได้ให้หัวเรื่องไว้ในเบื้องต้นต่อไป หากจะตั้งปัญหาขึ้นว่า **สายสิญจน์คืออะไร** คงจะได้ฟังคำตอบต่าง ๆ ดังเช่นที่ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้ว มีผู้ตอบว่าสายสำหรับให้มนต์แล่นไปก็มี สายนั้นคือกำแพงป้องกันยักษ์มารก็มี เป็นสายที่บรรจุเวทมนต์ก็มี สายเสกให้พระปริตต์แล่นลงในบาตรน้ำมนต์ก็มี นี่เป็นไปตามความเข้าใจของท่านผู้ตอบนั้น ๆ ซึ่งล้วนเป็นคำตอบที่น่าฟังอยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าได้ฟังแล้วก็เพียงแต่รับทราบไว้ทีหนึ่งก่อน ยังไม่ถึงกับอนุโมทนา ในระยะกาลที่ข้าพเจ้ากำลังคิดตอบปัญหาว่าสายสิญจน์คืออะไรอยู่นั้น คืนวันหนึ่งบูชาพระสวดมนต์อยู่ในกุฏิ ข้าพเจ้าได้ยินแว่ว ๆ ว่า สายน้ำ ทันใดความคิดของข้าพเจ้าก็แล่นไปถึงคำว่า สิญจนะ ซึ่งแปลว่ารดหรือโสรจสรง นอกจากน้ำจะมีสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นเครื่องรดหรือโสรจสรงไม่มีแล้ว เพียงเท่านี้ทำให้จิตใจของข้าพเจ้าเบิกบานเป็นอย่างยิ่ง ถ้าจะพูดอย่างคนถือลางก็ว่า ครูกระซิบ หรือเทพเจ้ากระซิบบอก ต่อมาข้าพเจ้าก็หันเข้าหาไวยากรณ์ ในไวยากรณ์แสดงว่า สิญฺจน มาจาก สิจ ธาตุในอรรถว่า รด โสรจสรง ไหล หลั่ง เทลง ราด และวิด ซึ่งเป็นเรื่องของน้ำหรือเกี่ยวกับน้ำทั้งสิ้น ลงนิคคหิตอาคมหน้าพยัญชนะที่สุดธาตุ แปลงนิคคหิตเป็น ญฺ ลงอปัจจัย ติยวัตตมานาวิภัติ สำหรับรูปเป็น สิญฺจติ แปลว่าย่อมรด ฯลฯ ในธาตุปทีปิกาให้ตัวอย่างว่า อุทเกน ภูมึ สิญฺจติ รดแผ่นดินด้วยน้ำ ปุตฺตํ รชฺเช อภิสิญฺจิ อภิเษก (รดน้ำ) บุตรในราชย์ (ความเป็นพระราชา) มุทฺธาภิสิตฺโต ขตฺติโย กษัตริย์ได้มุรธาภิเษก (รดศีร์ษะ) แล้ว สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ ภิกษุ เธอจงวิดเรือนี้ เมื่อสำเร็จรูปเป็นสิญฺจติแล้ว ประกอบยุปัจจัยในนามกิตตก์ แปลง ยุ เป็นอน ตั้งวิเคราะห์ว่า สิญฺจติ เตนาติ สิญฺจนํ (กัตตุรูป กรณสาธนะ) บุคคลย่อมรดด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น สิ่งนั้นชื่อว่าเป็นเครื่องรดแห่งบุคคล (น้ำ)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ และโดยที่ยังไม่พบหลักฐานอันประกอบด้วยเหตุผลดีกว่านี้ ข้าพเจ้าจึงตกลงใจว่า สายสิญจน์ คือ สายน้ำ และข้าพเจ้าขอเสนอความเห็นนี้ต่อท่านผู้รู้ทั้งหลายได้โปรดพิจารณาด้วย หากผิดเพี้ยนไปประการใดขอได้โปรดทักท้วงให้ทราบจะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง เมื่อได้ตกลงใจว่า สายสิญจน์ คือ สายน้ำ เช่นนี้แล้ว จะมีความหมายเป็นประการใด ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นแล้วว่า

การทำน้ำมนต์นั้น ถ้าทำคนเดียวไม่ต้องใช้สายสิญจน์ เพราะน้ำนั้นตั้งอยู่ในเบื้องหน้าและจะเสกเป่าอย่างไรก็ทำได้ตามชอบใจ แต่ถ้าทำหลายคนด้วยกันในคราวที่ไม่มีสายสิญจน์ ผู้ทำทุกคนต้องมานั่งล้อมน้ำมนต์นั้น ช่วยกันเสกเป่า แต่ถ้านั่งเป็นแถวยาวไปเช่นอย่างพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จำต้องมีน้ำอยู่เฉพาะหน้าทุกองค์ แต่เราไม่ใช้น้ำจริง ๆ ทั้งหมด ใช้เฉพาะพระสังฆเถระองค์เดียว นอกนั้นใช้สายสิญจน์จึงสมมติว่า สายสิญจน์นั้นคือ สายน้ำที่หลั่งไหล จากบาตรหรือ หม้อน้ำมนต์ไปยัง พระสงฆ์ทุกรูปเพื่อได้เสกทั่วถึงกัน น้ำมนต์นั้นจึงเป็นอันว่าพระสงฆ์ทุกรูปได้ช่วยกันเสกแล้ว ต่อมาเห็นว่า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานเป็นประธานอยู่นั้น ควรถวายให้ท่านช่วยเสกด้วย จึงได้ต่อสายสิญจน์ไปยังพระพุทธรูปพันไว้ที่ฐานหรือเกี่ยวไว้ที่นิ้วพระหัตถ์ บางงานก็โยงสายสิญจน์นั้นวงไปรอบบ้านหรือบริเวณนั้น ๆ เวียนออกจากพระพุทธรูปทางซ้ายมาบรรจบทางขวาเป็นทักษิณาวัฏ เพื่อให้พระปริตต์ที่เจริญโดยพระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานได้แล่นไปตามสายน้ำนั้นทั่วบริเวณ จะได้ป้องกันสรรพภัยพิบัติอุปัทวันตรายและยักษ์มาร ก่อเกิดความสุขสิริสวัสดิพิพัฒมงคลทั่วถึงกัน สายสิญจน์คือสายน้ำมีความหมายดังพรรณนามาฉะนี้.

การวงสายสิญจน์นั้นต้องเวียนขวาเป็นทักษิณาวัฏเสมอไป เรียกว่าประทักษิณ คือเป็นการแสดงความเคารพซึ่งเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง จะวงที่บาตรน้ำมนต์ บาตรทราย หรือพระพุทธรูปก็ตาม แม้จะโปรยทรายรอบบริเวณก็นิยมโปรยเป็นทักษิณาวัฏ คือเลี้ยวไปทางมือขวา

การจับสายสิญจน์นั้น ใช้เส้นด้ายขาวหม่นให้ใกล้เคียงกับสีน้ำ ไม่ใช้สีอื่น โดยมากใช้ด้ายดิบซึ่งมีสีใกล้เคียงกับน้ำมาก ทำเป็นห่วง แล้วดึงทางปลายเส้นด้ายออกมาทางห่วง คล้ายกับผูกเงื่อนกระตุก โดยวิธีนี้ต่อ ๆ กันไปจนกว่าจะพอแก่ความต้องการ และในการจับนั้นผู้จับควรต้องบริกรรมคาถาเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ควบกันไป นี่ก็เป็นเรื่องของเกจิอาจารย์อีก บางท่านว่าไตรสรณคมน์ตั้งแต่ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ เป็นต้นไปจนถึง ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ รวม ๙ จบ แล้วขึ้นต้นใหม่บางท่านว่าหัวใจอิติปิโส บางท่านก็ว่าอย่างอื่น แต่ก็คงไม่พ้นไปจากคุณพระรัตนตรัย จับครั้งแรกเป็น ๓ เส้นควบกัน รู้สึกว่าเล็กไป ต้องจับอีกครั้งหนึ่งจึงเป็น ๙ เส้นควบกัน รู้สึกว่าพอดี และเมื่อเทียบกับไตรสรณคมน์ที่ว่าอย่างละ ๓ ครั้ง ก็เป็น ๙ ครั้ง เท่ากับเส้นสายสิญจน์ ครั้นจับแล้วก็ม้วนเป็นกลุ่มไว้สำหรับใช้ตามต้องการ ในบัดนี้เห็นเขาทำไว้ขายเป็นกลุ่ม ๆ ก็มีแล้ว จะอย่างไรก็คงให้สำเร็จประโยชน์ในการนั้น ๆ ได้เท่ากัน ข้อสำคัญเมื่อเวทมนต์หรือพระปริตต์แล่นไปตามสายนั้นแล้วก็เป็นของขลัง

ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นได้ ก่อนจะเริ่มพิธีใด ๆ ซึ่งต้องใช้สายสิญจน์ เจ้าของงานมักจะเตรียมการวงสายสิญจน์ไว้พร้อมสรรพ เช่นวงรอบบ้านมายังพระพุทธรูป และบาตรน้ำมนต์ แล้วม้วนใส่พานวางไว้สำหรับพระสงฆ์ใช้ต่อไป ในพิธีอันเกี่ยวกับโหรหรือพราหมณ์ก็ต้องใช้สายสิญจน์เหมือนกัน เขาใช้พันตามบัตรพลีเครื่องสังเวยต่อเนื่องกับสายสิญจน์ดังกล่าวข้างต้นนั้น

น้ำมนต์กับสายสิญจน์เป็นของคู่กันเสมอไปในพิธีที่มีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ถ้ามีน้ำมนต์ต้องมีสายสิญจน์ด้วย หรือถ้ามีสายสิญจน์ก็ต้องมีน้ำมนต์เช่นเดียวกัน มิเช่นนั้นจะไม่มีความหมายอะไร สายสิญจน์ที่ผ่านมงคลพิธีแล้ว เช่นในคราวฝังลูกนิมิตต์ ผูกพัทธสีมาเป็นต้น ยังถือว่าเป็นมงคลอันล้ำเลิศ สำหรับผูกข้อมือป้องกันภัยพิบัติบ้าง ที่มีคนมาก ๆ ถึงกับแย่งกันก็มีเอาไปประกอบใช้ในพิธีอื่นบ้าง

สำหรับงานมงคลบางอย่าง เช่นโกนจุก แต่งงาน ยังต้องใช้สายสิญจน์ทำเป็นมงคลเดี่ยวหรือมงคลคู่อีก คือใช้สายสิญจน์มาจับเป็นวงตามวิธีของเกจิอาจารย์อีก ๙ รอบก็มี ๓๒ รอบก็มี บางอาจารย์ถึง ๓๘ รอบเท่ามงคล ๓๘ ประการก็มี ถ้าใช้สำหรับคนเดียวเช่นโกนจุกก็ใช้มงคลเดี่ยว ถ้าใช้สำหรับสองคนเช่นแต่งงานก็ใช้มงคลคู่ มงคลคู่ก็จับเป็นวงเหมือนมงคลเดี่ยว แต่ไม่เด็ดสายสิญจน์ วัดต่อไปประมาณ ๓ ชั่วมงคลก็จับอีกวงหนึ่ง บางทีทำพิสดารออกไปอีก คือทำเป็นมงคลย่น ต้องใช้ใบลานหรือใบเตยทำเป็นวงกะพอดีกับศีรษะ ทำมงคลดังกล่าวแล้วนั้นเมื่อสวมใบลานหรือใบเตยนั้นแล้วต้องเอาด้ายดิบชนิดที่จับสายสิญจน์นั้นพันอีกทีหนึ่ง มงคลชนิดใดก็ตามเมื่อทำเสร็จแล้วก็ใส่พานวางไว้ใกล้ที่บูชาหรือบริเวณบาตรน้ำมนต์ สำหรับผู้เป็นประธานในงานคลี่วางบนศีรษะของเด็กที่โกนจุก หรือคู่บ่าวสาวที่แต่งงาน

ข้าพเจ้าขอยุติการพรรณนาเรื่องน้ำมนต์และสายสิญจน์ไว้เท่านี้ก่อน หากพูดต่อไปคงไม่ใช่เรื่องนี้ อาจเป็นการพรรณนาพิธีต่าง ๆ หรือสิ่งของอื่น ๆ อันนอกเหนือไปจากเรื่องที่ได้จำกัดขอบเขตไว้ก็ได้ และการที่ข้าพเจ้าเอาเรื่องเช่นนี้ ซึ่งท่านจัดว่าเป็นมงคลภายนอกหรือสิ่งอันเป็นเปลือกกะพี้ซึ่งมิใช่แก่นแท้มาพูด ก็เพราะเหตุที่มีผู้สนใจบางคนได้ไถ่ถามข้าพเจ้าอยู่เสมอ ขี้คร้านจะตอบให้เสียเวลาเพราะต้องพูดกันมาก คิดว่าเขียนไว้แทนคำพูด ใครต้องการก็อ่านเอาเองเป็นสิ้นเรื่อง ข้าพเจ้าตอบได้เท่าที่เขียนไว้นี้ นอกจากนี้ยังเป็นการบันทึกกันลืมดังที่ได้กล่าวไว้ในคำปรารภ

อนึ่ง มีบุคคลที่ดูเหมือนจะมุ่งหมายไปนิพพานถ่ายเดียว พูดว่า เรื่องเปลือกกะพี้นี้ควรจะเลิกกันเสียที เราควรจะเข้าถึงแก่นทีเดียว คือหมายความว่าพิธีรีตองต่าง ๆ ของเรานี้เป็นเรื่องยืดเยื้อทำให้คนงมงายอยู่เพียงนั้น เห็นว่าเป็นการทำความดีเสียแล้ว ปกปิดกำบังแก่น คือธรรมปฏิบัติอันแท้จริงหรือมรรคผลนิพพานเสียหมดสิ้น เราควรลงมือประพฤติธรรมกันให้จริงจังลงไป เช่นประพฤติตาม

มงคลภายใน ๓๘ ประการตามนัยมงคลสูตรเป็นต้น เพื่อยึดแก่นคือพระนิพพานทีเดียว ตามที่มีผู้พูดอย่างนั้นนับว่าเป็นการถูกต้อง เพราะพระพุทธศาสนาของเราสอนคนให้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ในอวสาน และความจริงเราก็ได้ปฏิบัติและส่งเสริมให้ปฏิบัติกันอยู่แล้ว แต่การที่จะเป็นไปได้หรือไม่ได้ผลเพียงไรนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งนี่ ข้าพเจ้ากำลังพูดเรื่องมงคลภายนอก แต่ก็อดที่จะมีมงคลภายในแทรกซึมเข้ามาบ้างไม่ได้ จะอย่างไรก็ตามที ใครเล่าจะเป็นผู้ถากเปลือกกะพี้ออกให้หมดได้ ในเมื่อชาวโลกยังนิยมเปลือกกะพี้อยู่ โปรดเข้าใจว่าโลกกับธรรมเป็นสิ่งที่เรายังไม่อาจแยกออกจากกันได้ ข้าพเจ้าจึงใคร่จะแสดงความเห็นว่า เปลือกกะพี้เสียอีกเป็นเครื่องหุ้มห่อรักษาแก่นไว้ ถ้ามิเช่นนั้นแก่นคงผุไปเสียนานแล้ว ธรรมดาต้นไม้ถ้าเราลิดกิ่งก้านถากเปลือกและกะพี้ออกให้หมดเหลือไว้แต่แก่น มันจะงอกงามเติบโตหรือแม้แต่ทรงตัวอยู่ได้หรือตามธรรมดาต้องมีครบถ้วน ตามธรรมชาติของมันจึงจะงอกงามหรือทรงตัวอยู่ได้ อันพิธีรีตองทั้งหลาย ความจริงก็มีกรณียะอันเป็นสาระคือแก่นปะปนอยู่ไม่น้อย เช่นมีการบริจาคคือให้ทาน การรักษาศีลและฟังธรรมเป็นต้น อันเป็นมงคลภายในหรือบุญญกิริยาวัตถุอยู่ด้วย จึงนับว่ามีทั้งแก่นและเปลือกกะพี้พร้อมแล้ว พระราชพิธีและพิธีราษฎร์ทั้งหลายยังนิยมใช้อยู่ ทางบ้านเมืองก็ยอมรับนับถือและประกาศเป็นวัฒนธรรมของชาติด้วย เพราะฉะนั้นอย่าเพิ่งเลิกเสียเลยเสียดาย ช่วยกันรักษาไว้ให้เป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลานบ้างเถิด และเอาไว้อวดชาวต่างชาติเขาบ้าง ทั้งพิธีการที่มีอยู่ก็ไม่ได้บังคับให้ต้องปฏิบัติตามเสมอไป ใครจะทำหรือไม่ทำก็ได้ คนที่ชวนให้เลิกพิธีต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าคิดว่าคงมีบางคนที่ทำไม่ได้ หรือทำไม่ถูก เลยไม่อยากทำ เมื่อไม่อยากทำก็ชวนให้เลิกกันเสียจะได้ไม่ต้องทำ ก็อาจเป็นได้

ในครั้งพุทธกาล ตำนานได้แสดงว่ามีพิธีรีตองของชาวเมืองมากมายหลายประการตั้งแต่ชั้นสูงลงมาถึงชั้นต่ำ เช่นการอภิเษกนันทกุมาร นางวิสาขาแต่งงาน ตลอดลงมาถึงพาลนักขัต การเล่นสนุกสนานของคนชั้นต่ำ ถึงกระนั้นก็ยังมีผู้ที่รู้จักปลีกตนได้บรรลุมรรคผลนิพพานเหลือที่จะคณนา โดยไม่ต้องเลิกล้มพิธีรีตองแม้แต่น้อย ขอให้เรารู้จักแบ่งเวลาประกอบกรณียะให้เหมาะสมแก่กาละเถิด เราจะได้ทั้งเปลือกกะพี้อันเป็นคดีโลกและแก่นอันเป็นคดีธรรมอย่างสมบูรณ์ เข้าในหลักว่า โลกไม่ช้ำธรรมไม่เสีย.

งานอวมงคล

ข้าพเจ้าพูดไว้ในเบื้องต้นว่างานแบ่งเป็นสองประเภท คืองานมงคลและงานอวมงคล สำหรับงานมงคลนั้นเกี่ยวข้องกับน้ำมนต์และสายสิญจน์ ได้พรรณนามาพอสมควรแล้ว ส่วนงานอวมงคล

ไม่เกี่ยวกับน้ำมนต์และสายสิญจน์ ถ้าพูดกันตามหัวเรื่องแห่งบทความนี้แล้วก็ไม่ควรจะพรรณนา แต่จะพูดโดยสังเขปพอให้ครบถ้วนกระบวนความตามที่ได้แบ่งงานไว้ในเบื้องต้น

งานอันปรารภสิ่งที่ไม่เป็นมงคลเช่น ทรากศพ กระดูก หรือสิ่งอันเป็นอนุสรณ์ถึงผู้ตาย อันมิได้หมายถึงคุณธรรม เรียกว่า งานอวมงคล แปลว่ามงคลอย่างต่ำ ความจริงก็เพียงสมมติเรียกให้ต่างกันเท่านั้น เพราะในงานศพ หรืองานทำบุญเนื่องด้วยศพเสียอีกมีการให้ทานรักษาศีลและฟังธรรมเป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นมงคลมากเสียกว่างานมงคลบางอย่างด้วยซ้ำไป จึงเห็นได้ว่าท่านบัญญัติเรียกพอให้รู้กันเท่านั้น ข้อที่เห็นง่ายก็คือ เป็นงานเกี่ยวกับความเศร้าโศก ต้องแต่งตัวไว้ทุกข์ ไม่แสดงอาการร่าเริง แต่แสดงความอาลัยถึงผู้ตาย อันเป็นอาการที่ตรงข้ามต่องานมงคล ท่านจึงตั้งชื่อว่างานอวมงคล ในงานเช่นนี้มีสิ่งที่ควรเข้าใจอยู่อย่างหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงกับสายสิญจน์ สิ่งนั้นคือ ภูษาโยง ซึ่งเป็นของใช้แทนผ้าบังสุกุลสำหรับพระ แต่ก่อนเขาเอาผ้าไปวางไว้ที่ศพ ให้พระผู้ถือบังสุกุลเป็นวัตรไปชักมาตัดเย็บใช้สอยธรรมเนียมได้กลายมาเป็นภูษาโยง คือผ้าโยงจากศพมาวางไว้ข้างหน้าพระ แล้วเอาผ้าทอดบนนั้นให้พระชัก เรียกว่า ชักบังสุกุลโดยวิธีนี้ ภูษาโยงจึงเป็นเสมือนศพซึ่งต้องเคารพผู้ใดจะข้ามกรายมิได้ ภูษาโยงนี้เรียกเพี้ยนไปว่าสายโยงก็มี ใช้ผ้าต่างกันทำขึ้น เช่น ผ้าต่วน ผ้าตาด ผ้ากำมะหยี่หรือผ้าขาว ดีบ้างเลวบ้างตามกำลังของผู้ทำ บางแห่งก็ใช้สายสิญจน์แทน และดูเหมือนจะมีโดยมากเพราะหาได้ง่าย สายสิญจน์ที่ใช้แทนภูษาโยงอย่างนี้ เขามักจะรังเกียจในการที่จะนำไปใช้ในงานมงคลอีก เหตุนี้ในงานมงคลทั้งหลายเขาจึงหาด้ายดิบมาทำสายสิญจน์ขึ้นใช้ใหม่เสมอ ด้วยเกรงว่าถ้าใช้ของเก่าอาจไปโดนสายโยงเข้าก็ได้ บางงานที่ทำเป็นการมงคล แต่มีทักษิณานุประทานเช่นบังสุกุลอัฐิของบรรพบุรุษแทรกอยู่ด้วย เขามักจัดภูษาโยงไว้กลุ่มหนึ่งต่างหาก ส่วนสายสิญจน์สำหรับงานมงคลก็ส่วนหนึ่ง เราจะเห็นในที่บางแห่งไม่ได้เตรียมไว้ พอถึงเวลาบังสุกุลก็เด็ดด้ายสายสิญจน์จากบาตรน้ำมนต์มาพันที่โกษอัฐิ แล้วถวายให้พระชักบังสุกุล ที่ทำอย่างนี้ไม่ถูก แต่ก็เห็นทำกันอยู่เสมอเป็นเรื่องชนิดขอไปที สำหรับท่านที่หวังความเรียบร้อย ควรจัดเตรียมไว้ให้พร้อมจึงจะเป็นการดี

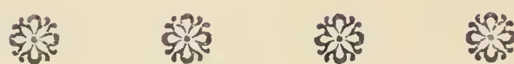
งานอวมงคลนี้ไม่เกี่ยวกับน้ำมนต์และสายสิญจน์ แต่ก็มีการตั้งพระพุทธรูปและเครื่องบูชาไว้ที่หัวอาสน์สงฆ์ สำหรับได้ทำการสักการะบูชากราบไหว้ตามวิสัยของพุทธศาสนิกชนเพื่อให้เกิด พุทธานุสสติ เป็นต้น และนับว่าเป็นประธานของพระสงฆ์ผู้มาสวดมนต์ สวดพระอภิธรรม หรือสวดมาติกาบังสุกุลในงานนี้ ข้าพเจ้าพูดเรื่องงานอวมงคลโดยสังเขป เห็นจะพอสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้.

?....?....?....?.

ประเพณีมีมาแต่เก่าก่อน
มีบางตอนบางหมู่ดูสับสน
ขอนักปราชญ์ฉลาดรู้ทุกผู้คน
แจ้งยุบลให้ผู้ใช้ได้รู้ทาง

เมื่อใช้ถูกใช้ชอบประกอบกิจ
งานสัมฤทธิ์สมใจไม่ขัดขวาง
หากใช้ผิดคิดแก้แต่เลือนลาง
ความคิดค้างงานจักเสียต้องเพลียใจ ฯ

"วิเศษไชยชาญ"

คนจะดีหรือจะชั่วเจ้าตัวบอก
แสดงออกให้เห็นเป็นสักขี
เช่นส่อเสียดเพ้อเจ้อเผลอวจี
จะพาทีแต่ละครั้งตั้งติเตียน

ชอบโกหกพกลมต้มมนุษย์
ด้วยการพูดแต่งใจให้พาเหียร
มักก่อกรรมทำเข็ญเล่นเบียดเบียน
ศาสน์ติเตียนว่า "คนชั่ว ตัวอัปรีย์" ฯ

"วิเศษไชยชาญ"

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ 563-565 ถนนจักรพรรดิพงศ์ สะพานเด่า กรุงเทพมหานคร โทร. 812531
นายเชิด เอี่ยมประเสริฐ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2516